

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2016 30 stp
Institutt for husdyr- og akvakulturvitenskap

SMIL-midler i Vestfold – bønders motivasjon for gjennomføring og opprettholdelse av SMIL-tiltak i gammel kulturmark

SMIL Funds in Vestfold - Farmers' Motivation for
Implementation and Maintenance of SMIL
Measures in Old Cultivated Fields

Maria Backe
Plantevitenskap

Forord

En masteroppgave er det siste man skal utforme som student, og på mange måter markerer oppgaveskrivingen overgangen til arbeidslivet. Det siste halvåret har jeg fått et innblikk i hvordan det er å strukturere eget arbeid og sitte foran en datamaskin en hel arbeidsdag. Mange rapporter og artikler har blitt lest, setninger er skrevet og slettet igjen, og dette er resultatet. Forståelsen av hvor mye jobb som ligger bak alle bøker og dokumenter jeg har lest de siste årene som student har økt betraktelig – det er jo bare en brøkdel som kommer fram i det ferdige resultatet.

Denne oppgaven er skrevet som avslutning på min mastergrad i Plantevitenskap på NMBU. Hovedveileder har vært Øystein Holand, professor ved institutt for Husdyr- og akvakulturvitenskap. Takk for engasjement og mot til å veilede en student som prøver seg på noe litt utenfor sitt hovedfagfelt og en alltid åpen kontordør Øystein. Like viktig som Øystein har Bjørn Egil Fløs rolle vært i dette arbeidet. Takk for tålmodighet med en naturviter som har prøvd seg som sosiolog. Uten deg som læremester hadde dette blitt vanskelig.

Oppgaven hadde ikke blitt til uten støtten fra Fylkesmannens kontor i Vestfold. Besøkene på kontoret hos dere, og alle jeg har møtt gjennom deres arrangementer, har vært høydepunkter dette halvåret. Hilde Marianne Lien, din kompetanse og kontroll på SMIL-ordningen i Vestfold har vært viktig for gjennomføringen av prosjektet. Takk til alle ansatte på landbrukskontorene i Vestfold for interesse for prosjektet og villige svar på mail. Jon Randby, takk for alle tall du har lett opp – du har kontroll. Cecilie Askhaven i landbruksdirektoratet tok seg tid til å treffe meg i oppstartsfasen og har også svart på mine spørsmål underveis, takk.

De viktigste å takke i denne sammenhengen er bøndene som har gjennomført SMIL-tiltak for å bevare de gamle kulturmarkene. Takk til alle dere som tok dere tid til å svare på undersøkelsen! Uten dere hadde prosjektet ikke kunnet gjennomføres. Takk til dere som stilte opp som testpanel for spørreundersøkelsen, og fotografene Ole Christian Torkildsen og Oscar Puschmann for bilder. En stor takk til alle på lesesalen på Jordfag for godt miljø og faglig input. Fem år med studiesamarbeid er over Torhild; vi har klart det – Masteroppgave er gøy! Takk til Torbjørn Friborg for Wordkurs og gjennomlesing, Fru. Westerås for kommentarer og Lien jr. for teknisk support, teposer og sjokolade både på lesesalen og ellers. Alle i Laget og KRIK, dere har sørget for et større perspektiv på livet enn bare masteroppgaven. Tilslutt en stor takk til dere på Kårjord, spesielt deg Elise for hjelp i innspurten.

Maria Backe

Ås, 13.05.16

Sammendrag

Landbrukets kulturlandskap er formet av tradisjonell jordbruksdrift over lang tid, og utgjør viktige leveområder for biologisk mangfold. Utviklingen i det norske landbruket med redusert drift og beitebruk i kulturlandskapet gjør at mange områder er utsatt for gjengroing. Denne utviklingen blir i dag regnet som en av de største truslene mot biologisk mangfold. Beiting og rydding av kulturlandskapet gir et åpent landskap med stort biologisk mangfold. Landbrukets kulturlandskap er en del av en kollektiv norsk identitet, og arbeidet med å forme dette landskapet er alltid blitt utført av bønder og deres beitedyr. Det inngår dermed i bøndenes habitus slik Bourdieu bruker begrepet. For bøndene spiller landskapet også en viktig rolle i det å overføre kulturell og sosial kapital mellom individer og generasjoner. Dette gjør at den kulturelle betydningen av å være bonde er tungt forankret i kulturlandskapet. Likevel er det produksjon av mat som kan sies å være det mest grunnleggende for de aller fleste bønder.

Det finnes en rekke virkemidler i det norske landbruket rettet mot miljø. En av ordningene som skal redusere forurensing fra jordbruket, og bevare kulturlandskapets natur- og kulturminneverdier er *Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)*. SMIL-ordningen støtter blant annet tiltak som skal ta vare på gamle kulturmarker og deres biologiske mangfold. Hva som er bøndenes bakgrunn og motivasjon for å søke om SMIL-midler til gammel kulturmark er dårlig kartlagt. For å få et innblikk i dette ble alle som søkte og mottok SMIL-midler til gammel kulturmark i 2008 og 2009 i Vestfold invitert til å svare på en spørreundersøkelse. I alt var det 40 deltagere med i undersøkelsen, 18 av dem avga svar. Resultatet viste at bøndene var miljøbevisste. De ønsket å gjennomføre SMIL-tiltaket i den gamle kulturmarka for å verne naturtypen og ivareta de artene som lever der. Alle bøndene i undersøkelsen hadde utført tiltaket de søkte støtte til, og den gamle kulturmarka ble beitet årlig. I tillegg utførte bøndene annet skjøtselarbeid på arealene. Selv uten støtte ville bøndene vurdert å gjennomføre tiltaket i den gamle kulturmarka. Dette viser at det ikke er beløpet de mottar i støtte som er motivasjonen for at de ønsker å bevare dette landskapselementet. Bøndene oppga likevel at midlene var viktige for at de fikk gjennomført tiltaket. Ut ifra svarene på undersøkelsen kan man si at ordningen fungerer slik forvaltningen hadde til hensikt. Den gamle kulturmarka som naturtype blir ivaretatt og det biologiske mangfoldet den innehar opprettholdes.

Abstract

The agricultural landscape is formed by the traditional agricultural practice over a long period of time, and constitutes habitats rich in biodiversity. The development in the Norwegian agriculture shows reduced farming and grazing activities, which leaves many areas exposed to regrowth. This development is considered one of the major threats to biodiversity. Grazing animals create an open and diverse landscape with a diverse flora and fauna. The agricultural landscape is part of the Norwegian identity, shaped by farmers and their grazing livestock. It is therefore part of the farmers' habitus as Bourdieu uses the term. The landscape plays an important role in transferring cultural and social capital between individuals and generations among farmers. This means that the cultural meaning of being a farmer is heavily rooted in the agricultural landscape. Yet the production of food is the base of being a farmer.

There are a number of means and measures in the Norwegian agricultural sector, aimed at environment. One of the measures to reduce pollution from agriculture, and preserve the natural and cultural heritage and values are *Special environmental initiatives in agriculture*, SMIL. SMIL supports services such as initiatives to preserve old cultural fields and their biological diversity. Farmers' motivation for applying for SMIL funds, for old cultivated fields, is poorly understood. To get a better insight into their motivation, all who applied and received SMIL funds for old cultivated fields in 2008 and 2009 in Vestfold County, were invited to respond to a survey. There were 40 participants in the study, 18 of which submitted answers. The results showed that farmers were environmentally conscious. They wanted to implement SMIL measures in the old cultural fields, to protect the biotope and the species that live there. All farmers surveyed had completed the measure they applied funding for and the old fields were grazed annually. The farmers reported additional maintenance work on the fields. Even without funding, farmers considered implementing the measures in the old culture fields. This shows that it is not the financial support they receive, that motivates farmers to preserve this landscape element. The farmers specified, however, that the funds were of great importance to implement the measure. Based on survey responses, one can say that the SMIL works according to intention. The old culture fields are ensured as biotope and the biodiversity it holds is sustained.

Innholdsfortegnelse

Forord.....	I
Sammendrag	III
Abstract.....	V
Innholdsfortegnelse.....	VII
1 Innledning	1
2 Miljøvirkemidler i jordbruket	7
2.1 Utviklingen i det norske landbruket.....	7
2.2 Tilskuddsordningen Spesielle miljøtiltak i jordbruket	14
2.2.1 Implementering av SMIL.....	15
2.2.2 Miljøutfordringer i jordbruket og hva som støttes av SMIL-ordningen?	20
2.3 Gammel kulturmark og biologisk mangfold	26
3 Vestfold.....	29
3.1 Landbruket i Vestfold.....	29
3.2 SMIL-tildelinger til gammel kulturmark i Vestfold.....	34
4 Sosiologisk rammeverk.....	35
4.1 Samfunnsstrukturen.....	35
4.2 Vilkårsanalyse	40
4.3 Føringer og sporer	41
4.4 Bourdieu	42
5 Materialer og metode	47
5.1 Metodevalg.....	47
5.2 Utformingen av spørreundersøkelsen.....	49
5.3 Utvelgelse av deltagere	51
5.4 Operasjonalisering av variablene	53
5.5 Validitet.....	55
5.6 Reliabiliteten til undersøkelsen	57
5.7 Etske faktorer	58
5.8 Metodekritikk.....	59
6 Resultater og diskusjon	61
6.1 Bakgrunnsspørsmål	61
6.2 Bøndenes kilder til informasjon om SMIL-ordningen.....	63
6.3 Driften på gården.....	64
6.4 Miljøholdninger.....	71

6.5	Bøndenes motivasjon for å tilbakeføre gammel kulturmark.....	75
6.5.1	Gammel kulturmark som naturtype med biologisk mangfold	75
6.5.2	Gammel kulturmark som landskapselement	77
6.5.3	Kulturlandskap og gamle kulturmarker som rekreasjonsområde	80
6.5.4	Gammel kulturmark som beiteressurs	81
6.5.5	Økonomisk støtte	82
6.5.6	SMIL-tilskuddets innvirkning på gjennomføringen av tiltakene.....	84
6.6	Bruk av områdene som ble tildelt SMIL-midler	88
6.7	Dagens tilstand på områdene der SMIL-tiltakene ble gjennomført	89
6.8	SMIL-mottakernes vurdering av ordningen	91
7	Konklusjon	93
8	Kilder	95
	Vedlegg A – Spørreundersøkelsen.....	i
	Vedlegg B – Informasjonsskriv til deltagerne i spørreundersøkelsen	xiii

1 Innledning

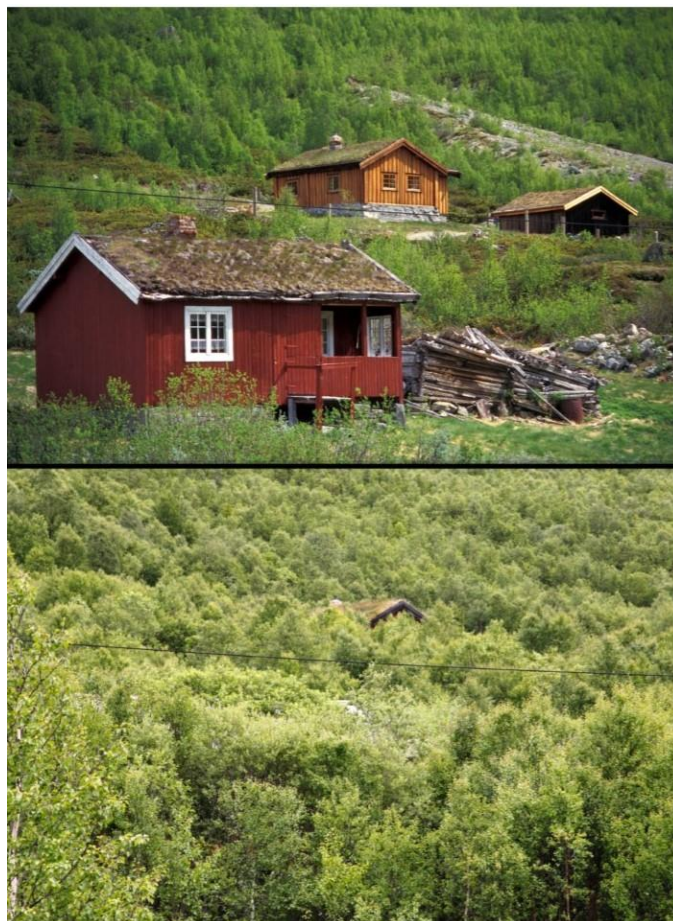
Norske bønder eier og driver arealene som er grunnlaget for den norske matproduksjonen. De har ansvaret for at ressursene jordbruksområdene representerer blir forvaltet på en bærekraftig måte slik at bonden selv, neste generasjon og samfunnet kan nyte godt av disse ressursene. Det norske landbruket produserer ikke bare mat. Folket drar også nytte av en rekke fellesgoder landbruket produserer. Norsk landbruk er med på å opprettholde bosetningen og næringslivet i distriktene samtidig som det sørger for langsiktig matsikkerhet i landet. Landbruket står for videreføring av kulturarv og tradisjonell kunnskap og kompetanse. En av de viktigste fellesgodene landbruket bidrar med er formingen av det norske landskapet (St.meld nr. 9 2011).

Kulturlandskap er landskap som er endret bort fra den opprinnelige naturtilstanden på grunn av menneskelig påvirkning (Miljødirektoratet 2013). Landbrukets kulturlandskap er dannet gjennom lang tids drift av tradisjonelle jordbruksaktiviteter. Det er bøndenes arbeid med å produsere mat som har formet kulturlandskapet. Dette landskapet er en del av den norske identiteten og representerer noe av selve «det norske» (Daugstad 2000). Bøndene selv, men også nordmenn flest er opptatt av kulturlandskapet. Det blir benyttet som turområde, til rekreasjon og mange synes denne typen landskap er estetisk vakkert (Bryn et al. 2012). Likevel er nok den viktigste funksjonen til kulturlandskapet at det representerer viktige leveområdene for arter i den norske faunaen. Mye av det biologiske mangfoldet i Norge er avhengig av at tradisjonelle driftsformer videreføres for at deres habitat skal bestå og artene overleve. Omtrent 40 prosent av de artene som er klassifisert som trua eller sårbare i artsdatabankens rødliste er knyttet til jordbrukets kulturlandskap (Svalheim 2014). I dag trues verdiene i kulturlandskapet av strukturendringer med mindre varierte driftsformer, intensivering av jordbruksdriften, nedlegging og nedbygging av arealer. Landskapets effekt som miljøgode reduseres og det biologiske mangfoldet svekkes av disse endringene.

«Landskapet vil og skal endre seg» sa Oskar Puschmann på et foredrag for Fylkesmannen i Vestfold i mars (2016). Det norske landskapet endrer seg hele tiden. Men nå skjer endringene raskere enn før. Driftsendringer i landbruket fører til at det kulturlandskapet jordbruket har formet gjennom mange generasjoners drift gror nå igjen (Bryn & Flø 2012).

Når et areal som tidligere var åpent og ryddet gjennomgår en endringsprosess der vegetasjonen utvikler seg via busker og kratt til skog, kalles det gjengroing. Begrepet gjengroing er ikke avhengig av årsakene som ligger bak denne utviklingen i landskapet. Likevel er ofte nedleggelse av jordbruksdrift og de endringene i kulturlandskapet som dette medfører ofte det folk legger i begrepet. I utmarksområdene blir den vegetative utvidelsen ofte forklart med klimaendringer eller andre prosesser. Dette er tilfeller der gjengroing ofte er forklaring nok. Selv om utmarka er den landskapstypen som i størst grad påvirkes av gjengroing i Norge i dag, er det det tradisjonelle kulturlandskapet som jordbruket har produsert gjennom lang tids drift som ofte får oppmerksomheten når det snakkes om gjengroing (Bryn & Flø 2012). Arealer som ikke lenger høstes slik de tradisjonelt har blitt, gror igjen. De artene som er avhengig av slått eller beite forsvinner gradvis, og erstattes av busker og trær. Det gjøres hvert år en innsats for å bremse denne utviklingen; likevel er trenden klar – Norge gror igjen. De rydde- og skjøtselsprosjektene som gjennomføres av offentlige etater og privatpersoner er ikke nok til å vinne kampen mot busker og kratt. Nordmenn begynner å merke utviklingen i landskapet. Den stien man tråkket bortover som barn finnes ikke lenger, utsikten fra stuevinduet på hytta er redusert og den setra man pleide å gå på tur til er i ferd med å forsvinne i småbjørk og kratt.

I media har endringen i landskapet fått spalteplass. Både lokalaviser og nasjonale media har vist fram områder der gjengroingen er i ferd med eller har tatt helt overhånd. I begynnelsen av august 2014 publiserte VG artikkelen «Norge gror igjen. Slik går norsk landskap «åt skogen»!» illustrert med bilder tatt av Oskar Puschmann (Figur 1) (Bondø & Engebretsen 2014). Oskar Puschmann i NIBIO har i mange år reist rundt i Norge og dokumentert endringene i landskapet. Puschmann tar utgangspunkt i gamle landskapsbilder og drar tilbake til de samme plassene for å fotografere nøyaktig det samme bildeutsnittet mange år senere. Et av bildeparene er tatt med bare 20 års mellomrom og viser to nedlagte støler i Hemsedal (Figur 1). Fotografiene til Puschmann synliggjør gjengroingen og er med på å øke folks bevissthet rundt landskapsendringer.

Figur 1: Sjøstadstølen i Heimdalen i Hemsedal, Buskerud. Det øverste bildet er tatt i 1994, refotograferingen er gjort i 2014. Foto: Oskar Puschmann.

Tradisjonelt er det bøndene som har formet og skjøttet kulturlandskapet i Norge (Edelmann et al. 1994). Bøndene ønsker å holde jorda i hevd og bruke de ressursene som er på gården. Samtidig ønsker mange bønder å ta vare på det kulturlandskapet jordbruket har formet gjennom flere generasjoners drift. Myndigheten har fastsatt overordnede mål for norsk landbruks- og matpolitikk. Miljøvirkemidlene i landbruket skal stimulere til å bevare kulturlandskapet og det biologiske mangfoldet som lever der. Gjengroing blir i dag regnet som en av de største truslene mot biologisk mangfold. Mange arter som finnes i Norge i dag er avhengig av det åpne kulturlandskapet som leveområde. Dersom den tradisjonelle drifta opphører vil områdene gro igjen og artene trues (Bryn & Flø 2011). Ulik natur og driftsformer rundt i landet fører til variasjoner i hvordan jordbrukets kulturlandskap ser ut. Et kulturlandskap som er åpent og variert bidrar til å skape biotoper der ulike arter trives, og dermed bevare det biologiske mangfoldet.

Gammel kulturmark er et eksempel på en slik verdifull biotop. Dersom en gammel kulturmark som er i ferd med å gro igjen skal bevares, må tiltak settes i gang før skogen har tatt fullstendig overhånd og den kulturbetinga vegetasjonen er forsvunnet. Slike arealer kan fremdeles representere store fôrressurser og bestå av et rikt biologisk mangfold det er viktig å bevare (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 2005).

Tilskuddsordningen «Spesielle miljøtiltak i jordbruket», SMIL, er en del av landbrukets miljøvirkemidler og har som en del av sitt formål å verne kulturlandskapets naturverdier. I SMIL-ordningen ligger det en mulighet for bønder til å søke om støtte til å vedlikeholde, skjøtte og sette i stand gamle kulturmarker. På den måten skal man sikre videreføring av denne naturtypen og bevare artene som lever der.

Bakgrunnen bøndene har for å ønske å gjennomføre slike kulturlandskapstiltak er lite kartlagt. Man har begrenset kunnskap om hva motivasjonen til bøndene er når de søker om midler for å sette i stand de gamle kulturmarkene. Kunnskapen om bøndenes tanker bak de avgjørelsene de tar og handlingene de gjør kan være med på å måle effekten av ordningen. Vurderingene og valgene bøndene tar rundt disse miljøordningene forteller noe om hvor godt tilskuddsordningen fungerer. Dersom man skal kunne avgjøre om miljøordningene fungerer slik forvaltningen hadde til hensikt er det viktig å få klarhet i hvorfor bøndene ønsker å gjennomføre disse tiltakene. Hvis man hadde hatt mer informasjon om bøndenes bakgrunn og motivasjon for å søke om SMIL-midler til å gjøre slike miljøtiltak kunne virkemidler og tilskuddsordninger i jordbruket lettere blitt formet på en slik måte at forvaltningen oppnår det de ønsker.

Innvirkningen SMIL-ordningen har som miljøvirkemiddel i jordbruket er ikke godt kartlagt. SMIL-ordningen ble evaluert i 2006 etter at det administrative ansvaret ble flyttet fra fylkesnivå ned til hver enkelt kommune i 2004. Telemarksforskning fikk i oppdrag å vurdere aspekter ved ordningen i 2009, og konkluderte med at tilskuddet hadde bidratt til å gjennomføre miljøtiltak som sannsynligvis ikke hadde blitt utført uten støtte (Statens landbruksforvaltning 2009). Likevel vet Landbruksdirektoratet lite om effekten disse midlene har for opprettholdelsen av gamle kulturmarker og det biologiske mangfoldet de representerer. Bøndenes vektlegging av miljøverdier når de søker om SMIL-støtte var et aspekt direktoratet ikke hadde undersøkt.

Fungerer denne ordningen som et tilskudd for å rydde og gjerde beiter, eller hadde bøndene en miljøbegrunnelse for å ønske å gjennomføre disse tiltakene i den gamle kulturmarka?

På bakgrunn av dette ønsket jeg å belyse:

Bøndernes bakgrunn og motivasjon for å søke SMIL-midler til gammel kulturmark.

Har bøndene gjennomført og opprettholdt tiltaket i den gamle kulturmarka de søkte SMIL-midler til?

Oppgaven svarer på problemstillingen utfra en spørreundersøkelse blant bønder som hadde mottatt støtte gjennom SMIL-ordningen. Personene som deltok i undersøkelsen mottok SMIL-midler til gammel kulturmark i Vestfold i 2008 og 2009.

2 Miljøvirkemidler i jordbruket

2.1 Utviklingen i det norske landbruket

Norge er et land med utfordringer når det gjelder produksjon av mat. Sammenliknet med verdensgjennomsnittet har Norge små arealer dyrkajord per innbygger (St.meld nr. 9 2011). Det norske landskapet er også en utfordring for å drive effektiv matproduksjon. Kombinert med klimaforholdene her i landet blir matproduksjon krevende. «Norge er våtere, kaldere, brattere, mer avsides og dyrere enn andre land» skriver Norges Bondelag (2012) (Figur 2). Landbrukspolitikken som til enhver tid blir ført avgjør i stor grad hvordan og hvor i landet matproduksjonen foregår. Politikken er med på å styre produksjonen, og som et resultat av dette blir det norske kulturlandskapet formet. De siste hundre årene har det norske samfunnet gjennomgått store endringer, dette gjelder også landbruket.

Figur 2: Illustrasjon av det norske landbruket: våtere, brattere, mindre og mer avsides enn de fleste andre matprodusenter. Illustrasjon: Madlen Behrendt (Bergslid 2015)

I 1920 bodde omtrent halvparten av den norske befolkningen på bygdene. Ubrukte arealer ble dyrket opp og ny teknologi tatt i bruk. Fram mot midten av 1930-tallet ble det en overproduksjon av jordbruksvarer ettersom arbeidsløsheten økte og folks kjøpekraft ble redusert. Dette resulterte i et prisfall på jordbruksprodukter som ikke var unikt for Norge, også våre naboland og viktigste handelspartnere opplevde denne utviklingen. Folk flyttet til byene og industrien tok over som landets ledende næring, samtidig som folk begynte å organisere seg for å nå fram med sin sak. Ved utbruddet av andre verdenskrig i Norge i 1940 var matforsyningen den store bekymringen og rasjoneringsreguleringer ble innført (Almås 2002). Da Norge fem år senere igjen var en fri nasjon gikk landbruket gjennom store endringer de første ti-årene. Et helt kontinent hadde opplevd matmangel og sult under krigen og en oppgang i matproduksjonen var hovedmålet i landbrukspolitikken for de fleste vestlige land. Produktivismen fikk utvikle seg med beskyttelse av tollvern, verktøy for markedsregulering og subsidiering.

Gjenoppbyggingen etter krigen krevde mange arbeidsfolk og bygdefolket strømmet til byene for å delta. «Flukten fra bygda» fant sted i alle vestlige land og førte til at antallet gårdsbruk i drift ble kraftig redusert. I Norge er mer enn tre av fire gårder nedlagt siden 1945. Det har vært en stor strukturendring i landbruket der arealene har blitt større og tilpassa moderne maskiner (Almås et al. 2013). For å stimulere den norske korndyrkingen ble prisen hevet og hvetepriisen satt til minimum halvannen gang den gjennomsnittlige literprisen for melk. Den økte prisen på korn ble brukt for å få bønder til å legge om fra husdyrbruk til produksjon av korn, og representerte starten av kanaliseringspolitikken. Bøndene begynte å spesialisere seg på visse produksjoner og nye innsatsfaktorer som kunstgjødsel og kraftfôr ble tatt i bruk på gårdene. De fleste bønder var ikke lenger selvforsynt, men måtte som alle andre kjøpe inn egg, poteter og andre landbruksprodukter til husholdningen. Som et resultat av denne produktivistiske landbruksrevolusjonen fikk matvareproduksjonen en betydningsfull oppsving (Almås 2002). I Europa ble Den felles landbrukspolitikken (CAP) innført på begynnelsen av 60-tallet, som den første fellespolitikken i EEC, dagens EU. Generalavtalen om tolltariffer og handel (GATT) var opprettet allerede i 1947 som et regelverk for internasjonal handel. En rekke forhandlingsrunder av GATT har avgjort regler og satt tollsatser for ulike produkter. Jordbruksvarer fikk en sentral plass i forhandlingene som fant sted i Uruguay i 1986 (Almås 2002).

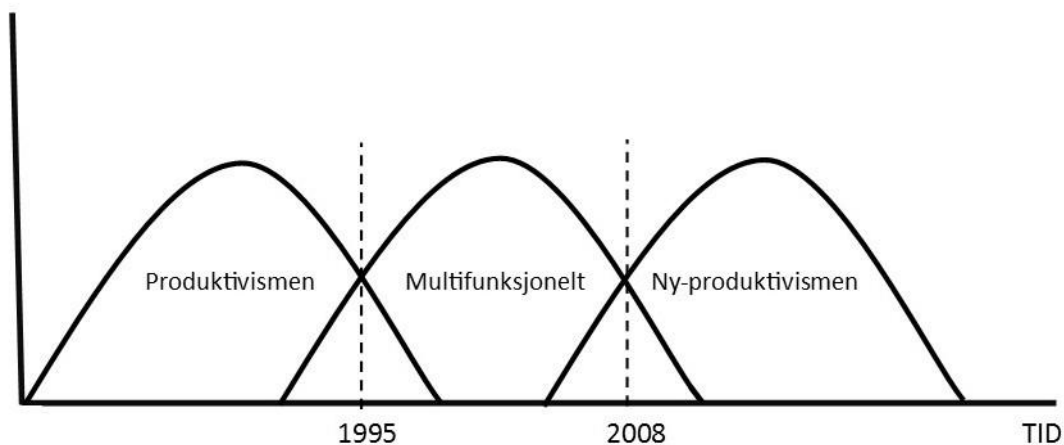
«Grønn boks», «gul boks» og «blå boks» har vært sentrale begreper i forhandlingene når det gjelder hvilke type støtte til landbruket som er akseptert internasjonalt. I den gule boksen er den generelle prisstøtten og målprisordninger, mens den blå boksen inneholder areal- og dyretilskudd i tillegg til driftstilskudd i melkeproduksjonen. Velferdsordninger, bygdeutviklingsmidler og miljøstøtte hører til i den grønne boksen. Forhandlingene avgjorde at gul boks var ordninger som skulle fases ut over tid, mens grønn boks skulle opprettholdes. De ordningene som gikk under den blå kategorien kunne føres videre dersom de oppfylte visse krav. Denne blå boksen ble løsningen for mange av støtteordningene for det norske landbruket (Almås 2002; Rønningen et al. 2005).

Under forhandlingene i Uruguay ble begrepet ikke-økonomiske målsetninger innført. Dette har senere blitt kalt de ikke-handelsmessige hensynene i landbruket, og mange europeiske land, inkludert Norge, har forsøkt å fremme slike hensyn i forhandlingene. Disse ikke-handelsmessige hensynene rommer det multifunksjonelle landbruket. Begrepet multifunksjonelt landbruk brukes om de aspektene ved landbruket som representerer fellesgoder. Fellesgoder er definert som goder som er tilgjengelig for alle; en persons bruk av et fellesgode påvirker ikke andre personers nytte av dette godet (Navrud 2005).

Bygdeutvikling som er med å opprettholder levende bygder gjennom sysselsetting og bosetting er en viktig fellesgode. Landbruket gir liv til distriktene og sørger for livsgrunnlag i utkants-Norge. At det drives landbruk i hele landet er også med på å forme landskapet. En rekke goder knyttet til kulturlandskap og kulturarv er fellesgoder fra landbruket. Natur- og rekreasjonsområder knyttet til kulturlandskapet som er formet gjennom lang tids jordbruksdrift og bruk av beitedyr gir allmenheten mulighet for gode opplevelser i det fri. Miljøgoder og vern av det biologiske mangfoldet er også en viktig del av fellesgodene landbruket produserer. I følge Almås (1999) har det multifunksjonelle landbruket seks hovedfunksjoner: (1) økonomisk produksjon, (2) matvaresikkerhet gjennom egen produksjon, (3) menneskers helse og trygghet, (4) etisk forsvarlig produksjon og dyrevelferd, (5) rurale områders sosioøkonomiske levedyktighet og (6) miljø. Når det gjelder miljø er det hovedsakelig landbrukets kulturlandskap det her refereres til, med fokus på det biologiske mangfoldet knyttet til de ulike landskapstypene og vegetasjonssamfunn. Arter som krever et særegent habitat som er avhengig av at tradisjonell jordbrukspraksis opprettholdes, som slått og beiting, nevnes også som spesielt viktig. Kulturarv, rekreasjon og opplevelser i

kulturlandskapet er også en viktig del av miljøgodene i det multifunksjonelle landbruket (OECD 2001; Rønningen 2001).

Tiltakene som ble gjort etter krigen for å øke matproduksjonen i Europa fungerte godt og førte til slutt til overproduksjon. Man begynte også å se at landbrukspraksisen skapte miljøproblemer, og landskapsmessige kvaliteter gikk tapt. I 1992 kom MacSharry-reformen med en løsning på problemet: en grønnvasking av subsidiene. Bøndene skulle betales for å produsere eksternaliteter av matproduksjonen som landskap, biologisk mangfold og opprettholdelse av livet i bygdene. Støtten bøndene fikk skulle også stimulere til å starte opp nye næringsvirksomheter med gården som utgangspunkt for å ha flere bein å stå på. Næringsutvikling som turisme, gårdsopplevelser og lokalmatproduksjon med salg fra gårdsbutikk skulle løftes fram. Betalingen for produksjon av landbruksvarer ble redusert og det multifunksjonelle landbruksregimet vokste frem. Denne multifunksjonelle tankegangen som kom med WTO-forhandlingene midt på 90-tallet dominerte landbrukspolitikken fram til matvarekrisen i 2008 (Figur 3).

Figur 3: Utviklingen i landbrukspolitikken. Skilene er satt til WTO forhandlingene midt på 1990-tallet og den kraftige veksten i matvarepriser i 2008.

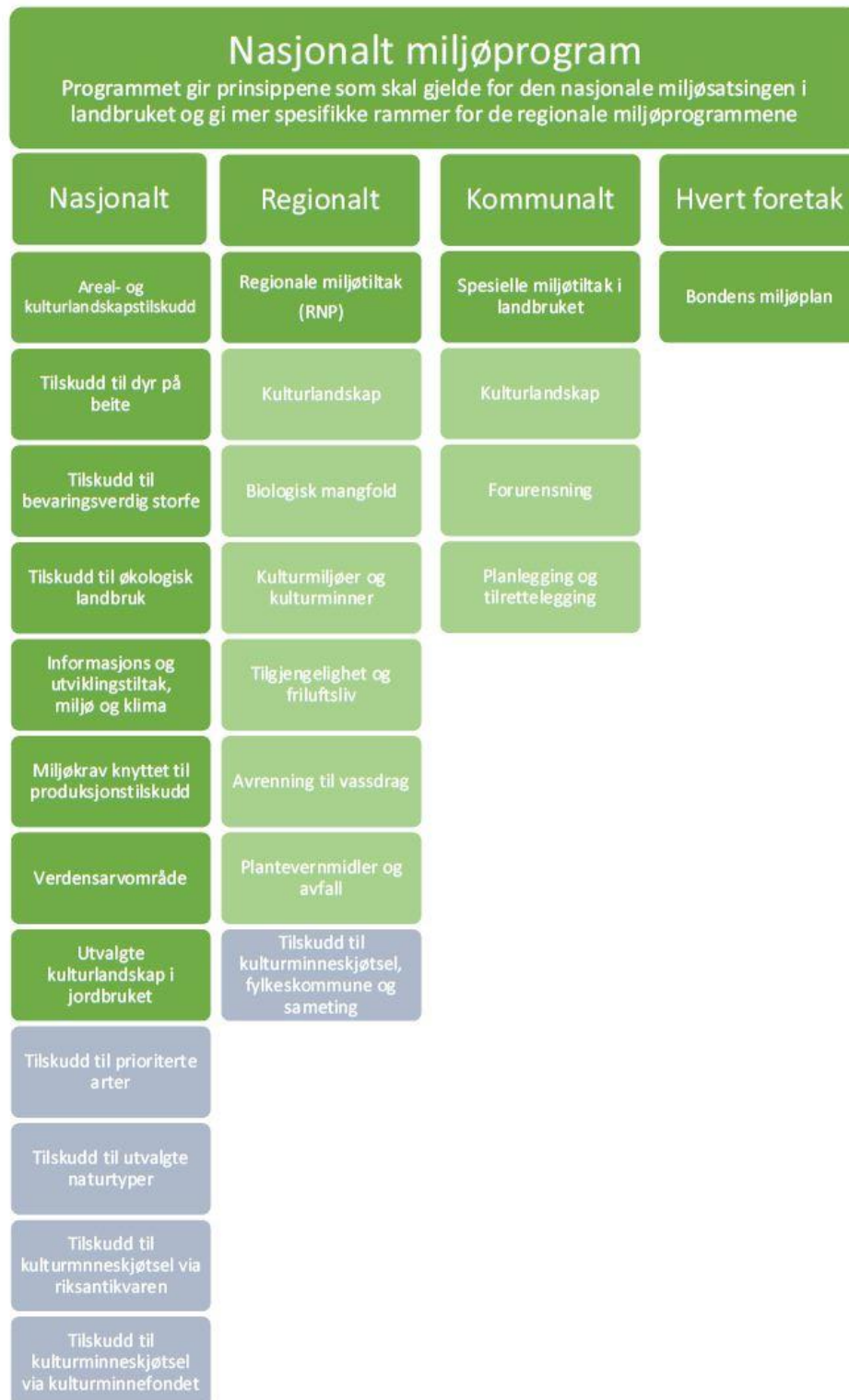
Da det ble knapphet på mat, og matvareprisene steg i 2008, ble fokuset på verdens matforsyning og matsikkerhet satt på dagsorden. Med en stadig voksende befolkning var det behov for å øke matproduksjonen på verdensbasis, og begrepet nyproduktivisme ble tatt i bruk. Ekstremvær og tørke rammet viktige landbruksområder, og de globale klimaendringenes påvirkning på verdens matproduksjon fikk stor oppmerksomhet (Almås et al. 2013).

Flere studier viser at bønder i første rekke ønsker å produsere mat. Bøndenes tanker om seg selv som matprodusenter har alltid stått sterkt. Det kommer fram i intervjuer med representanter fra landbruket som sier at kulturlandskapet er viktig, men at det skal komme som en positiv bieffekt av matproduksjon – for det er matprodusenter bønder er (Rønningen et al. 2005; Almås et al. 2013). Landskapsavtalene der bøndene skal opptre som anleggsgartnere, ikke matprodusenter, strider med bondens selvforståelse, og de bidrar ikke til sosial kapital eller økt sosial status blant bøndene (Burton et al. 2008).

Dette betyr ikke at bønder ikke mener kulturlandskapet er viktig. I følge Bourdieu har bøndene med seg en historie de ikke selv er klar over, men som påvirker handlingene de gjør (Bourdieu & Wacquant 1993). Miljøvernverdiene er sterke hos en del bønder og representerer sporer som styrer handlingene deres (Martinussen 1984). Bourdieu mener det å verdsette landskapet er en sosial prosess som avhenger av kulturelle ressurser. Landskap som består av visse kulturelle symboler vil ha en særegen posisjon for medlemmene i et bestemt sosialt felt. De estetiske sansene til bøndene vil uten at de selv er klar over det påvirkes av den sosiale dømmekraften de har med seg fra sitt sosiale felt (Bourdieu 1984). For bønder er kunnskapen og evnene de har tilegnet seg gjennom praktisk erfaring viktig for å avgjøre sosial status. Dette vurderer bøndene ut fra hverandres jordbruksarealer, og gjør arealene en bonde driver til et utstillingsvindu for hans dyktighet (Burton 2004). Samtidig som det gir status innad i landbruksmiljøet er også kulturlandskapstiltak med på å holde jorda i hevd. Dette er et grunnleggende element i bondehabitusen og gir bøndene selvrespekt.

Under perioden der det multifunksjonelle landbruket stod i fokus presenterte landbruksdepartementet og miljøverndepartementet en rekke kulturlandskapskampanjer og produksjonsorienterte tilskudd ble gjort om til areal- og kulturlandsapstilsudd. Landbruksministre og bondeledere mente at «*Levende kulturlandskap gjennom levende landbruk over hele landet*» var løsningen (Almås et al. 2013). Da areal- og kulturlandskapstillegget (AK) ble innført i Norge i 1989, var det en tilpasning til «boksstrukturen» som de internasjonale tilskuddene var delt inn i. Slik støtte til å opprettholde arealbruk og drift har vært viktig for å bevare kulturlandskapet og dets miljøverdier i store deler av Norge (Almås et al. 2013). Landbruksdirektoratet har utarbeidet et nasjonalt miljøprogram for Norge som presenterer hele miljøarbeidet under ett og gjør jordbrukets satsing på miljø synlig. I dag finnes det virkemidler både på nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå i tillegg til bondens egen miljøplan (Figur 4).

Den nasjonale miljøplanen bygger på de internasjonale forpliktelsene Norge har i forbindelse med jordbruk, miljø og klima (Statens landbruksforvaltning 2012).

Figur 4: Innholdet i Nasjonalt miljøprogram (Statens landbruksforvaltning 2012).

Ordningene i Nasjonalt miljøprogram er med på å styre utviklingen i landbruket og forme kulturlandskapet. I februar 2016 sendte NRK Brennpunkt dokumentaren «Framtidsbonden» som fikk mye oppmerksomhet i media. Programmet kritiserte måten det norske landbruket blir drevet på, og dokumentarskaperne sammenlikner den norske praksisen med det sveitsiske landbruket. Førsteamanuensis ved universitetet i Bergen Ivar Gaasland skrev i etterkant av NRKs visning en kronikk om temaet. Gaasland skriver:

«Landeiere og bønder kan betales direkte for å levere fellesgoder til samfunnet, som åpent landskap, jordvern og miljøtjenester. Slike tjenester bidrar typisk til å underbygge tilleggsnæringer som turisme, opplevelsesbaserte tjenester og produksjon av nisjeprodukter, som i takt med høyere inntektsnivå møter stigende etterspørsel. Mens store deler av distrikts-Norge har natur og tradisjon som ligger til rette for slike tjenester, passer naturen sørgelig dårlig for effektiv produksjon av standardiserte jordbruksvarer».

Som svar på dette innlegget gikk leder i Norges Bondelag Lars Petter Bartnes ut og sa klart ifra: «Jeg er bonde – ikke anleggsgartner!». Bondelagslederen er stolt av å være bonde og sier at mye av denne stoltheten er knyttet til maten han produserer. «Jeg er stolt av å være del av en nasjonal verdikjede med sterkt fokus på kvalitet og trygghet fra jord til bord, og jeg er stolt over de verdiene og arbeidsplassene vi skaper i nesten alle landets kommuner. Grunnlaget for alt dette er maten», sier han.

Matproduksjon er det mest grunnleggende for de aller fleste bønder. Som en positiv bieffekt av produksjonen av mat kan andre forvaltningsoppgaver utføres av bønder og deres beitedyr. Noen av tilskuddsordningene i det nasjonale miljøprogrammet (Figur 4) er direkte spisset mot bevaring av kulturlandskap og biologisk mangfold. Regionale miljøprogrammer (RMP) og «utvalgte kulturlandskap i landbruket» er slike ordninger. En annen viktig ordning knyttet til miljø og kulturlandskap er «Tilskudd til spesielle miljøtiltak i landbruket» (SMIL).

2.2 Tilskuddsordningen Spesielle miljøtiltak i jordbruket

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) ble opprettet i 2004. SMIL-ordningen har som mål å redusere forurensing fra jordbruket, og sørge for en bærekraftig utvikling og bevaring av kulturlandskapets natur- og kulturminneverdier. Da SMIL-ordningen ble opprettet erstattet den de tidligere tilskuddsordningene Investeringsstøtte til miljøtiltak (IMT), Tilskudd til miljørettet omlegging av kornområder (MOMLE) og Spesielle tiltak i landbrukets kulturlandskap (STILK) (Forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket 2004).

Ordnningen med *investeringsstøtte til miljøtiltak* var først og fremst rettet mot tiltak som hadde som mål å redusere forurensningen fra jordbruket. I alle IMT-prosjektene ble betydningen prosjektet hadde for det biologiske mangfoldet, kulturminner, kulturlandskap, og folks rekreasjon og friluftsliv i disse områdene vurdert (Forskrift om investeringsstøtte til miljøtiltak 1999). Tilskuddsordningen *miljørettet omlegging i kornområdene, MOMLE*, hadde som mål å redusere erosjon fra kornområdene (Forskrift om miljørettet omlegging i kornområder 1996). Med MOMLE ville myndighetene stimulere til at erosjonsutsatte områder som ble brukt til kornproduksjon ble lagt om til produksjoner som reduserte faren for erosjon.

Ordnningen med tilskudd til spesielle tiltak i jordbrukets kulturlandskap, STILK, skulle styrke vedlikeholdet og utviklingen av kulturlandskapet som jordbruket produserer (Forskrift om jordbrukets kulturlandskap 1991). Tiltak som skulle bevare og bruke kulturminner, og skape en enklere tilgjengelighet for opplevelser i kulturlandskapet, kunne søke om STILK-midler. Det samme gjaldt prosjekter som vernet og utviklet det biologiske mangfoldet i landskapet og holdt gammel kulturmark i hevd. Tanken bak STILK-tiltakene var at de skulle tilpasses lokale naturforhold og kulturhistoriske tradisjoner. Fra 1997 ble tilskuddet som ble delt ut til vedlikehold og restaurering av freda og verneverdige bygninger i landbruket en del av STILK. «Bygninger utgjør en viktig del av helheten i kulturlandskapet» skrev landbruksdepartementet i sin rapport i 1995. Alle freda eller verneverdige bygg som kunne brukes på en egnet måte enten innen jordbruksdrifta eller annen næringsvirksomhet på gården var berettiget tilskudd (Figur 5).

Figur 5: Vedlikehold og restaurering av freda eller verneverdige bygninger var en del av STILK-ordningen. Foto: Anne Marit Noraker (Digitalt museum 2012).

Formålet med STILK-ordningen var å bevare miljøverdiene i landbrukets kulturlandskap. Dette ble gjort ved å bevilge tilskudd til prosjekter som restaurerte, ryddet, skjøttet eller vedlikeholdt kulturlandskapet og dets bygninger. Midlene skulle brukes til miljøgoder som kom allmenheten til gode og fremme miljøvennlig produksjon. Det var krav om at alle prosjektene måtte ta hensyn til kulturminner og biologisk mangfold ved gjennomføring av tiltak i landskapet. Midlene som skulle bevare og fremme biologisk mangfold og holde gammel kulturmark i hevd kunne brukes til å bevare plante- og dyrearter og deres leveområder og spredningsveier i tilknytning til jordbrukets kulturlandskap. Det ble gitt støtte til videreføring av tradisjonelle driftsformer slik at arealene ble holdt i hevd, det biologiske mangfoldet bevart og det åpne landskapet ble tatt vare på.

2.2.1 Implementering av SMIL

SMIL-midlene skal brukes slik at natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet blir styrket, men også redusere forurensningen fra jordbruket. Det er tiltak som ikke anses som forventet ved normal jordbruksdrift som kan få støtte fra SMIL. SMIL-midlene blir bevilget som et engangstilskudd til lokale tiltak eller prosjekter (Forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket 2004). Da SMIL trådte i kraft i 2004 ble det kommunenes ansvar å forvalte

ordningen. Tidligere var det Fylkesmannens landbruksavdeling som avgjorde søknadene. Nå gjøres dette i søkerens hjemkommune og tildelingene rapporteres til Fylkesmannens landbruksavdeling (Solli & Askhaven 2015).

I 2015 ble vilkårene for hvem som kan søke om SMIL-midler endret. Nå er det bare foretak som er berettiget produksjons- og avløsertilskudd etter «Forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket» av 19. desember 2014 nr. 1817 som kan få støtte gjennom SMIL (Forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket 2004). Dette betyr at lag og foreninger ikke lenger kan søke støtte til prosjekter gjennom SMIL-ordningen. Laget eller foreningen må samarbeide med en gårdbruker som er berettiget støtte dersom prosjektet skal kunne støttes med SMIL-midler. Det er bonden som må søke og stå som ansvarlig for prosjektet (Solli & Askhaven 2015). Med de nye reglene er leiejordsproblematikk kommet opp; dersom en tidligere aktiv jordbruker leier ut sine arealer er han ikke lenger berettiget produksjonstilskudd, og kan da heller ikke søke om SMIL-midler (Askhaven 2016). I 2010 var 42 % av jordbruksarealet i Norge leid (Statistisk sentralbyrå 2010). For Vestfold var andelen leiejord helt oppe på 52 % i 2015 (Landbruksdirektoratet 2015e). Det vil si at eierne av store deler av den norske jordbruksjorda ikke kan få støtte til tiltak gjennom SMIL-midlene. Denne konsekvensen av regelendringene i 2015 var nok ikke tilsiktet. Landbruksdirektoratet leverte høsten 2015 et forslag til Landbruks- og matdepartementet om hvordan dette kunne løses, men endringen vil sannsynligvis ikke skje før tidligst i 2017 (Askhaven 2016).

Det kreves godkjent gjødselplan og journal over plantevernmidler for foretak som søker om støtte fra SMIL. Foretaket må også ha kart over det disponerte jordbruksarealet og andre arealer som er av betydning for driften. Arealer som utgjør særskilt fare for negativ miljøpåvirkning, viktige lokaliteter for biologisk mangfold og kulturminner skal være beskrevet og markert på kartene (Forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket 2004). Dersom søker ikke selv eier det området det søkes SMIL-midler til, må grunneier ha gitt tillatelse til at tiltaket gjennomføres (Solli & Askhaven 2015). Statlige, fylkeseide eller kommunale landbrukseiendommer og prosjekter støttes ikke gjennom SMIL-ordningen. (Forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket 2004).

Landbruksdepartementet har utarbeidet søknadsskjema som skal benyttes ved søknad om SMIL-midler. Søknadsskjemaet ble fornyet i 2015, samtidig som det ble sendt ut nytt

rundskriv for ordningen (Solli & Askhaven 2015). Kommunene kan selv sette datoen for søknadsfrist etter eget ønske (Forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket 2004). Fylkesmannen bevilger penger til kommunene, som de kan tildele SMIL-prosjekter lokalt. Fordelingen mellom kommunene skjer på grunnlag av de lokale tiltaksstrategiene kommunene har laget. Når kommunen skal tildele penger til SMIL-prosjekter skal søknadene prioriteres slik det er bestemt i de lokale retningslinjene (Solli & Askhaven 2015).

I følge rundskrivet med kommentarer til forskriften om spesielle miljøtiltak i jordbruket skal SMIL «bidra til økt lokalt handlingsrom slik at tiltak kan settes inn der miljøeffekten er størst» (Solli & Askhaven 2015). Hver kommune skal derfor lage en lokal tiltaksstrategi for sitt område. Denne skal tilpasses etter kommunens miljømessige behov og utfordringer. De tiltakene og områdene kommunen har fokusert på i sin tiltaksstrategi skal ligge til grunn for prioriteringene som gjøres ved tildelingen av SMIL (Solli & Askhaven 2015).

Alle kommunene i Vestfold har utarbeidet en strategi for hvordan de vil prioritere tildelingen av SMIL-midler. Noen av kommunene har et tett samarbeid, og har derfor valgt å gå sammen om å lage en felles strategi. Alle Vestfoldkommunene har strategier som gjelder for 2013-2016. Landbruks- og matdepartementet jobber nå med å forenkle det nasjonale tilskuddssystemet for miljøtiltak. Prosessen med å utarbeide nye tiltaksstrategier for kommunene vil ikke bli satt i gang før departementet er ferdig med sitt arbeid (Lien 2016). Tiltaksstrategiene blir laget i samarbeid med Fylkesmannen og næringsorganisasjonene i jordbruket. Bondelaget, Bonde- og småbrukarlaget, lokale skogeierlag og grunneierlag kan komme med innspill til strategien. Den skal også bli vurdert i sammenheng med Vestfolds strategier for regionalt miljøprogram før den vedtas av kommunen.

Generelt kan det sies at tiltaksstrategiene til kommunene i Vestfold inneholder prioriteringer for både forurensingstiltak og tiltak som skal ivareta natur- og kulturminneverdiene i landskapet som jordbruket produserer. De lokale målsetningen kommunene har satt i sine tiltaksstrategier ligner hverandre kommunene imellom. Kommunene ønsker å ha et aktivt og økonomisk bærekraftig jordbruk. Jordbruket skal drives på en god måte i forhold til miljøet og sikre viktige verdier som er tilknyttet vannkvalitet og jordbrukets kulturlandskap. De fleste har som hovedmål å oppnå god vannkvalitet og prioriterer forebygging av erosjon, avrenning og forurensning (Figur 6). Kulturlandskapstiltak, inkludert tiltak som skal hindre gjengroing blir også prioritert. «*Med gjengroing forsvinner den del av kulturlandskapet og det biologiske mangfoldet som er avhengig av slått eller beiting for ikke å forsvinne. Når*

antallet beitedyr går ned blir det vanskelig å opprettholde de mest verdifulle beiteområdene. Det må derfor gjennom tilskudd stimuleres til å gjennomføre beiteprosjekter som bidrar til å holde di mest verdifulle strandengene og gamle kulturmarkene intakte» står det i tiltaksstrategien til en av Vestfoldkommunene (Sandefjord kommune 2013). Selv om tiltaksstrategiene til kommunene likner hverandre har de alle valgt ut områder og tiltak som de setter fokus på i sine nærmiljø. Larvik kommune setter ressurser inn for å hindre erosjon og avrenning langs Lågen (Larvik kommune 2013), mens i Horten er det området rundt Borrevannet som er i fokus (Horten kommune 2013).

EUs vannrammedirektiv er innført i Norge gjennom vannforskriften. Vannrammedirektivet krever at vassdragene skal ha en tilstand som ikke er dårligere enn naturtilstanden. Vestfold står ovenfor en stor utfordring for å oppfylle kravene. Det kreves en langsiktig strategi for å bedre tilstanden til bekkene og innsjøene i fylket. De fleste kommunene i Vestfold har derfor forurensningstiltak med fokus på å redusere erosjon og avrenning fra jordbruksområder øverst på sin prioriteringsliste når de tildeler SMIL-midler.

Figur 6: Steinsetting er et av tiltakene for å redusere erosjon. Foto: Ole Christian Torkildsen

Arbeid som skal gjøres med støtte fra SMIL-midler bør ikke starte opp før søknaden er innvilget. Dette er fordi det i kommunens innvilgningsvedtak kan settes krav til tiltaket. Det skal i etterkant av tiltaket være mulig å føre tilsyn med at vilkårene som ble satt i innvilgningsvedtaket ble oppfylt (Landbruksdirektoratet & Norsk Kulturminnefond 2014). Når søker har gjennomført tiltaket, skal dokumentasjon sendes til kommunen. Både kommunen, fylkesmannen og Landbruksdirektoratet kan utføre kontroll av arealene der tiltaket er gjennomført. Utbetalingen av tilskuddet vil skje når sluttregnskapet er godkjent. Det er mulig å få utbetalt noe av tilskuddet før prosjektet er slutført. Etter hvert som deler av prosjektet er ferdig og kommunen har mottatt dokumentasjon på dette, kan noe av tilskuddet betales ut. Likevel kan ikke de siste 25 % av tilskuddet bli utbetalt før sluttregnskapet er godkjent. Prosjektet må gjennomføres i løpet av 3 år etter at tilskuddet ble innvilget. Kommunen kan selv sette en kortere frist for slutføring av prosjektet når søknaden innvilges.

Det kan også gis utsettelse på ferdigstilling av prosjektet på inntil 5 år fra det tidspunkt da tilskuddet ble innvilget (Forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket 2004). Dersom tiltaket ikke er gjennomført etter vilkårene som ble satt i innvilgningsvedtaket kan vedtaket om tilskudd omgjøres og tilskudd som er utbetalt kreves tilbake.

2.2.2 Miljøutfordringer i jordbruket og hva som støttes av SMIL-ordningen?

Å sikre jordbruksdrift på de høyproduktive arealene, samtidig som miljøvirkemidler skal bevare kulturlandskapet med dets biologiske mangfold og kulturhistoriske verdi, blir en utfordring for landbruket i årene som kommer. Norsk landbruk skal drives på en bærekraftig måte slik av miljøverdiene ivaretas (Trötscher et al. 2015). Flere miljøvirkemidler skal bidra til å nå målet om et bærekraftig landbruk; et av disse er SMIL

Det kan innvilges SMIL-midler til tre typer prosjekter og tiltak: Planleggings- og tilretteleggingsprosjekter, tiltak som reduserer forurensning og tiltak i kulturlandskapet. For kulturlandskapstiltak kan det innvilges tilskudd som dekker inntil 70% av kostnadsoverslaget kommunen har godkjent. For særskilte tiltak knyttet til bevaring av biologisk mangfold kan 100 % av kostnadsoverslaget dekkes av tilskuddet. (Forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket 2004).

1. Planleggings- og tilretteleggingsprosjekter som leder fram til planer for konkrete miljøtiltak i jordbruket

SMIL-midler kan brukes for å støtte planleggings- og tilretteleggingsprosjekter i landbruket. Prosjektene skal utforme helhetlige planer for gjennomføring av ulike miljøtiltak i jordbruksområder. Med disse midlene ønsker man å legge til rette for prosjekter som kan koordinere miljøtiltak som blir utført av flere aktører. Prosjektet bør knyttes til et bestemt område, for eksempel et vassdrag. Ved å samarbeide om en helhetlig plan får man strukturert og samordnet miljøinnsatsen med den hensikt å ivareta natur- og kulturminneverdiene og redusere forurensningen fra jordbruket.

2. Forurensningstiltak

Etter olje- og gassutvinning, industri og veitrafikk er jordbruket den sektoren i Norge som står for den største andelen av klimagassutslipp. Jordbruket står for 8,3 % av det norske utslippet og slapp i 2014 ut utslipp tilsvarende 4,4 millioner tonn CO₂-ekvivalenter (Statistisk sentralbyrå 2015d; Miljødirektoratet 2016). Det er ikke bare utslipp til luft som er et miljøproblem i jordbruket. Tiltakene for å redusere utslipp fra jordbruket går først og fremst ut på å hindre forurensning av vassdrag. Avrenning fra jordbruksarealer fører med seg partikler og næringsstoffer ut i vassdrag og gir problemer med eutrofiering (Bioforsk & Statens landbruksforvaltning 2010).

I 2000 ble forvaltningen av Europas vannforekomster satt i fokus da Vanndirektivet trådte i kraft i EU i desember (The European parliament & Council of the European union 2000; Vannportalen 2014). Med dette direktivet ville EU verne om og sikre bærekraftig bruk av vannforekomstene og de akvatiske økosystemene. Alle medlemslandene skulle etablere overvåkningsprogrammer for å registrere ulike kvalitetsparametere i vann. I de områdene der vannkvaliteten var god skulle denne opprettholdes, og i områder der vannkvaliteten var redusert hadde landene forpliktet seg til å forbedre forholdene gjennom konkrete tiltak (The European parliament & Council of the European union 2000). Fra 1. januar 2007 har *Forskrift om rammer for vannforvaltningen, vannforskriften* vært lovverket i Norge som styrer gjennomføringen av EUs vanndirektiv. Forskriften setter mål for en helhetlig beskyttelse av Norges vannforekomster og en bærekraftig bruk av disse. I områder med redusert vannkvalitet skal tiltaksprogrammer vedtas og gjennomføres slik at vannet oppnår god økologisk og kjemisk tilstand etter de satte miljøstandardene. Målet om god økologisk status for vannforekomstene skal være nådd innen 2021 (Vannforskriften 2006).

I Vestfold er det mange vassdrag med redusert vannkvalitet. Dersom disse områdene skal oppnå tilstrekkelig god vannkvalitet innen 2021 slik vannforskriften krever, må det gjøres ulike tiltak i årene som kommer (Kleven 2013). Både dyr og mennesker er avhengig av rent drikkevann (Figur 7). Konsekvensene av den reduserte vannkvaliteten påvirker også folks rekreasjon rundt innsjøene og elvene med forbud mot bading og anbefalinger om ikke å spise fisken. Redusert vannkvalitet skaper en trussel mot det biologiske mangfoldet i vassdragene. Det blir et redusert artsmangfold av bunndyr og fisk. Ekstreme algeoppblomstringer har flere ganger ført til fiskedød i innsjøer i Vestfold (Berge 2013; Kleven 2013).

På grunn av den dårlige tilstanden til mange av vassdragene i Vestfold er det stort fokus på å redusere forurensningen av vannforekomstene i fylket. De fleste av kommunene i Vestfold har forurensningstiltak øverst på prioriteringslista i sin tiltaksstrategi for SMIL-midlene og bevilger hvert år store deler av sin SMIL-pott til forurensningstiltak.

Figur 7: Sauene forsyner seg av drikkevannet i kulturlandskapet. Foto: Ole Christian Torkildsen.

SMIL-midlene som brukes på forurensningstiltak skal redusere erosjon og avrenning fra jordbruksarealer. Tapet av næringsstoffer og andre forurensende utslipp til både vann, luft og jord skal begrenses på best mulig måte. Dette kan oppnås med gjennomføringen av en rekke tiltak. SMIL-midlene kan brukes til utbedring og supplering av hydrotekniske anlegg. Økologiske rensetiltak som fangdammer og anleggelse av grasdekte kantsoner skal redusere tap av næringsstoffer og rester av plantevernmidler. Drenering er en egen gren innenfor SMIL-ordningen. Også bygningsmessige miljøtiltak og omlegging av spesielt erosjonsutsatte områder til ekstensiv planteproduksjon er tiltak man kan få SMIL-midler til å gjennomføre. I 2016 er 80 av de 175 millioner SMIL-kronene satt av til drenering (Landbruksdirektoratet 2016a).

3. Kulturlandskapstiltak

Kultur og historie har preget landskapet og formet det kulturlandskapet Norge har i dag. Lang påvirkning gjennom ulike driftsformer har utviklet flere natur- og vegetasjonstyper i jordbrukets kulturlandskap. Dette omfatter blant annet høstingslandskap i utmark, der seterdrift er et godt eksempel. Vanligst er gårdslandskapet med en kombinasjon av dyrka mark, innmarksbeite, og bebyggelse med hager og gårdstun. Alt dette er utviklet etter mange år med jordbruksdrift i området (Figur 8) (Miljødirektoratet 2013). Landbrukets kulturlandskap har ulikt uttrykk rundt om i landet ettersom naturgrunnlaget og jordbruksdriften varierer mellom landsdelene.

Figur 8: Kulturlandskap i Volbu. Foto: Anders Bryn (Forskningsrådet 2012).

Et av formålene med SMIL-midlene er å ivareta natur- og kulturminneverdier i jordbrukets kulturlandskap. Tiltakene som gjennomføres med SMIL-midler skal *«fremme kunnskapsverdier, opplevelsesverdier og bruksverdier gjennom skjøtsel, vedlikehold og istandsetting»* (Solli & Askhaven 2015). Her inngår bevaring av både arter, naturtyper, kulturminner og kulturmiljøer. Jordbrukets kulturlandskap rommer spor etter menneskelig aktivitet som dyrking, slått, bruk av husdyr og beiting, sammen med andre spor fra jordbruksaktivitet. SMIL-ordningen støtter blant annet tiltak som skal ta vare på det biologiske mangfoldet og gammel kulturmark.

SMIL-ordningen støtter tiltak som øker tilgjengeligheten av landskapet. Disse tiltakene skal bedre folks tilgang til jordbrukets kulturlandskap slik at de får muligheten for gode friluftslivsopplevelser (Solli & Askhaven 2015). Ved å legge til rette for ferdsel til fots kan

landskapet enklere benyttes til rekreasjon og friluftsliv. Dette skal gjøres gjennom etablering, vedlikehold og utbedring av stier og turveier i landskapet. Det kan være nødvendig å anlegge bruer eller klopper for å bedre fremkommeligheten. Merking av stinettet og skilt med informasjon om området vil også være med på å gjøre landskapet attraktivt som friluftsområde. Stinettet bør være sammenhengende og gjøre det enklere for turgåere å komme seg ut i utmark eller strandsonen (Landbruksdirektoratet & Norsk Kulturminnefond 2015). Bildeparet i Figur 9 viser tydelig hvordan området på Midtre Bolærne igjen har blitt attraktivt og tilgjengelig for befolkningen i Vestfold.

Figur 9: Bildepar fra Midtre Bolærne i Nøtterøy kommune i Vestfold. Foto: Ronny Meyer 2006 (øverst) og Oscar Puschmann 2015 (nederst).

Ferdselsårene bør også gi allmennheten tilgang til kulturminner og kulturmiljøer der det er ønskelig. I følge Kulturminneloven (1978) er kulturminner «*Alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter som det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til*». Kulturmiljøer er områder der kulturminner inngår i en større helhet eller sammenheng. (Kulturminneloven 1978). Rydningsrøyser, varder, gårdshauger, steinbruer og -gjerder (Figur 10) er kulturminner knyttet til jordbrukslandskapet som kan støttes gjennom SMIL-ordningen. Fangstinnretninger som er benyttet til jakt og fiske, fløtningsdammer, helleristninger og ruiner er også nevnt som mulige SMIL-mottagere. Det er et vidt spekter av kulturminner knyttet til jordbrukslandskapet, alle kan motta SMIL-midler.

Figur 10: Steingjerde i kulturlandskapet. Foto: Ole Christian Torkildsen.

Når det gjelder kulturmiljøer er gårdstun, seteranlegg, naustmiljø og samling av gravhauger nevnt som eksempler. Alle slags verneverdige bygninger på gårdstun og bygg som på annen måte er knyttet til landbruket, som smier og seterbygninger, kan støttes. Alle stående bygninger fra før 1650 er automatisk fredet etter kulturminneloven. Fra 2016 er ikke lenger fredede bygninger berettiget tilskudd gjennom SMIL-ordningen (Landbruksdirektoratet 2016b). Det finnes andre støtteordninger via Kulturminnemyndighetene der man kan få støtte

til restaurering og vedlikehold av fredede bygninger. Alle tiltak som gjøres i tilknytning til kulturminner og kulturmiljøer skal gjennomføres etter de prinsippene som kulturminneforvaltningen har lagt til grunn. Dette betyr at de opprinnelige elementene skal bevares på best mulig måte, og det skal gjøres minst mulig forandringer på kulturminnet. Ved vedlikehold og istandsetting skal tradisjonelle teknikker og materialer benyttes. Vegetasjonen rundt kulturminner og i kulturmiljøer bør skjøttes på en slik måte at det kommer de verneverdige elementene i landskapet til gode (Solli & Askhaven 2015).

2.3 Gammel kulturmark og biologisk mangfold

Innen kulturlandskapstiltak i SMIL-ordningen er tiltak som ivaretar biologisk mangfold og gammel kulturmark viktige. De bidrar til å nå målet om å sikre natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet som jordbruket produserer.

Figur 11: Sau på beite på gammel kulturmark i Vestfold. Foto: Ole Christian Torkildsen

Gammel kulturmark (Figur 11) er et område med en vegetasjon som er utviklet ved at en driftsform er utøvd over lang tid. Beiting, slått, brenning og styving er eksempler på driftsformer som har utformet gammel kulturmark. Arealene domineres av naturlig gras- og

urtevegetasjon, men rommer ofte også plante og dyrearter som ikke finnes i områdene rundt. Spor etter gamle driftsmåter som rydningsrøyser, steingarder og gamle trær er ofte synlig på gammel kulturmark. Noen steder er det også mulig å finne kulturminner som gravhauger og gamle bygninger i tilknytning til den gamle kulturmarka. De gamle kulturmarkene kan ha innslag av små tidligere dyrka åkrer, men arealene skal ikke være preget av moderne jordarbeiding og ikke eller i liten grad være gjødslet. Gammel kulturmark er avhengig av den tradisjonelle driftsformen for å bestå og for at det biologiske mangfoldet arealene rommer skal bli opprettholdt (Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 2005; Solli & Askhaven 2015).

Figur 12. Hestene bidrar til å holde den gamle kulturmarka åpen. Foto: Hilde Marianne Lien

Dersom den gamle kulturmarka skal tilbakeføres som beiteareal bør gjerdet raskt settes opp og dyra slippes inn på området (Figur 12). Den manuelle ryddinga kan skje parallelt med at dyra beiter. Det er avgjørende at dyra slippes inn på beite allerede tidlig om våren. Da beiter de uønska planter og ugras som de senere på sommeren ikke beiter med samme appetitt. På denne måten er dyra med på å bekjempe arter som ikke er ønskelig i beitet. Dersom man rydder et areal uten å bruke beitedyr vil skudd fra røtter og stammer fra trær som er hugget fort ta overhånd. Or er et treslag som beitedyr i liten grad forsyner seg av, og arealer med or må derfor i større grad skjøttes manuelt. Ved å la noen store lauvtrær stå igjen på den gamle kulturmarka vil de gi skygge på arealene og hjelpe til å bremse veksten av uønska vegetasjon. Trærne kan fjernes litt og litt ettersom arealene under gradvis utvikler grasdekke (Fylkesmannen i Nord-Trøndelag 2011).

«*Biologisk mangfold er mangfoldet av økosystemer, arter og genetiske variasjoner innenfor artene, og de økologiske sammenhengene mellom disse komponentene*» (Solli & Askhaven 2015). Mange verdifulle arter har sitt leveområde i og rundt jordbruksarealer (Figur 13). En del prioriterte arter og arter som er på artdatabankens rødliste lever i disse områdene i dag, men står i fare for å dø ut fra Norge. For å unngå dette er det viktig at naturtypene med habitatet til disse artene bevares. SMIL-ordningen støtter tiltak som er med å bevare livskraftige bestander av ulike plante og dyrearter. For å få til dette må leveområdene opprettholdes og gode spredningsveier sikres. Dette kan gjøres ved å bevare dammer, alléer, slåtteenger, og andre landskapsområder og –elementer der de sjeldne artene lever. Tiltak som etablerer, vedlikeholder eller videreutvikle områder som er viktige for det biologiske mangfoldet kan få støtte gjennom SMIL-ordningen. Skjøtselstiltak som har til hensikt å ta vare på leveområder og spredningsveier i kulturlandskapet kan også støttes. Alle tiltak som utføres skal ha som mål å verne det biologiske mangfoldet og den gamle kulturmarka med det landskapsbildet som er knyttet til denne (Solli & Askhaven 2015; Trötscher et al. 2015).

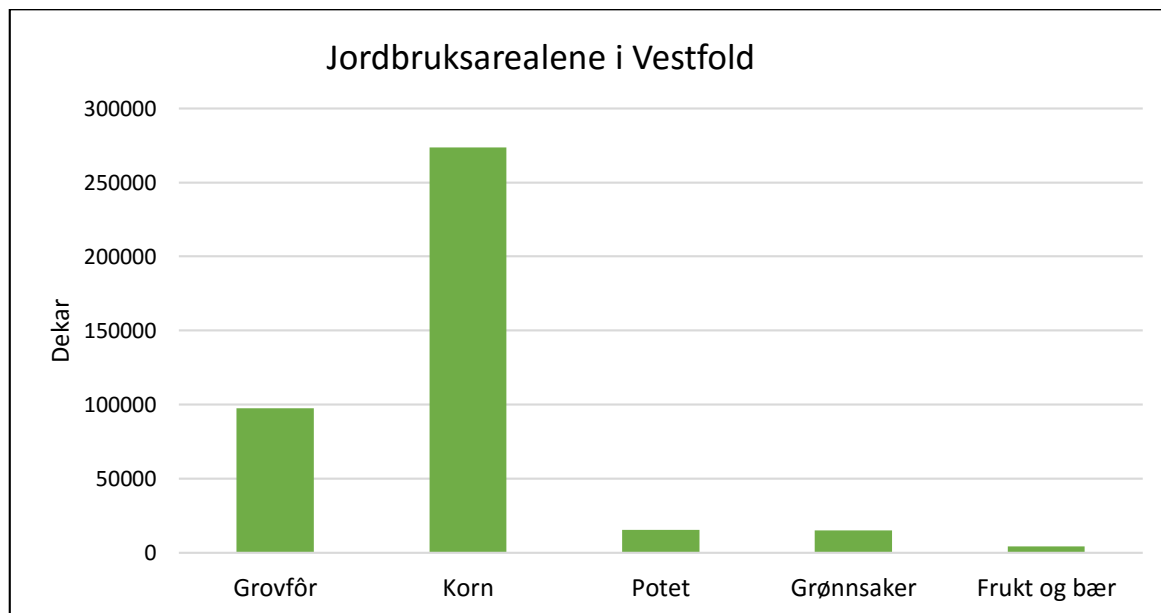

Figur 13: Eksempler på biologisk mangfold knyttet til kulturlandskapet. Foto: Ole Christian Torkildsen.

3 Vestfold

3.1 Landbruket i Vestfold

Etter Oslo er Vestfold Norges minste fylke målt i areal. Med et innbyggertall på over 230 000 gjør det Vestfold til et av de tettest befolkede fylkene i landet. Fylket består av 14 kommuner, 8 byer og over 1000 øyer (Vestfold fylkeskommune 2014). Av Vestfolds areal på 2139 km² er over 60 % skog (Skog og landskap 2014). Likevel har fylket landets største andel av matjord (Bunger et al. 2014). I Norge er det kun 3 % av arealene som er jordbruksareal (Mathiesen 2014). Med 428 800 dekar jordbruksarealer er 20 % av Vestfold dyrka mark. Mye av den beste jorda i Norge for matproduksjon er det bøndene i Vestfold som driver. Slik Figur 14 viser blir 70 % av arealene benyttet til kornproduksjon. Hvert år står Vestfoldbøndene for omtrent 10 % av den totale kornproduksjonen i Norge (Bunger et al. 2014; Skog og landskap 2014). Av Vestfolds 1427 aktive bønder var det i 2015 1048 som dyrket korn (Landbruksdirektoratet 2015a; Landbruksdirektoratet 2015b). Siden 2002 har gjennomsnittlig 70 % av korneavlingene fra Vestfold blitt brukt til matkorn.

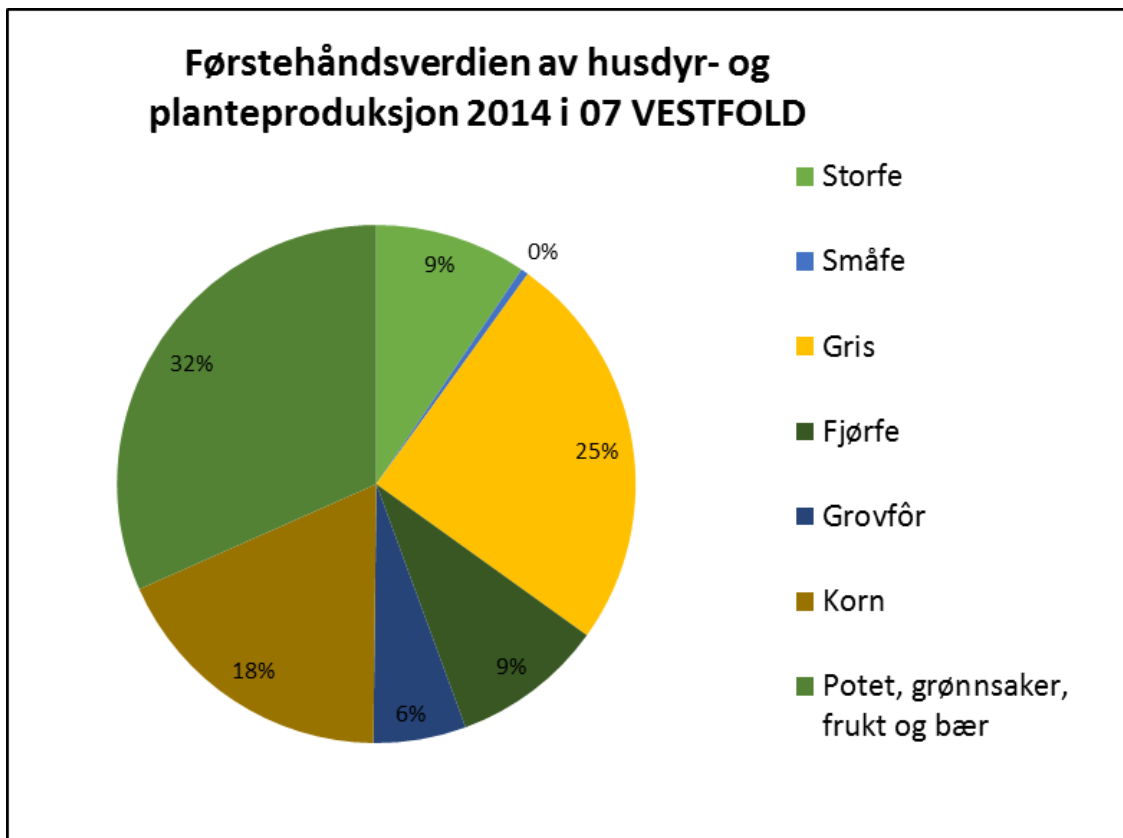

Figur 14: Bruken av jordbruksarealene i Vestfold (Landbruksdirektoratet 2015a).

Vestfold er også stor når det gjelder produksjon av grønnsaker. Dyrkingsforholdene er svært gode for grønnsaksproduksjon med høy kvalitet på jorda og gunstig klima med lang vekstsesong. Dette gjør Vestfold til landets ledende grønnsaksfylke, ingen fylker i Norge har

flere mål med grønnsaker enn Vestfold. Over en fjerdedel av landets grønnsaksareal ligger i Vestfold, og arealene det dyrkes grønnsaker på utvides stadig. Siden år 2000 har grønnsaksarealene vokst med nesten en tredjedel. Dette gjør grønnsaksproduksjon til det særegne ved jordbruket i fylket (Bunger et al. 2014).

I Larvik og på Nøtterøy dyrkes det over 5000 mål grønnsaker. Disse kommunene har fylkets største grønnsaksareal. Larvik har også fylkets største areal med potetproduksjon i tillegg til produksjon av bær. Vestfoldbøndene dyrker mer enn 10 % potetene i Norge, og driver også 10 % av landets arealer for dyrking av bær (Bunger et al. 2014; Landbruksdirektoratet 2015a). Produksjonen av grønnsaker, poteter, frukt og bær bruker bare en liten andel av jordbruksarealene i Vestfold. Knappe 35 000 dekar ble brukt til disse produksjonene i 2015 (Figur 14). Likevel står de for en stor del av førstehåndsverdien av husdyr- og planteproduksjonen i fylket (Figur 15). Av den samlede verdien på 1 508 millioner kroner utgjorde grønnsaker, poteter, frukt og bær til sammen 32 % av førstehåndsverdien i 2014. Til sammenlikning stod de over 270 000 dekarene det dyrkes korn på kun for 18 % av førstehåndsverdien samme år.

Figur 15: Førstehåndsverdien av husdyr og planteproduksjon i Vestfold for 2014 (Landbrukets informasjonsdatabase 2016).

Vestfold ligger godt over landsgjennomsnittet for økologisk jordbruksareal på 4,8 %. Fra 2,4 % i 2002 har det vært en kraftig økning i arealer som drives økologisk, og i 2015 var 6,6 % av arealene i Vestfold økologiske (Bunger et al. 2014; Landbrukets informasjonsdatabase 2016).

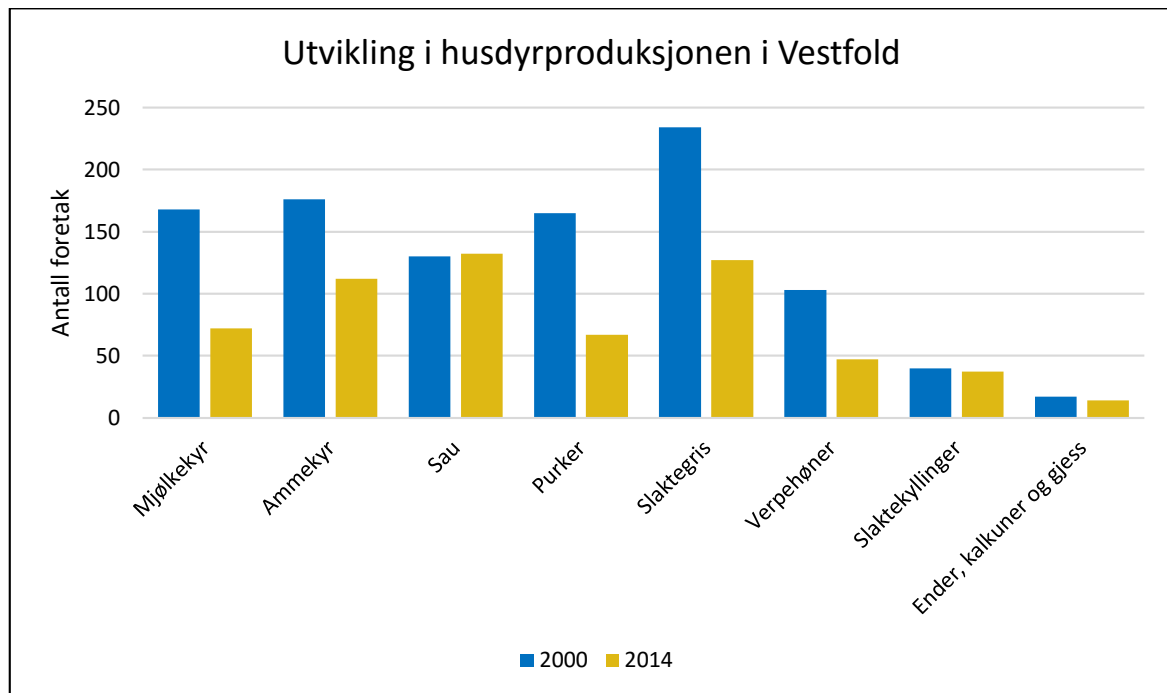
Av husdyrproduksjonene er det produksjon av slaktegris som er størst i Vestfold (Figur 16). Det var over 100 slaktegrisprodusenter i Vestfold i 2015 og 8 % av slaktegrisen i Norge produseres i fylket (Bunger et al. 2014; Landbruksdirektoratet 2015d). Den store slaktegrisproduksjonen utgjør over halvparten av førstehåndsverdien for husdyrproduksjonen i Vestfold.

Figur 16: Slaktegris hos produsent Stian Bore i Holmestrand. Foto: Maria Backe.

Sau har de siste årene vært i kraftig vekst i fylket. De siste 15 årene har antallet sauer i Vestfold nesten doblet seg. Likevel er det fjørfe- og storfeproduksjonen som etter slaktegrisproduksjonen bidrar mest til verdiskapningen i husdyrproduksjonen i fylket. Figur 17 viser antall foretak med de ulike husdyrproduksjonene i Vestfold for 2000 og 2014. Som man kan se av figuren er det klart færrest produsenter av ender, kalkuner og gjess. Dette er en

liten produksjon på landsbasis, og de få brukene i Vestfold som driver med dette står for 18 % av den norske produksjonen (Bunger et al. 2014; Landbrukets informasjonsdatabase 2016).

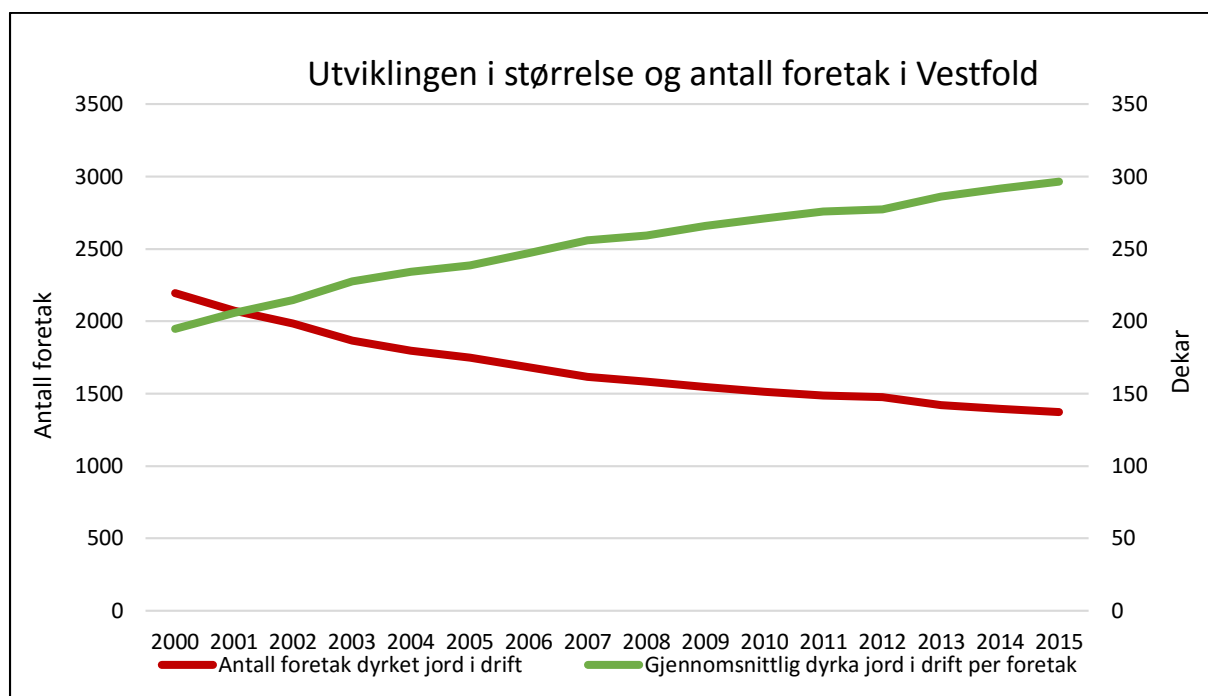

Figur 17: Utviklingen i husdyrproduksjonen i Vestfold. Antall foretak med de ulike produksjonene for årene 2000 og 2014 (Landbrukets informasjonsdatabase 2016).

Antallet foretak som driver med de ulike husdyrproduksjonene er redusert for alle dyreslag bortsett fra sau de siste 15 årene (Figur 17). Det er ingen Vestfoldinger som driver melkeproduksjon på geit, denne produksjonsformer er derfor utelatt fra Figur 17. I år 2000 var det flest produsenter av slaktegris i Vestfold. Antallet som drev med purker, ammekyr og melkeproduksjon lå mellom 150 og 175 produsenter på samme tidspunkt. Situasjonen i dag er ganske annerledes. Det er nå saueprodusenter det er flest av i fylket, tett fulgt av slaktegrisprodusenter og dem som driver med ammekyr. Figur 17 viser situasjonen i 2014. I 2015 ble det søkt produksjonstilskudd til 8 nye sauedrifter i fylket. Til sammen er det nå 140 sauebønder i Vestfold. Den kraftigste reduksjonen har skjedd i antall produsenter med verpehøns, purker og melkekyr. Her har over halvparten av produsenten gitt seg i løpet av de siste 15 årene (Landbrukets informasjonsdatabase 2016).

Utviklingen i Vestfold er den samme som i resten av landet; det går mot færre og større bruk (Figur 18). I 2000 var det 2197 aktive gårdsbruk i fylket – i 2015 er dette redusert til 1427 (Landbrukets informasjonsdatabase 2016). Jordbruksarealet som er i drift i dag (2016) er

over 25 000 dekar mindre enn i 2000 (Statistisk sentralbyrå 2015b). I dag driver bøndene i snitt nesten 300 dekar dyrka jord. Dette er en økning på 100 dekar fra tusenårsskiftet (Landbrukets informasjonsdatabase 2016).

Figur 18: Utviklingen i størrelse og antall jordbruksforetak i Vestfold fra 2000 til 2015 (Landbrukets informasjonsdatabase 2016).

Selv om Vestfold har gode forhold for matproduksjon er jordbruksarealet som er i drift synkende (Landbruksdirektoratet 2015b). Arealet har gått ned med 6 % de siste 15 årene (Statistisk sentralbyrå 2015b). Som i resten av landet er jordbruksarealene trua av utbygging, og i Vestfold er det den mest fruktbare jorda som opplever det største presset i forhold til dette. Siden år 2000 har kornarealene blitt redusert med 16 %. Også arealene det dyrkes potet og frukt på er blitt mindre. Samtidig opplever Vestfold som tidligere nevnt en utvidelse av grønnsaksproduksjonen. Arealene som brukes til grasproduksjon blir også stadig større og har siden 2000 vært den produksjonen som har økt mest innen planteproduksjon i Vestfold. I tillegg til grovfôr produserer vestfoldbøndene omtrent halvparten av Norges produksjon av engfrø og frø til modning på sine arealer (Bunger et al. 2014). Bøndene i Vestfold har gode naturgitte forutsetninger for å drive jordbruk og står i dag for en betydelig del av norsk matproduksjon med matkorn, slaktegris, bær, og grønnsaker og poteter som sine spesialiteter.

3.2 SMIL-tildelinger til gammel kulturmark i Vestfold

Tallene fra Fylkesmannen i Vestfold viser at det siden 2008 er brukt nesten 4 millioner kroner på SMIL-tiltak i gammel kulturmark i Vestfold. Fylkesmannens statistikk viser at omtrent 30 % av SMIL-midlene i fylket hvert år brukes til kulturlandskapstiltak.

Tabell 1: Oversikt over hvor stor del av SMIL-midlene som årlig er brukt på kulturlandskap og gammel kulturmark. Alle beløpene er oppgitt i norske kroner. Prosenttallene angir andelen av de totale SMIL-midlene som er brukt på gammel kulturmark for de enkelte årene (Fylkesmannen i Vestfold 2008-2015).

År	Totalt antall søknader	Total SMIL-pott (kr)	Antall søknader til gammel kulturmark	Innvilget til Gammel kulturmark (kr)	Andel brukt på gammel kulturmark
2008	69	3 757 000	21	775 000	20 %
2009	95	4 292 000	30	1 025 000	24 %
2010	91	4 646 000	25	780 000	17 %
2011	78	4 971 000	32	933 000	19 %
2012	110	4 700 000	27	760 000	16 %
2013	105	5 586 000	23	559 000	10 %
2014	104	5 668 000	36	1 166 000	20 %
2015	68	4 000 000	16	892 000	20 %

Totalt har kommunene i Vestfold delt ut mellom 3,5 og 6 millioner kroner i SMIL-midler hvert år siden 2008. I samme periode har de årlige tildelingene til gammel kulturmark variert fra omtrent en halv million til 1,2 millioner kroner (Tabell 1). Kommunene får inn rundt 30 søknader fra bønder som ønsker å gjøre tiltak i gammel kulturmark hvert år. Det betyr at siden 2008 har det blitt gjennomført over 200 tiltak i gamle kulturmarker ved hjelp av midler fra SMIL-ordningen.

4 Sosiologisk rammeverk

For å få klarhet i bakgrunnen bøndene har for å utføre miljøtiltak er det avgjørende å forstå bøndenes tanker og handlingsvalg. Motivasjonen bøndene har for å gjennomføre tiltak som ivaretar gammel kulturmark bygger på deres forståelse av seg selv og samfunnet de er en del av. Det er nødvendig å danne et sosiologisk rammeverk å plassere bøndenes holdninger og handlinger inn i. Ut i fra dette kan bøndenes gjennomføring av SMIL-tiltak i gammel kulturmark forstås.

4.1 Samfunnsstrukturen

I boka *Sosiologisk analyse: en innføring* skriver Willy Martinussen (1984): «I vestlige land er nasjonalstaten den sosiale enheten som setter de klareste og mest synlige rammer for atferden. For sosiologien er det imidlertid samhandlingsstrukturen – slik den kan observeres som et resultat av rolledelingen innenfor en klart avgrenset sosial enhet og de regelmessige handlingsvalgene den utløser- som er av viktighet». Det er dette som vanligvis kalles samfunnsstrukturen.

Martinussen definerer et samfunn som et sosialt system som er knyttet til et bestemt geografisk område. Han sier at innenfor dette området har myndighetene i samfunnet en autoritet som brukes ovenfor alle de som befinner seg i området. Andre nasjoner i verden respekterer autoriteten myndighetene har. Globaliseringa har utfordret dette ved å innføre internasjonale avtaler som begrenser nasjonenes myndighet. Verdens handelsorganisasjon (WTO) fastsetter regler for verdenshandelen gjennom WTO-avtalen (WTO 2016). Forhandlingene om en frihandelsavtale mellom USA og EU, Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP), er også et eksempel på overnasjonale avtaler som vil begrense de nasjonale myndighetenes makt (EU 2015). En slik avtale vil berøre nasjonale landbruksmyndigheter og bønder dersom den innføres. Om en slik avtale vil være positivt for landbruket eller virke dempende på norsk matproduksjon blir diskutert. Ved overgangen til det multifunksjonelle landbruket ble tilskuddsordningene i landbruket «grønnvasket». Denne internasjonale politikken førte til opprettelsen av en rekke ordninger knyttet til kulturlandskap og miljø i Norge. Disse ordningene har påvirket bønder nasjonalt og også i Vestfold har dette fått konkrete effekter på bruksnivå. SMIL-ordningen er en slik miljøordning som bidrar til

gjennomføringen av tiltak for å hindre forurensning og sikre kulturlandskap som et miljøgode.

Et samfunn følger ifølge Martinussen de samme normene, og opplever å ha en felles identitet som nasjon. Alle medlemmene i samfunnet har ofte samme historie og hovedkultur, de utgjør et folk. Samfunnet har strukturer og ordninger for produksjon, reproduksjon, sosialisering og maktøvelse (Martinussen 1984). Den norske samfunnsstrukturen er påvirket av landets geografi og økologi. Forholdet Norge har til andre land, befolkningen og faktorene som styrer bosetningen er viktig i beskrivelsen av samfunnet. En av faktorene som har vært med på å styre bosetningen i Norge er landbruket. Mange nordmenn har tradisjonelt bodd i bygder og på mindre steder rundt om i hele landet. Dette bosetningsmønsteret har myndighetene ønsket å opprettholde. Landbruket fører til sysselsetting og bosetting i distriktene, og bevarer og bidrar til utvikling av små lokalsamfunn i hele landet. Stortingsmeldingen «Velkommen til bords» understreker at det skal legges til rette for landbruk i hele Norge slik at fellesgodene landbruket produserer opprettholdes (St.meld nr. 9 2011). Kulturlandskapet som et miljøgode er en av disse fellesgodene. Kulturlandskapet landbruket produserer er med på å sikre leveområder for norske arter og stimulerer med dette til å opprettholde og verne det biologiske mangfoldet. Landbrukets kulturlandskap er et resultat av bønders innsats for å produsere mat gjennom mange generasjoner. De skiftende naturforholdene i Norge har gjort at produksjonen av mat har måttet tilpasses de forutsetningene lokale forhold har hatt for matproduksjon. Disse tilpasningene til lokale forhold har gjort at kulturlandskapet også har fått lokalt preg, og dermed har ulikt uttrykk rundt om i landet.

Samhandlingsmønsteret i det norske samfunnet kan deles i tre kategorier:

Kommunikasjonsordningene, rollefordelingen og den sosiale kontrollen. I det norske samfunnet foregår kommunikasjonen i all hovedsak på norsk. Alle gjennomgår den samme opplæringen på skolen og symbolbruken er den samme for alle sosiale institusjoner. Norge er et relativt lite land, det gjør den fysiske forbindelsen lettere. Rolledelingen dreier seg om produksjonen i arbeidslivet og reproduksjon i familier og utdanningssystemet. «*Flertallet leier bort sin arbeidskraft til disse såkalte «kapitaleierne». Dette gir grunnlag for å kalle Norge et klassesamfunn, selv om det er riktig å si at det er et forholdsvis likhetsorientert klassesamfunn*» skriver Martinussen (1984). Mange bønder i Norge er sin egen arbeidsgiver og er ikke en del av dette flertallet som leier vekk sin arbeidskraft. Noen bønder driver en

kombinasjon av å jobbe på sin egen gård og i tillegg leie ut noe av sin arbeidskraft til en arbeidsgiver eller privatpersoner som trenger å få utført arbeid som brøyting eller graving.

Den norske identiteten er utviklet over lang tid. I sin doktoravhandling skriver Karoline Daugstad (2000) at landskapet er viktig for et land og en nasjon. «Landskapsmalerier er ofte med på å forme landskapsidealer og inngår i en nasjonal identitetsskaping» skriver hun. Nasjonalidentitet er knyttet til nasjonalromantikken, som i Norge gjorde seg gjeldene fra midt på 1800-tallet. Norges fortid og den folkelige kulturen var i fokus i denne tiden. Landbruket var en del av dette og var sentral i formingen av selve «det norske». Norske bønder var viktige i identitetsbyggingen og ble et sentralt symbol på norskhet og nasjonalidentitet (Daugstad 2000). Bonden stod fram som et symbol på nordmenns styrke, renhet og frihet. I boka «Bondelandet» sier forfatterne at bonden og gården var selve grunnlaget i kulturen og bosetningsmønsteret i Norge. Det er bonden som har forma landet og landskapet folk har rundt seg i dag (Edelmann et al. 1994). Dette kulturlandskapet er viktig for den norske identiteten og representerer noe av det «urnorske». SMIL-ordningen er med på å bevare dette «urnorske» kulturlandskapet og dets verdier gjennom tiltakene som utførtes og tilbakeføringen av de gamle kulturmarkene.

Overgangen fra primærsamfunnet til et industrisamfunn er beskrevet av mange sosiologer, blant annet Ferdinand Tönnies (2012). Skildringen til Tönnies (Tabell 2) sier noe om hvordan menneskene forholder seg til hverandre, hvilke normer relasjonene er bygget på og eksempler på slike samhandlingsrelasjoner for de to samfunnene.

Tabell 2: Ferdinand Tönnies sin beskrivelse av forskjellen mellom *Gemeinschaft* og *Gesellschaft*. Figuren er hentet fra Martinussen (1984).

Gemeinschaft «felleskap»	Gesellschaft «selskap»
<p>Samhandlingen er i hovedsak:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Privat, intim og ekskluderende mot omverdenen - Konsentrert om felles språk, tro og tradisjon - Som gir «en perfekt enhet av viljer» som utgjør en slags sosial naturtilstand <p>Normgrunnlaget er:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Gjensidige rettigheter og plikter, med underforståtte sanksjoner - Lite rettslige reguleringer, vekt på strafferett <p>Eksempler på slike situasjoner:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mor/barn-forholdet - Søster/bror-forholdet - Forholdet mellom ektefeller osv. - Dvs. forhold basert på fellesskap «av blod, av sted og av sinn» - Som utgjør bygdesamfunnet 	<ul style="list-style-type: none"> - Offentlig, utvendig og inkluderende - Med språklig, trosmessig og ideologisk pluralisme - Som medfører sosial isolasjon og en kunstig samfunnmessig tilstand <p>Normgrunnlaget er:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Konvensjoner om bytteforhold - Kontraster basert på privatrett <p>Eksempler på slike situasjoner:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunde/kjøpmanns-forholdet - Sjef/underordnet-forholdet - Politimann/undersått-forholdet osv. - Dvs. forhold basert på bytte og kalkulering av tap og gevinst - Som utgjør bysamfunnet

Alle som er en del av eller har opplevd livet i lokalsamfunn i Norge vet at det fortsatt er *gemeinschaft* igjen i det sosiale livet. Tönnies og resten av «modernitets sosiologene» kan noen ganger virke kategoriske, og forstå det som at med *gesellschaft* forsvant *gemeinschaft*. Slik er det altså ikke i bygde-Norge i dag (Flø 2015).

Parsons (1951) framstilte utviklingen med en overgang fra et samfunn der relasjonene var påvirket av følelser til et samfunn med større grad av nøytralitet mellom menneskene. Folks roller ble i det første samfunnet tildelt på bakgrunn av familietilhørighet, kjønn og andre stabile forhold. Forskjellen mellom en bondesønn og sønn av en fabrikkdirektør var altså en

form for tilskrevet status ut i fra hvem de var født til å være. I et samfunn med større grad av nøytralitet mellom menneskene er det utdanning og spesialisering som gjør at man oppnår høy status.

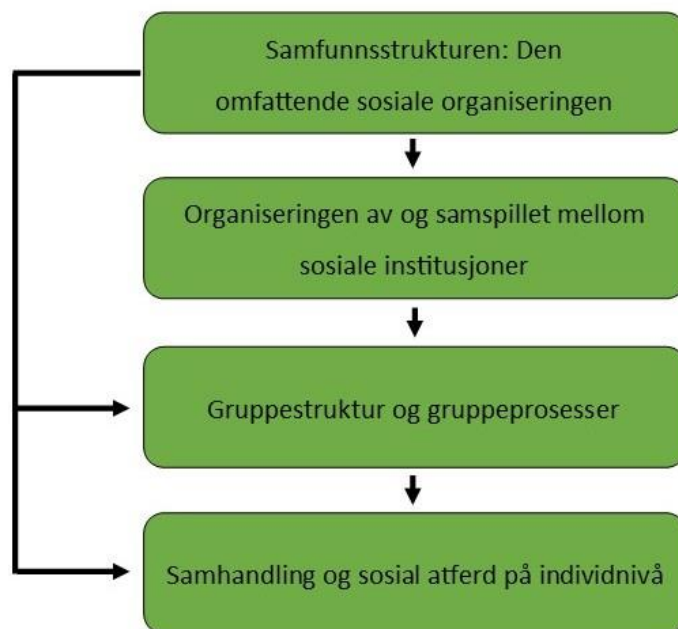
Selv om forskerne er uenige om i hvilken grad slike beskrivelser av utviklingen stemmer, er det liten tvil om at samfunnet har gjennomgått kraftige forandringer de siste generasjonene. Samfunnet i dag er i større grad enn tidligere organisert, og formalisering og kontroll er viktigere enn før. Spesialiseringen øker, noe som krever høyere utdanning (Martinussen 1984). Denne spesialiseringen har også vært tilstede i landbruket. Da kanaliseringspolitikken ble innført i Norge på 1950-tallet, hadde den som mål å øke matkornproduksjonen og redusere overproduksjonen av melk. Man ønsket å ha landbruk i hele landet og utnytte de mulighetene som jordbruksarealene ga til å produsere mest mulig mat. Det ble innført en regional produksjonsfordeling der kornet dyrkes i områder med gode forutsetninger for å få store avlinger med kvalitetskorn. Det er først og fremst flatbygdene på Østlandet og Trøndelagsområdet som står for norsk korndyrking, mens husdyrproduksjonene foregår i distriktene (Vatn 1989). Da produksjonsmønsteret på norske gårder ble lagt om ble også kulturlandskapet påvirket av de endringene som fant sted. Jærområdet økte antallet beitedyr betraktelig, samtidig som husdyrene forsvant fra beiter på Østlandet. Denne forflytningen av beitedyr har antagelig ført med seg forandringer i landbrukets kulturlandskap.

Når man skal se på hva som er bakgrunnen for endringer i folks relasjoner, er det vanlig å trekke fram industrialiseringen, utvikling av markeder og den teknologiske utviklingen. Produksjonene er blitt spesialiserte og effektive og det lønner seg med stordrift, noe også landbruket har fått merke de siste tiårene. I 1950 var nesten 25 % av norske arbeidstakere sysselsatt i jordbruket. Tilsvarende tall for 2005 er helt nede på 2,5 % (Ladstein & Skoglund 2009). Antallet gårdsbruk er kraftig redusert, men størrelsen på arealet som dyrkes ligger relativt stabilt (Statistisk sentralbyrå 2007). Produksjonen av kjøtt og korn er omtrent tredoblet siden 1950, mens produksjonen av melk er den samme i dag som den var midt på 1900-tallet. Potetproduksjonen har hatt en kraftig nedgang de siste 50 årene, men forbruket av grønnsaker har hatt en sterk økning og grønnsaksproduksjonen ekspanderer (Ladstein & Skoglund 2009). Vestfold fylke dyrker store deler av de norske grønnsaksavlingene hvert år (Bunger et al. 2014). Utviklingen både i Vestfold og resten av landet er klar: Gårdene blir større og færre (Landbrukets informasjonsdatabase 2016). Tradisjonelle driftsformer blir for tidskrevende og tungvint, noe som resulterer i at de blir erstattet med moderne løsninger. Det

blir stadig tatt i bruk nye teknologiske hjelpemidler for å effektivisere matproduksjonen og avlaste bonden. Denne utviklingen har tvunget fram samarbeid og kontrollsystemer og det har blitt behov for en formell organisering. Mer tid brukes til byråkrati og skillet mellom jobb og fritid blir tydeligere. Totalt sett blir det altså en gjennomorganisering av samfunnet. Kommunikasjons- og kontrollsystemer blir utviklet, og det blir en formalisering av relasjonene mellom mennesker (Martinussen 1984). Denne effektiviseringen og spesialiseringen med stordrift gjør det utfordrende å opprettholde produksjonen av noen av fellesgodene landbruket tradisjonelt har produsert. Landskapselementene den lokale jordbruksdriften har formet i hele landet gjennom driften av tradisjonell beite- og dyrkningspraksis forsvinner dersom ikke kulturlandskapet med dets verdi ivaretas.

4.2 Vilårsanalyse

En vilårsanalyse er antakelig den mest brukte analysemetoden i studier av sosiale spørsmål. Vilårsanalysen forklarer hvordan samfunnsbygning og samfunnsendring påvirker sosial atferd. «*Samfunnsstrukturen er et sentralt analyseobjekt fordi den innebærer så mange betingelser eller vilkår for den sosiale atferden i de mindre enhetene samfunnet består av*» skriver Martinussen (1984). I sosiologisk forskning på konkrete forhold er det nok vanlig å tenke at det fenomenet som studeres er en konsekvens av samfunnsstrukturen og den samfunnsutviklingen som foregår. Hvis man ordner samfunnet i nivåer vil man kunne si at det som skjer i de øverste nivåene er med på å bestemme det som skjer i nivåene lengre nede (Figur 19) (Martinussen 1984).

Figur 19: Elementer i strukturelle forklaringer. Figuren er hentet fra Martinussen (1984).

4.3 Føringer og sporer

Føringer og sporer kan påvirke menneskers handlinger. «Med føringer tenker vi på fysiske, tekniske, økonomiske, juridiske, politiske og andre faktorer som gir folk bestemte muligheter til handling og stenger andre muligheter». Det vil si at en persons handlinger blir styrt av at man ikke har det utstyret som kreves, eller at det blir for kostbart. Når man kan se at føringer i samfunnet avgjør folks handlinger snakker man om strukturelle effekter. Dette forekommer eksempelvis når valget personen gjør er styrt av en lov eller noen valgmuligheter er stengt på grunn av et forbud. Verdier og normer som påvirker et handlingsvalg kalles sporer. Dette er tilfeller der en person eller gruppes avgjørelse er basert på at man foretrekker det ene foran det andre på bakgrunn av verdier og normer. Dette kan for eksempel være egenverdien av et individ eller miljøvernverdier. Dersom en bonde ønsker å legge om erosjonsutsatte kornarealer til grasdekte arealer selv om han da vil miste noe av sitt produktive kornareal, kan dette begrunnes i bondens miljøvernverdier. Han ønsker å hindre at den dyrkbare jorda forsvinner ut i bekken og fører til forurensning av lokalmiljøet. På samme måte vil natur og – miljøverdiene til bonden kunne avgjøre om han ønsker å utføre SMIL-tiltak i gammel kulturmark for å bevare denne naturtypen og det biologiske mangfoldet den representerer.

Kulturelle effekter observeres når verdier og normer skaper preferanser for bestemte handlingsvalg. Individuelle effekter er de tilfellene der handlingen folk gjør kan forklares med deres preferanser og egenskaper.

«Svært mange analyser av regelmessighetene i folks handling og samhandling består i å finne fram til de strukturelle og kulturelle virkningene» (Martinussen 1984). Når det gjelder de strukturelle effektene er ressursfordelingen i det sosiale systemet og formelle begrensninger på hva en person har lov til å gjøre viktig. Det samme er kommunikasjonsordningene som avgjør hvem som får tilgang til ulik informasjon og organiseringen av systemer som bestemmer hvem som skal samarbeide med hvem. Hvem som utgjør autoriteter og hvordan kontrollen utøves er også av betydning for de strukturelle effektene. Smitteeffekten er blant de vanligste kulturelle effektene. Smitteeffekten går ut på at en person eller gruppes handling og meninger overføres gjennom opplæring, eller ved overtalelse og propaganda. Dette er godt synlig hos bønder i tilfeller som slått eller våronn. Dersom en bonde i bygda begynner på onna eller slått, vil ofte naboene følge etter. Hva som er skikk og bruk i gruppen, subkultureffekter, kan også styre folks handlinger. Uoverensstemmelse mellom individet og dets miljø må noen ganger brukes for å forklare personers atferd. Det kan forekomme at normer i en gruppe ikke sammenfaller med en persons forutsetninger og preferanser. I en vilkårsanalyse kan sosial atferd forklares både ut i fra strukturelle, kulturelle og individuelle virkninger.

Sporer, normer og verdier bøndene har i forhold til miljøet er med på å påvirke motivasjonen bøndene har for å gjøre SMIL-tiltak i gammel kulturmark. Bøndene er opptatt av å verne en naturtype som er i ferd med å gro igjen, og de vil ta vare på den gamle kulturmarka fordi den er viktig for det biologiske mangfoldet. Handlingene de utfører på bakgrunn av dette kan knyttes til de kulturelle effektene slik Martinussen (1984) nevner.

4.4 Bourdieu

Bourdieu står for en annen interessant type tenkning innen sosiologien. Han erstatter begrepet *samfunn* med *felt* og *sosialt rom*. I Bourdieus sosiale rom er det agenter. En agent er en som handler og er en del av praksis-sammenhenger. Agenten har en historie, dette gjør at agenten er disponert for å oppføre seg og handle på visse måter i ulike sammenhenger. «*I Bourdieus måte å forstå det sosiale samspelet på, ligg det ei oppfatning av at vi som sosiale agentar*

også alltid representerer nokon andre enn berre det sjølvvet kvar og ein av oss trur vi er og kjenner; vi står for andre interesser enn dei vi er klart medvitne om, gjennom den historia vi ber med oss i kropp og sinn, historia om alle dei sosiale relasjonane vi har gjennomlevd frå fødselen av – og som vi har med oss frå tida før fødselen, gjennom opphavet vårt» (Bourdieu & Wacquant 1993). Agentene har ulike posisjoner, ikke roller. Posisjonene er tildelt eller agentene har skaffet seg dem. Det sosiale rommet deles opp i sosiale felt. Der kan konkurranse og konflikter foregå (Bourdieu & Wacquant 1993).

«Habitus er ein strukturerande mekanisme som verkar i det indre av agentane, sjølv om den strengt tatt korkje er retteleg individuell eller aleine styrer åtferda» (Bourdieu & Wacquant 1993). Alle agenter har en habitus, og det er habitus som gjør at agentene kan takle ulike situasjoner de møter på (Bourdieu 1977; Bourdieu & Wacquant 1993).

Når man skal begrepsfeste avkastning i landbruket som ikke er økonomisk gevinst, er det nyttig å bruke Bourdieus modell for teori om kapital. I følge Bourdieu er den sosiale verden akkumulert historie. Han mener man må innføre begrepet kapital, og med det akkumulasjon og dens virkning, hvis den sosiale verdenen ikke skal reduseres til en usammenhengende serie øyeblikks mekaniske likevekter mellom agenter som behandles som partikler som kan skiftes ut.

Kapitalen kan forkomme i tre former. Den økonomiske kapitalen kan direkte gjøres om til penger. Den kulturelle kapitalen er i noen tilfeller mulig å konvertere til økonomisk kapital, og er spesielt egnet for institusjonalisering i form av skoletitler. Sosial kapital er sosiale forpliktelser og relasjoner. De er også under visse betingelser mulig å konvertere til økonomisk kapital og egner seg godt til institusjonalisering i form av adelstitler (Bourdieu 1983). Det er bare den kulturelle kapitalen som vil bli beskrevet nærmere i denne oppgaven.

Kulturell kapital finnes i tre former: Den legemliggjorte formen i form av langvarige disposisjoner av sinnet og kroppen. Den objektiverte formen er i form av bøker eller andre kulturelle gjenstander som er spor eller realisering av teorier eller kritikk av disse. Den institusjonalisert formen er kvalifikasjoner som dem man får ved utdanning (Bourdieu 1983). Agenter blir sammenlignbare når man gir ut vitnemål og andre papirer som dokumenterer kvalifikasjonene agenten har. Institusjonalisering av den kulturelle kapitalen gir agentene gyldig dokumentasjon av kulturell kompetanse. Dette gjøres i organisasjoner i landbruket.

Bønder kan for eksempel få sertifiseringer og utmerkelser for avlsarbeid (Holloway 2005; Yarwood & Evans 2006). Den objektiverte formen for kulturell kapital er synlig i det konvensjonelle landbruket gjennom moderne maskiner og andre symboler på produksjon (Holloway 2004). Et viktig aspekt ved objektivert kulturell kapital er at verdien ligger i en bestemt bruk av maskinen eller objektet og ikke direkte i tingen. Dette skjer gjennom den legemliggjorte kulturelle kapitalen når agenten tar maskinen i bruk (Burton et al. 2008).

I denne oppgaven blir begrepet kulturell kapital brukt slik Burton (2008) benytter begrepet. Legemliggjort kulturell kapital er den kulturelle kapitalen i sin mest grunnleggende form. Det involverer arbeidsmarkedet og utviklingen av hver enkelt agent, det kan derfor ikke direkte overføres til økonomisk kapital. En legemliggjort kulturell kapital er enkel å bruke som en symbolsk kapital fordi den er mer skjult enn en økonomisk kapital. Alle typer kapital kan brukes som symbolsk kapital, men det er avgjørende at de to partene har de samme kategoriene for erkjennelse og forståelse for at det skal fungere. Alle i samme habitus er i stand til å identifisere den felles symbolske betydningen innenfor dette feltet (Bourdieu 1998).

Agentenes plassering i det sosiale rom vil i de mest avanserte samfunnene baseres på økonomisk og kulturell klasse. To agenter som er plassert nærmere hverandre i dette systemet vil ha mer til felles enn to agenter plassert med en lengre avstand (Bourdieu 1998). Burton et al. (2008) foreslår at den legemliggjorte kulturelle kapitalen for bønder kan forstås som det bønder tillærer seg gjennom hverdagslige gjøremål, altså først og fremst agronomiske evner bonden har. «Å bli en god bonde er et selvutviklingsprosjekt som involverer praksis (gjentatt på sesongbasis) for å forbedre mekaniske, motoriske og lederferdighetene som kreves for å drive dyrka mark effektivt» (Burton et al. 2008). Det habituset som utvikles er derfor en kombinasjon av flere elementer. Drifta og strukturen på gården vil påvirke, det samme vil familiearven. Når gården overføres fra generasjon til generasjon i samme slekt vil overføringen av kompetanse mellom generasjonene skape en kulturell kapital, bondekultur i slekta. Det viktigste elementet er tiden bonden selv investerer for å drive jordbruket. For å overføre denne kulturelle kapitalen er bonden avhengig av at andre bønder har identiske kategorier for oppfatning og forståelse. Da vil bondens legemliggjorte kapital bli oppdaget og gjenkjent, og den kan bli belønnet med andre former for kapital. Bonden kan for eksempel oppnå sosial kapital gjennom en økt status (Burton et al. 2008).

Det er ikke bare ferdigheter som er en del av den legemliggjorte kulturelle kapitalen, også smak og estetikk hører hjemme her. Bourdieu antyder at estetisk sans ikke er en empatisk forbindelse, men heller en dekodingsoperasjon gjennom en kognitiv tilnærming, en kulturell kode. For Bourdieu er det å verdsette landskapet derfor mer enn en estetisk prosess. Verdsetting av landskapet er også en sosial prosess som er avhengig av å ha de rette kulturelle ressursene. Disse ressursene kan man oppnå enten ved utdanning eller erfaring. I landskap som består av kulturelle symboler som har en spesiell betydning for et sosialt felt, vil den estetiske sansen ubevisst bli påvirket av den sosiale dømmekraften ut i fra hvilket sosialt felt man tilhører (Bourdieu 1984). Det er tidligere nevnt at bondekulturen er bygget på kompetanse og evner som er utviklet gjennom praktisk landbruksarbeid. Ulikt mange andre yrker, er det denne erfaringsbaserte kunnskapen som er spesielt viktig for å vurdere sosial rang blant bønder. Bondens jordbruksarealer viser fram bondens kompetanse og arbeidsmoral (Burton 2004). Andre bønder vurderer bonden ut i fra det han presterer på sine arealer og dette danner bondens sosiale status (Rogge et al. 2007). Dette fenomenet kan bidra til at bønder internasjonalt har en sterk preferanse for et *ryddig* jordbrukslandskap (Nassauer 1997; Burton 2004; Daugstad et al. 2006).

5 Materialer og metode

Problemstillingen for oppgaven er å undersøke motivasjonen og bakgrunnen for at bøndene søker støtte gjennom SMIL-ordningen. Har bøndene gjennomført og opprettholdt tiltaket de søkte midler til? Svaret på dette kunne man forsøkt å finne ved bruk av flere mulige metoder. I følge Knut Halvorsen (2003) er metode «*en systematisk måte å undersøke virkeligheten på*». Det er «*læren om de verktøy en kan benytte for å samle inn informasjon*». Det er vanlig å skille mellom kvalitative og kvantitative metoder.

5.1 Metodevalg

Observasjonsteknikker som personlig intervju og gruppesamtaler går under uttrykket kvalitative metoder. Forskeren bruker sine evner til å leve seg inn i og oppfatte mønstre av sanseintrykk hos den personen som blir intervjuet. I motsetning til kvantitative metoder der resultatene blir registrert som tall, vil det i kvalitative studier ikke tallfestes. Resultatene blir ofte presentert i form av sitater (Hellevik 2003). Men like ofte presenterer man resultatene ved hjelp av beskrivelser. Dybdeintervjuer, gruppesamtaler og observasjoner er metoder som brukes til innhenting av kvalitative data. Også tekster og dokumenter kan utgjøre datagrunnlaget i en kvalitativ studie. Kroppsspråket og væremåten til en person er også med på å si noe om hvem personen er og hvordan vedkommende tenker.

Personlig dybdeintervju er både tidkrevende og kostbart, men regnes ofte som en svært god datainnsamlingsmetode. Her vil en kunne få tak i rike data, eller såkalte «tykke» beskrivelser (Lincoln & Guba 1985) noe som ofte setter forskeren i stand til å gripe de mer kompliserte sosiale sammenhengene. Ved bruk av kvalitative metoder er det ofte få enheter som blir undersøkt, og man får mye og grundig informasjon om hver av dem (Ilstad 1989).

Kvantitative metoder brukes i forskning som studerer ting som er målbare, det vil si at dataene kan uttrykkes i tall. Når det gjelder informasjonsmengde, vil man i kvantitative studier få ut opplysninger som mangler den dybden man får ved å gjøre en kvalitativ undersøkelse. Ved bruk av en kvalitativ metode er det enklere å få tak i respondentens tanker og ideer, enn når undersøkelsen gjøres med en kvantitativ metode. Fordelen med kvantitative metoder er at man med små ressurser kan få opplysninger om mange flere personer eller undersøkelsesenheter dersom man velger en kvantitativ studie i motsetning til en kvalitativ.

Ved datainnsamling med kvantitativ metode er nøyaktighet og presisjon svært viktig. Dette er blant annet for at de undersøkte personene eller enhetene skal kunne sammenliknes best mulig. Analysene og tolkningen av resultatene foregår etter at innsamlingen av data er fullført. (Holter & Kalleberg 1994). Strukturert intervjuing eller spørreskjemaer er måter å innhente kvantitative data. I en kvalitativ intervjusituasjon er det en kontinuerlig interaksjon mellom respondenten og intervjueren. Her må den som intervjuer tolke respondentens svar og improvisere formuleringen av neste spørsmål ettersom samtalen går framover. Ved bruk av spørreskjema er spørsmålenes rekkefølge og måten de stilles på fastsatt før start. Også svaralternativene er for de fleste spørsmål allerede oppsatt. For at dette skal fungere godt er det viktig at skjemaet er gjennomarbeidet grundig på forhånd. Det er også klokt å prøve undersøkelsen på et testpanel for å se hvordan den fungerer, og rette opp eventuelle uklarheter og feil før den sendes ut til undersøkelsesgruppen. I og med at de dataene som blir samlet inn i en kvantitativ studie kan uttrykkes som tall, kan resultatene analyseres ved hjelp av matematiske og statistiske metoder. Når man har samlet inn informasjon med kvantitative metoder er det mulig å sammenlikne alle respondentene (Holter & Kalleberg 1994).

I en kvantitativ undersøkelsen mottar alle deltagerne de samme spørsmålene og man kan tilslutt gjøre en opptelling av hvor mange som har svart hva. En fordel med denne metoden er at det kun er den informasjonen det blir spurt etter som blir oppgitt av respondenten. Man får bare akkurat den informasjonen man trenger i studien. Denne informasjonen kan man få fra en stor gruppe mennesker uten å bruke voldsomme ressurser, og statistiske dataprogrammer kan forenkle behandlingen av resultatene (Halvorsen 2003).

Metoden der spørreskjemaene sendes ut til respondentene enten med post eller mail er attraktiv på grunn av sin lave bruk av både tid og penger i forhold til personlige intervjuer. Med denne metoden kan man i løpet av kort tid samle inn mye informasjon. Mottakerne av spørreskjemaet fyller selv ut sine svar og returnerer skjemaet. Ulempen med dette er at utfyllingen av skjemaet kan være ufullstendig eller lite nøyaktig for noen av deltagerne. Svarprosenten er også veldig uforutsigbar ved bruk av denne metoden, og det må ofte en purring til for å få folk til å avgi svar (Ilstad 1989).

Både en kvalitativ og en kvantitativ metode kunne vært brukt for å belyse problemstillingen i denne oppgaven. En kvantitativ tilnærming med bruk av spørreskjema ble valgt.

Undersøkelsen går da glipp av kvaliteter ved en kvalitativ metode. De kvalitative metodenes

største egenskap er at de går i dybden og får fram mye informasjon om den enkelte deltager i undersøkelsen. Dette gjøres ved å gjøre dybdeintervjuer med utvalgte personer. Jeg hadde ingen kunnskap eller erfaring om gjennomføring av intervjuer da dette prosjektet startet. Å gjøre gode intervjuer er et fag. Med kun et halvt år til rådighet var det for tidkrevende å sette seg inn i og gjennomføre nok intervjuer til å fullføre prosjektet. Dersom jeg hadde hatt lengre tid til disposisjon kunne jeg snakket med hver enkelt bonde og samlet inn både kvalitative og kvantitative data under besøket. Med den tidsrammen jeg hadde for prosjektet og de økonomiske midlene som var tilgjengelige ble dette ikke mulig å gjennomføre. Dette er kanskje en forsmak på hvordan en forsker må prioritere de ressursene hun har tilgjengelig og at metodevalget ofte må tilpasses etter dette. På bakgrunn av de nevnte forutsetningene valgte jeg å gå bredere ut til en større gruppe deltagere og utforme en spørreundersøkelse de skulle besvare.

5.2 Utformingen av spørreundersøkelsen

I forkant av arbeidet med spørreundersøkelsen om SMIL-midler ble Landbruksdirektoratet kontaktet. Et møte med Cecilie Askhaven og Carl Erik Semb i Landbruksdirektoratet klargjorde hvilke aspekter ved SMIL-ordningen direktoratet ønsket å vite mer om. Det ble også gjennomført noen få uformelle samtaler med bønder om hva de mente om SMIL-ordningen slik den er i dag.

Inspirasjon til utformingen av spørreskjemaet ble hentet fra Norsk senter for bygdeforskning sin undersøkelse *Trender i norsk landbruk*, fra 2014. Spørreskjemaet ble utarbeidet med innspill fra veiledere og ansatte hos Fylkesmannens landbruksavdeling i Vestfold. Bøndene ble først stilt noen spørsmål om sin egen bakgrunn og gårdsbruket. Videre ble de spurt om bakgrunnen for at de søkte om SMIL-midler i 2008 eller 2009. Spørsmål om dagens tilstand og skjøtsel av området de fikk støtte til skulle besvares før de fikk si sin mening om viktigheten av midlene, og om de hadde gjennomført tiltaket uten støtte fra SMIL.

Det ble brukt flere typer spørsmål i undersøkelsen. I de fleste spørsmålene skulle respondenten velge ett alternativ fra en liste. Noen spørsmål ble besvart ved å taste inn et tall i en tilpasset rute i skjemaet. For spørsmål der respondenten skulle oppgi sin mening ble han bedt om å krysse av for alternativene helt enig, delvis enig, delvis uenig eller helt uenig. Når bonden skulle svare på viktighetsgraden av en rekke påstander ble han gitt alternativene svært

viktig, ganske viktig, litt viktig, ikke viktig og ikke aktuelt. Etter bestemte spørsmål av denne typen ble bonden bedt om å med egne ord skrive ned hva som var viktigst for han i et avmerket felt. I enkelte spørsmål kunne respondenten krysse av for flere alternativer i en liste. Noen spørsmål ble også fulgt opp med et oppklarende «åpent svar»- spørsmål. Spørsmål nummer 20: *Ble tiltaket du søkte penger til gjennomført?* ble for eksempel etterfulgt av et «åpent svar»- spørsmål dersom bonden svarte *nei*. Her fikk bonden mulighet til å gi et svar på hvorfor han ikke hadde gjennomført tiltaket han fikk penger til.

I alle lister over svaralternativer der det passet inn, ble det lagt inn et svaralternativ «annet» eller «vet ikke». Også her ble det gitt mulighet til å skrive et eget svar dersom bonden valgte alternativet «annet». På denne måten skulle respondentene ha muligheten til å skrive inn et eget svar dersom kategoriene som var laget i svaralternativene ikke passet for dem. Som siste spørsmål i undersøkelsen fikk bøndene anledning til å skrive inn kommentarer til SMIL-ordningen som ikke var kommet fram i undersøkelsen, eller si sine meninger om undersøkelsen.

Totalt ble det 45 spørsmål som bøndene skulle svare på. Alle spørsmålene i undersøkelsen er lagt ved og kan leses i vedlegg A. Spørreskjemaet ble utformet i den nettbaserte løsningen Questback Essentials, som er en del av det norske selskapet Questback sine løsninger for online spørreundersøkelser (Questback 2016). En testundersøkelse ble sendt ut før bøndene mottok undersøkelsen. Ti personer med ulik bakgrunn prøvde undersøkelsen og kom med konstruktive tilbakemeldinger. Av personene som ble valgt ut som testpanel var det noen studenter, flere bønder og folk med ulik tilknytning til landbruk. I tillegg fikk veilederne forsøke seg på spørsmålene. Det ble gjort noen små redigeringer og presiseringer før spørreundersøkelsen ble sendt ut til SMIL-søkerne via Questbacks distribusjonssystem.

Metoden med distribusjon av spørreskjema digitalt ble brukt fordi den er både kostnadsbesparende og tidsbesparende i forhold til å sende alle spørreskjemaene ut til bøndene pr. post. Ved hjelp av questbacks resultatfunksjon ble det spart mye tid i forhold til innplotting av data manuelt fra skriftlige skjemaer.

5.3 Utvelgelse av deltagere

Personene som ble invitert til å være med i undersøkelsen ble plukket ut på bakgrunn av sin søknad om SMIL-midler. Bøndene i undersøkelsen søkte og ble tildelt SMIL-midler i 2008 eller 2009. Alle søkerne disse årene fikk støtte av ordningen. Landbrukskontorene har som regel kontakt med søkerne i forkant av søknadsutformingen og kan foreta førbefaringer. Søknader som ikke er aktuelle for SMIL-ordningen blir luket ut på et tidlig stadium slik at bøndene ikke bruker lang tid på å utforme en søknad de ikke kan få innvilget. Studien ønsket å finne ut bakgrunnen for at bøndene søkte støtte fra SMIL, og hvilken effekt midlene har på landskapet. For å finne ut av hva som var bakgrunnen for bøndenes søknad og deres motivasjon for å gjøre dette tiltaket, måtte tidligere søkere av SMIL-midler bli gruppen som skulle besvare spørsmålene. Ved å velge ut søkere fra noen år tilbake i tid ble det mulig å få klarhet i om tiltaket var blitt gjennomført og om det fortsatt ble opprettholdt. På bakgrunn av dette ble alle som ble tildelt SMIL-midler til gammel kulturmark for årene 2008 og 2009 valgt som undersøkelsesgruppe. Til sammen utgjorde dette 46 personer. Av disse ble tre søkere utelatt fra gruppen. En av søkerne var gått bort, en annen var flyttet utenlands og den siste søknaden som ble utelatt var sendt via et advokatfirma for et legat.

I samarbeid med Fylkesmannens landbruksavdeling ble det sendt ut et informasjonsskriv, vedlegg B i posten til de resterende 43 søkerne. I skrivet ble de informert om prosjektet og varslet om at de kom til å motta en spørreundersøkelse på mail. Brevet oppfordret bøndene til å delta i denne undersøkelsen og bad dem melde ifra dersom de hadde byttet mailadresse den siste tiden.

Ved hjelp fra de lokale landbrukskontorene i Vestfold ble det skaffet mailadresse til 41 av de 43 søkerne. Undersøkelsen ble sendt ut via distribusjonsfunksjonen hos Questback og pr. brev til dem som ikke var registrert med e-postadresse. Frankert svarkonvolutt fulgte med skjemaene som ble sendt ut pr. brev. Undersøkelsen ble distribuert både digitalt og i brevform for at det skulle være like muligheter for alle å delta. Det er allikevel en mulighet for at informasjonsbrevet ikke kom fram eller mailkontoen ikke ble sjekket. For e-postadresser som ikke fungerte ble det forsøkt å skaffe nye adresser. Landbrukskontoret skaffet adresse til 1 bonde, og resten mottok en SMS med ønske om at de sendte mailadressen sin i retur slik at de kunne motta undersøkelsen. 3 av de 6 som mottok SMS sendte sin mailadresse i retur og mottok undersøkelsen. De resterende tre har ikke mottatt undersøkelsen. Totalt ble det altså

sendt ut spørreundersøkelse til 40 søkere. Det ble gitt en svarfrist på 10 dager. Etter dette fikk de som ikke hadde svart en purring. Det ble også laget en artikkel om prosjektet som ble lagt ut på landbruksportalen for Vestfold, grontfagsenter.no (Grønt fagsenter 2016).

Atten av de spurte besvarte spørreskjemaet fullt ut. I tillegg besvarte 2 deltagere bare noen av spørsmålene i undersøkelsen. Questback sin resultatrapport inneholdt kun svarene fra dem som hadde fullført undersøkelsen. En av deltagerne som mottok undersøkelsen pr. post tok kontakt via landbrukskontoret og sa ifra om at han ikke ønsket å delta. Dette betyr at 52,5 % av dem som mottok spørreskjemaet gav en form for tilbakemelding på det de hadde fått. Med 18 fullstendige svar endte svarprosenten på 45 %. Av de 40 personene som mottok spørreundersøkelsen er det 29 som har søkt om produksjonstilskudd i 2016 og anses da som aktive bønder. Av disse var det nesten halvparten, 14 stykker, som avga svar i undersøkelsen. Kun 4 av svarene ble mottatt fra personer som ikke søker produksjonstilskudd i 2016. Av disse er det noen som oppgir at de driver gården uten at de har søkt om produksjonstilskudd. Av de 22 som ikke svarte på undersøkelsen er det 15 som søker om produksjonstilskudd i 2016. De siste 7 personene som ikke avga svar i undersøkelsen mottar ikke tilskudd og har mest sannsynlig lagt ned drifta.

I 2008 og 2009 var SMIL-tildelinger til gammelkulturmark i alle de 14 kommunene i Vestfold. Larvik og Re kommune hadde flest saker med 11 saker hver. Det kom inn svar fra nesten alle kommunene i fylket. Dette gjør resultatene i undersøkelsen gjeldene for hele fylket, ikke bare en region.

Datamaterialet er blitt bearbeidet med analyseverktøyet i Questback. Svarfordelingen er studert og enkle frekvenstabeller er laget i de tilfellene der det var hensiktsmessig. Enkelte av diagrammene som fremstiller svarene fra bøndene er brukt som illustrasjoner i oppgaven. Svarene bøndene skrev på oppgavene der de ble bedt om å gi en personlig kommentar er brukt for å komme dypere i problemstillingene og forstå bøndenes ønsker og tankegang.

5.4 Operasjonalisering av variablene

Operasjonalisering er å gjøre et teoretisk begrep om til en variabel som kan måles. En operasjonell definisjon er en definisjon som «angir nøyaktig hvilke måleoperasjoner som skal gjennomføres». Det er et krav om at en operasjonell definisjon må ha høy reliabilitet. For å få dette må den være entydig og nøyaktig (Hellevik 2003). Det er altså en beskrivelse av hvordan målingen av et teoretisk begrep skal gjennomføres.

Den første delen av problemstillingen «*Hva er bøndenes bakgrunn og motivasjon for å søke SMIL-midler til gammel kulturmark?*» er forsøkt forklart ved hjelp av spørsmål der respondentene skal krysse av på hvor viktig ulike påstander var for dem personlig da de søkte SMIL-midler. Påstandene lød:

- Jeg ønsket å ta vare på en naturtype som var i ferd med å gro igjen
- Den gamle beitemarka representerer minnet etter mine forfedre og jeg ønsker å føre arven videre
- Jeg ønsket å bidra til å øke naturmangfoldet i mitt nærområde
- Jeg hadde behov for mer beiteområde
- Jeg ønsket å ta vare på den gamle beitemarka fordi den er viktig for det biologiske mangfoldet
- Jeg ønsket å lage et åpnere kulturlandskap, da jeg synes det er vakrere enn et gjengrodd landskap
- Jeg ønsket å få flere beitedyr i landskapet da jeg mener det øker trivselen i for folk i lokalsamfunnet
- Jeg synes det er viktig å ta i bruk all potensiell beitemark
- Jeg ønsket å dra nytte av muligheten til å få tilskudd fra staten og ordningen med gjenetablering av gammel beitemark passet bra
- Jeg ønsker å bidra til produksjonen av goder som kommer befolkningen til nytte
- Jeg ønsket å gjennomføre tiltaket for at gården min skulle bli finere

For alle påstandene skulle bøndene krysse av på om dette var *svært viktig, ganske viktig, litt viktig, ikke viktig* eller *ikke aktuelt* for dem. I det neste spørsmålet ble bonden bedt om å skrive med egne ord hva som var de viktigste grunnene til at han ønsket å gjennomføre tiltaket.

Også spørsmål 18 var ment å belyse bakgrunnen og motivasjonen til bøndene.

«Under blir det listet opp noen påstander om hvorfor bønder søker støtte (SMIL-midler) for å gjenetablere gammel beitemark. Kryss av for hvor viktig hver påstand var for deg personlig.»

- Landbrukskontoret oppfordret meg til å søke støtte
- Kollegaer i landbruket eller andre kjente oppfordret meg til å søke
- Jeg trengte økonomisk støtte for å få gjennomført tiltaket
- Støtteordningen er samfunnets måte å betale bonden for den jobben vi gjør for samfunnet
- Jeg ville skape en ekstra inntekt til drifta
- Jeg trengte mer beitearealer og SMIL-ordningen var en måte å få dekket rydde og gjerdekostnaden på
- Når jeg uansett skulle gjøre jobben var det viktig å prøve å få dekket mest mulig av kostnadene

«Hadde du gjort tiltaket uten støtten du fikk gjennom SMIL-ordningen?» var ordlyden i spørsmål 36. Sammen med spørsmålet «Har du gjort lignende tiltak med rydding og tilrettelegging for beiting på gammel kulturmark på gården uten å søke om økonomisk støtte?», var dette ment å oppklare om pengestøtten bøndene fikk var avgjørende for gjennomføringen av tiltaket. Dersom bonden hadde gjennomført tiltak uten å søke støtte ble han bedt om å oppgi hvorfor han ikke søkte.

Den andre delen av problemstillingen «Har bøndene gjennomført og opprettholdt tiltaket i den gamle kulturmarka de søkte SMIL-midler til?» er operasjonalisert til følgende spørsmål:

- Ble tiltaket du søkte støtte til gjennomført?
Dersom respondenten svarte «nei» på dette spørsmålet, fikk han et spørsmål der han med egne ord skulle skrive hvorfor tiltaket ikke var gjennomført.
- Har området vært beitet etter at tiltaket ble gjennomført?
Dersom bonden svarte «ja» på dette spørsmålet fikk han også disse spørsmålene:
 - Hvem driver beiteområdet i dag?
 - Hvor ofte har området blitt beita?
 - Hvem eier dyra som har beitet området?
 - Hvilke dyr har beitet på området der tiltaket ble gjennomført?

I spørsmål 28 blir bonden bedt om å oppgi dagens tilstand for området der tiltaket ble gjennomført ut i fra graden av åpenhet. Tilstanden til området i dag er i tillegg til dette spørsmålet operasjonalisert til spørsmål 29: «*Blir det gjennomført spesiell slått eller skjøtsel på området i tillegg til evt. beiting?*». Bonden blir i et spørsmål med åpent svar bedt om å oppgi hvordan området skjøttes dersom han svarer «ja» på spørsmål 29. Ved å få svar på om tiltaket var en del av et større prosjekt på gården kan man danne seg et inntrykk av om bonden har en mer omfattende motivasjon for å opprettholde tiltaket det ble søkt SMIL-midler til.

Ordlyden til alle spørsmålene og svaralternativene i undersøkelsen kan du lese i det fullstendige spørreskjemaet som du finner i vedlegg A.

5.5 Validitet

Validiteten til undersøkelsen sier noe om hvor relevant de innsamlede dataene er for problemstillingen. Ved høy validitet har dataene spørreskjemaene har samlet inn stor gyldighet for den gjeldende problemstillingen. Gir de spørsmålene som er stilt svar på de egenskapene problemstillingen gjelder? Dataene skal gjengi virkeligheten og ikke inneholde systematiske eller tilfeldige målefeil.

Den interne validiteten handler om hvordan resultatene fra spørreundersøkelsen gjengir ting riktig, slik det er i virkeligheten. Gjenspeiler svarene det ekte livet? I denne undersøkelsen er det bønder i Vestfold som har avgitt svar, om disse svarene er riktige kan ikke kontrolleres. Det var alle bøndene som mottok SMIL-midler i 2008 og 2009 som var informantene i denne undersøkelsen. Bøndene fikk spørsmål om forhold som ligger tilbake i tid. Det var opptil 8 år siden enkelte av bøndene søkte støtte fra SMIL-ordningen. Da respondentene skulle svare på hva de gjorde, tenkte og følte for så lenge siden, kan man gå ut fra at mye av dette er glemt i dag. Svarene de ga kan være farget av opplevelser og erfaringer de har gjort på et senere tidspunkt. I de spørsmålene der bøndene fikk presentert ulike alternativer de skulle bedømme viktigheten av, kan mange lett ha innbilt seg at flere alternativer var viktige for dem enn det de selv tenkte på da de skrev søknaden i 2008/2009. Rekkefølgen alternativer var satt opp på kan også ha påvirket svarene til respondentene. Det at mange spørsmål inneholdt et svaralternativ «annet» eller «vet ikke» var med på fange opp om de alternativene som ble laget var relevante for spørsmålene. Det at det flere ganger i skjemaet ble åpnet for at

bøndene kunne skrive sine meninger og kommenterer med egne ord, var det med på å styrke undersøkelsen. Her kunne respondentene påpeke ting som ikke ble tatt opp i undersøkelsen og selv formulere sine meninger.

Ekstern validitet angir i hvilken grad resultatene gjelder for andre utvalg og situasjoner. Altså om resultatene fra undersøkelsen kan overføres til andre enn den gruppen som ble studert. Kan funnene i denne undersøkelsen brukes for å forutsi hva som vil skje i et annet tilfelle (Dalen 2004)? I denne undersøkelsen blir spørsmålet om ekstern validitet et spørsmål om resultatene som kommer fram i undersøkelsen gjelder for alle bønder som har søkt støtte til gammel kulturmark gjennom SMIL-ordningen.

Bøndene som ble valgt ut som deltagere i undersøkelsen er SMIL-søkerne på gammel kulturmark i Vestfold fra to valgte år. Da årstallene som skulle brukes ble valgt ut var det et ønske om at årene skulle ligge litt tilbake i tid. Dette var for å kunne se på effekten midlene har hatt på landskapet over flere år. Samtidig var det ønskelig med årstall som ikke lå for langt tilbake i tid, ettersom faren for at de har glemt hva de tenkte på søknadstidspunktet øker med tiden. Valget landet på året 2008. For å få et større undersøkelsesgrunnlag måtte man bruke SMIL-søkerne fra to år. Bøndene som søkte SMIL-midler det påfølgende året, 2009, ble derfor også innlemmet i utvalget. Utvalget ble ikke videre utvidet bakover i tid da det ville ført til at den interne validiteten ville blitt svekket.

Etter den kraftige prisøkningen på matvarer i 2008 har norsk landbrukspolitikken endret seg fra et multifunksjonelt landbruk med fokus på kulturlandskap og miljøverdier til igjen å konsentrere seg om å øke matproduksjonen. Dette kom klart fram i stortingsmeldingen «Velkommen til bords», offentliggjort i 2011. Der ble det lagt vekt på at matproduksjonen i Norge skulle øke og matvaresikkerheten ivaretas. Norge har et etisk ansvar for å bidra i den globale matproduksjonen og møte etterspørselen til en stadig voksende befolkning. Hvert land har ansvar for matsikkerheten for sine innbyggere og FNs organisasjon for mat og landbruk har anslått at matproduksjonen må øke med 70 % fram mot 2050 for å møte befolkningsveksten (St.meld nr. 9 2011). Dette skal skje samtidig med at verden må tilpasse produksjonen av mat til de forholdene nye klimaendringer har med seg. Debatten om hvordan dette skulle håndteres gikk både i Norge og resten av verden etter matvarekrisen i 2008. Med stortingsmeldinga i 2011 ble nyproduktivismen formalisert her til lands. Økt matvareproduksjon skulle stå i sentrum for norsk landbrukspolitikken mens kollektive goder,

arealbruk og biodiversitet ble skjøvet litt til side. 2008 og 2009 var noen av de siste åra før denne nyproduktivismen slo inn i det norske landbruket, og tanken om et multifunksjonelt landbruk var fortsatt sterkt til stedet. I dette prosjektet ville man se på de som søkte og gjennomførte SMIL-tiltak før dette skiftet i norsk landbrukspolitikk slo inn, årene 2008 og 2009 passet derfor bra.

Det er ikke gjort liknende undersøkelser om bakgrunnen for SMIL-søknader. Det er derfor ikke mulig å sammenlikne funnene i denne undersøkelsen med tidligere studier for å se om det er samsvar i funnene.

5.6 Reliabiliteten til undersøkelsen

Begrepet reliabilitet brukes om undersøkelsens pålitelighet. «*Reliabilitet betyr i første rekke til hvilken grad man får samme resultat når man anvender sammen målingsprosedyre to ganger på samme fenomen*» (Ilstad 1989). Får man likt resultat dersom man bruker den samme undersøkelsen en gang til på de samme bøndene?

Høy reliabilitet oppnår man dersom tilfeldige målefeil ikke finner sted. Reliabiliteten bestemmes av hvordan dataene er samlet inn. Det er avgjørende at innsamlingen av dataene og behandlingen av dem er utført på en nøyaktig måte. Det er en forutsetning at det er høy reliabilitet for at dataene skal ha høy validitet. Men høy validitet krever mer enn bare høy reliabilitet (Hellevik 2003).

Utformingen av spørreskjemaet er viktig for reliabiliteten i undersøkelsen. Ledende spørsmål og spørsmål med dobbel betydning ble forsøkt unngått. For å styrke reliabiliteten til undersøkelsen ble den sendt ut til et testpanel bestående av personer med ulik bakgrunn. Testpersonene ble brukt for å fange opp mulige uklarheter i skjemaet som kunne føre til misforståelser. En slik gjennomgang av spørreskjemaet, før det sendes ut til undersøkelsesgruppen, er med på å minske graden av tilfeldige målefeil og reliabiliteten øker. Jeg har prøvd å fremstille resultatene fra undersøkelsen objektivt og leservennlig. Alle stegene i arbeidet med å utforme spørreskjemaet og innsamlingen av data er forsøkt forklart slik at grunnlaget for konklusjonen er klar.

5.7 Etiske faktorer

Prosjektet er gjennomført i samarbeid med landbruksavdelingen hos Fylkesmannen i Vestfold. Ansatte hos Fylkesmannen kom med innspill til utformingen av spørreskjemaet, og jeg har også mottatt økonomisk støtte til prosjektet herfra. Fylkesmannens ansatte har vist stor interesse og nysgjerrighet ovenfor mitt prosjekt. De har ikke uttrykt hvordan de ønsket resultatene fra undersøkelsen skulle være. I forbindelse med utformingen av skjemaet var det flere spørsmål som ble vurdert tatt ut av undersøkelsen. Disse ble beholdt på grunn av ønske fra Fylkesmannens ansatte om å få vite noen om disse temaene. Jeg har ikke på noe tidspunkt blitt bedt om å fjerne spørsmål av Fylkesmannens ansatte. Alle bøndene som mottok undersøkelsen fikk et informasjonsskriv i posten i forkant av utsendelsen av spørreskjema. I dette brevet fikk de informasjon om prosjektet, hvem som stod bak det og hvor de kunne henvende seg dersom de hadde spørsmål. De ble også gjort oppmerksomme på hvorfor de var plukket ut til denne undersøkelsen og at deltagelsen var frivillig.

Personopplysningene om bøndene som søkte SMIL-midler er blitt oppbevart på en passordbelagt datamaskin og ble slettet etter at undersøkelsen var avsluttet. Dette gjaldt navn, adresse, e-postadresse og telefonnummer til de fleste søkerne. Alle svarene og framstillingen av resultatene i denne oppgaven er anonymisert.

Prosjektet ble meldt inn og godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD). All den innsamlede informasjonen ble samlet i Questback essentials sine resultatsider på en passordbeskyttet bruker på Questbacks nettsider. Opplysningene er kun benyttet til i samsvar med prosjektets formål. Denne oppgaven og framstillingen av resultatene er utelukkende mitt ansvar. Jeg er selv oppvokst på gård i Vestfold. Gården har ikke husdyr, og jeg hadde ingen kunnskaper om SMIL-ordningen før jeg startet arbeidet med dette prosjektet. Framstillingen av resultatene kan på den måten ikke farges av mine tidligere erfaringer med SMIL-midler.

5.8 Metodekritikk

Det er mange ting ved studien som kunne vært gjort på en annen måte. Først og fremst ville en kvalitativ studie antagelig vis avdekket bedre den enkeltes motivasjon og bakgrunn for å gjennomføre dette tiltaket. Slike aspekter er lettere å fange opp i en intervjusetting enn gjennom svar på et spørreskjema.

Faren med et spørreskjema er også at deltagerne kan ha misforstått spørsmålet som ble stilt. Det er også en sjanse for at bøndene har valgt feil alternativ og dermed svart noe annet enn det de mente. Undersøkelsen ble sendt ut 1. februar og var aktiv hele måneden. Dette skulle gi de fleste god anledning til å få svart på undersøkelsen, men enkelte kan ha vært forhindret fra å svare.

Spørreundersøkelsen hadde en bra svarprosent på 45 %. Likevel er det en utfordring med denne studien er at materialet er lite. Dette er en klar svakhet ved undersøkelsen og det gir klare avgrensninger i forhold til hvilke analyser materialet kan brukes til.

6 Resultater og diskusjon

Av de 40 SMIL-søkerne som mottok spørreundersøkelsen om SMIL-midler var det 18 stykker som fullførte spørreskjemaet. Det er svarene fra disse 18 Vestfoldbøndene som fikk SMIL-midler i 2008 og 2009 resultatene i oppgaven bygger på. Totalt var det 45 % av utvalget som avga svar. Selv om denne svarprosenten er relativt høy, er materialet lite med kun 18 bønders svar. Likevel, resultatene i undersøkelsen og de tilbakemeldingene bøndene har gitt i kommentarfeltene tyder på at svarene de har gitt i undersøkelsen er relevante for problemstillingen i oppgaven.

6.1 Bakgrunnsspørsmål

Bakgrunnsspørsmålene i undersøkelsen var ment å gi en beskrivelse av hvem bøndene er. I Bourdieus termer er bøndene agenter i det sosiale rommet. De bærer på en historie som er med på å bestemme handlingene de gjør. Bøndene har ulike posisjoner som de enten er tildelt, eller har skaffet seg gjennom for eksempel utdanning. De tiltakene bøndene gjør for å bevare de gamle kulturmerkene de har på sine eiendommer er et resultat av agentenes erfaringer og den historiske arven de har med seg fra tidligere generasjoner.

Alle deltagerne i undersøkelsen ble i de første spørsmålene bedt om å oppgi informasjon om hvem de var og hvordan de fikk informasjon om at de kunne søke støtte fra SMIL-ordningen. Andelen kvinner i landbruket i Vestfold lå i 2015 på 14% (Statistisk sentralbyrå 2015c). Resultatene fra spørreundersøkelsen viser at 16,7 % av respondentene er kvinner, noe som ligger ganske jevnt med andelen kvinnelige gårdbrukere i fylket. Da deltagerne i undersøkelsen sendte inn sine søknader i 2008 og 2009 hadde de en gjennomsnittsalder på 51 år. Dette lå tett opptil den gjennomsnittlige alderen på bønder i Vestfold som i 2009 var 50 år (Statistisk sentralbyrå 2015a). Både alder- og kjønnsmessig kan man si at søkerne i 2008 og 2009 ikke skilte seg ut som en særegen gruppe som har søkt om SMIL-midler. De yngre bøndene, som antagelig er mer datakyndige og vant til å lete fram informasjon på internett, er ikke overrepresentert blant SMIL-søkerne. Søkerne var fra 35 til 68 år gamle, noe som betyr at den yngste aldersgruppen mangler. Dette kan være tilfeldig, men viser klart at ordningen rundt søknadsprosessen for å få SMIL-midler ikke favoriserer de unge. Svarene tyder på at alle aldersgruppene behersker det å sette seg inn i og levere en SMIL-søknad til kommunen.

Utdanningsnivået på bøndene som mottok SMIL-midler kan fortelle noe om deres preferanser for papirarbeid. Tar man en høyere utdanning, får man opplæring og erfaring med å håndtere ulike former for kontorarbeid. I undersøkelsen oppgir over 30 % av bøndene at de har høyere utdanning. Bare en av respondentene har kun fullført grunnskolen, mens godt over halvparten har gått på landbruksskole. Av dem som har tatt utdanning på høyskole eller universitet er ikke landbruksutdanning det som dominerer. Kun en av respondentene har høyere landbruksutdanning. Med en økt spesialisering i samfunnet har behovet for høyere utdanning økt de siste tiårene (Martinussen 1984). Det at disse bøndene har skaffet seg en høyere utdanning utenfor landbruket viser kanskje at det har utviklet seg en kultur der tillitten til landbruket er svekket. Næringa er ikke «sterk» nok til at bøndene vil satse hele karrieren sin på dette, de ønsker flere bein å stå på. Dersom barn med odel blir oppfordret til å skaffe seg en utdanning utenfor landbruket blir det lagt kulturelle føringer, eller sporer som Martinussen (1984) ville kalt det, for utdanningen til barna. Den norske sosialantropologen Marianne Gullestad gav i 1984 ut «The Kitchen Table Society» der hun beskriver betydningen av samtaler og situasjoner rundt kjøkkenbordet til arbeiderklassekvinner i Bergen. I landbrukssammenheng ble det en periode snakket om «kjøkkenbordvaksina» som en referanse til Gullestads arbeid. Bønder ble oppfordret til å snakke positivt om landbruksnæringa og det å være bonde som yrke for å inspirere unge til å velge landbruket.

Utdanningsnivået til Vestfoldbønder generelt er ikke kartlagt, men i sin masteroppgave har nåværende organisasjonssjef i Vestfold Bondelag, Elin Rød kartlagt utdanningsnivået til tillitsvalgte i Norges Bondelag. For Vestfold er det hele 48,6 % av dem som sitter i de lokale styrene som har høyere utdanning (Rød 2012). Rød forteller at bøndene som blir valgt inn i tillitsverv i Bondelaget ofte er dyktige og man må regne med at de er noe høyere utdannet enn bønder generelt (Rød 2016). Den høye prosentandelen av bønder med god utdanning i tillitsvervene indikerer at utdanningsnivået på Vestfoldbønder generelt er bra. Funnene fra undersøkelsen på 30 % utgjør derfor ikke noe stort avvik fra den generelle oppfatningen organisasjonslederen i Bondelaget har om den gjennomsnittlige Vestfoldbonden.

6.2 Bøndernes kilder til informasjon om SMIL-ordningen

På spørsmålet om hvordan bøndene fikk vite at man kunne søke om SMIL-midler svarer over 60 % at landbrukskontoret informerte dem om det. Det viser at rådgiverne som jobber på landbrukskontorene i Vestfoldkommunene har en viktig jobb med å gjøre bøndene klar over hvilke muligheter de har for å få støtte. Tilskuddsordningene er mange og det kan være omfattende å få oversikt og sette seg inn i alle ordningene. En del bønder vil helst gjøre så lite papirarbeid som mulig. De er matprodusenter og vil prioritere tiden ute på gården for å produsere sikker mat med god kvalitet. Man kan dermed anta at de bøndene som i sterkeste grad skyr papirarbeid ikke søker om SMIL-midler.

I tillegg til opplysninger om SMIL-ordningen som ansatte på landbrukskontorene har formidlet til bøndene er informasjonsskriv effektive. Nesten halvparten av bøndene i undersøkelsen oppgir at de fikk vite om muligheten til å søke støtte gjennom et slikt skriv. Informasjonsflyten som går ut til bøndene er en del av de strukturelle effektene rundt ordningen (Martinussen 1984). Kommunikasjonen avgjør hvilke bønder som får høre om ordningen og gis en mulighet til å søke støtte. Noen av bøndene sier også at de fikk tips om ordningen fra en tidligere søker. Her er det smitteeffekten Martinussen (1984) snakker om som slår inn. Bøndene lærer av hverandre hvilke tilskuddsordninger som finnes og hvordan man kan søke støtte fra disse. Dersom en bonde i miljøet har fått midler til å åpne en gammel kulturmark vil andre bønder han er i kontakt med merke seg tiltaket han gjør og bli klar over mulighetene som finnes i SMIL-ordningen. Dette kan føre til at medbønder også vil gjennomføre SMIL-tiltak for å bevare gamle kulturmarker på sine arealer. Kun en av respondentene fant informasjon om ordningen på internett. Dette viser at arbeidet som gjøres av de ansatte på landbrukskontoret både gjennom dialog med bøndene og de informasjonsskrivene de formidler ut er avgjørende for at bøndene får med seg at dette er en ordning de kan søke støtte fra.

I 2008 og 2009 ble det sendt ut informasjonsskriv med post til alle aktive bønder i flere av Vestfoldkommunene, blant annet Larvik. Landbruksavdelingen hos Fylkesmannen sender i dag ut informasjonsskrivet «informasjon til bonden» fire ganger i året. Her får bøndene oppdateringer på alle relevante ordninger og begivenheter. SMIL-ordningen har ikke fått mye plass i dette skrivet. Landbrukskontorene i fylket har litt ulik praksis for utsendelse av informasjon. Noen sender ut egne infoskriv til bøndene, mens andre har avviklet denne

ordningen. I dag blir det meste av informasjonen sendt ut på mail, samtidig brukes lokalaviser og kommunale hjemmesider også som informasjonskanaler ut til bøndene. Måten landbrukskontorene formidler SMIL-ordningen til bøndene på virker avgjørende i forhold til hvem som søker og hvor mange søknader kontorene mottar.

Alle bortsett fra en av søkerne sa at de var i kontakt med landbrukskontoret før de søkte SMIL-midler. To av søkerne fikk hjelp til utformingen av søknaden, mens de resterende rådførte seg med en av de ansatte før de søkte. Resultatene viser altså at de ansatte på landbrukskontorene i kommunene har en viktig jobb både som formidlere av ordningen og rettleidere ved en søknadsprosess. De strukturelle effektene som kommunikasjon og informasjonstilgang utgjør er viktige for at ordningen skal fungere. I undersøkelsen kommer det klart frem at kommunikasjonen mellom bonde og rådgiver er avgjørende, enten denne kommunikasjonen er fysisk gjennom møter og gårdsbesøk, foregår skriftlig eller på telefon. Det er ikke bare som informasjonskanal landbrukskontorene gjør en viktig jobb i SMIL-ordningen. Undersøkelsen viste at de ansatte på landbrukskontorene også er betydningsfulle motivatorer for at en del av bøndene søkte støtte gjennom SMIL-ordningen. Det var nesten ingen av bøndene som sa at kollegaer i landbruket eller andre kjente hadde oppfordret dem til å søke. Landbrukskontorene hadde derimot hatt betydning for at en del av gårdbrukerne søkte. Tretten stykker oppgir at de ansatte på landbrukskontoret var viktig for at de skrev en søknad.

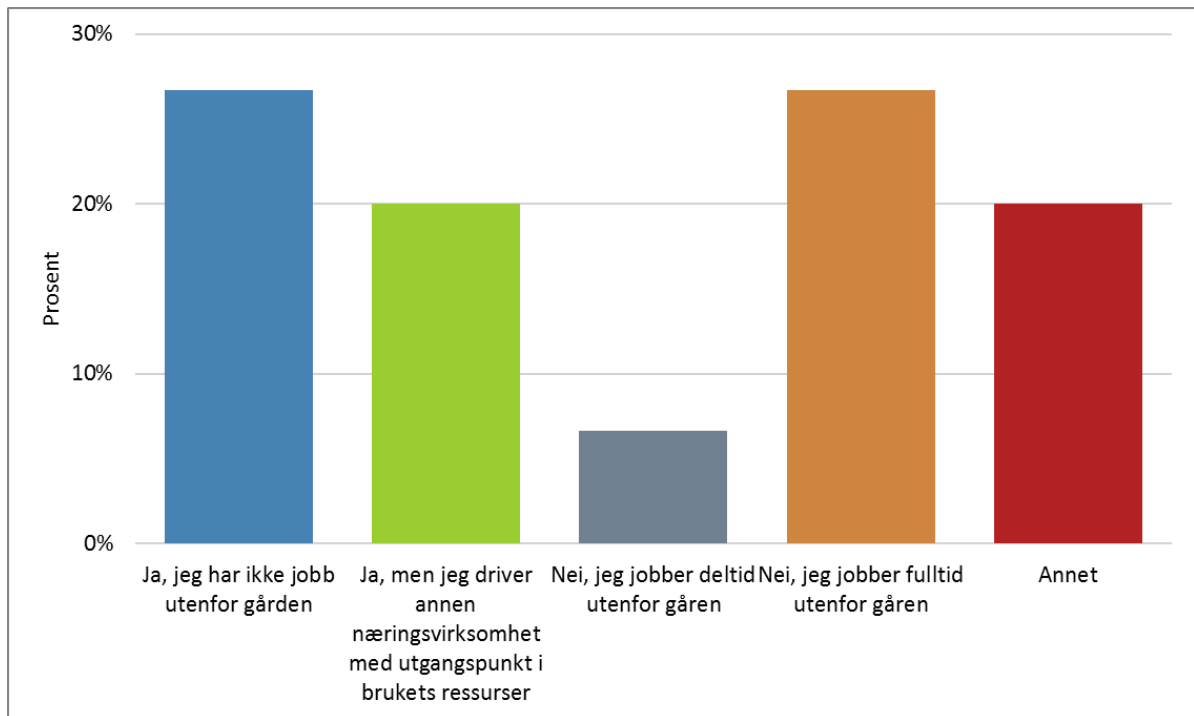
6.3 Driften på gården

Av bøndene som har svart på undersøkelsen driver alle bortsett fra to fortsatt gården i dag. De to som ikke lenger driver har overdratt gården til ett av barna. Når lista over søkerne fra 2008 og 2009 sammenliknes med dem som har søkt om produksjonstilskudd 01.01.2016 kommer det fram at 29 av de 40 som mottok spørreundersøkelsen har søkt om produksjonstilskudd og er aktive bønder. Atten personer avga svar i undersøkelsen, av disse er det 14 stykker som søker produksjonstilskudd. De som ikke søker produksjonstilskudd er de to som har overdratt gården til ett av barna, og i tillegg to som driver gården men ikke søker produksjonstilskudd. Omtrent halvparten av bøndene som fortsatt har aktiv drift på gården svarte på undersøkelsen. Av personene som ikke avga svar er det syv personer som ikke lenger søker produksjonstilskudd. Man kan anta at disse har lagt ned drifta, eller solgt gården. Svarene i

undersøkelsen kommer altså hovedsakelig fra bønder som fortsatt har en aktiv drift på gården.

Hvor lenge bøndene hadde drevet gården før de søkte SMIL-midler varierer fra ett til over 30 år. I gjennomsnitt hadde søkerne drevet gården i 15 år før de søkte om støtte fra SMIL-ordningen. Tjuefem prosent av de som svarte hadde eid gården i fem år eller mindre da de søkte støtte. Disse kan man si at er i en oppstartsfase som gårdbrukere. Etter de første fem årene virker ikke hvor lenge bøndene har drevet gården å påvirke om de søker SMIL-midler eller ikke. Det er en jevn fordeling av søknadene i forhold til hvor lenge de har drevet gården utover fem år. Bøndene i oppstartsfasen søker oftere enn dem som har drevet gården lengre. De gjør kanskje noen endringer i drifta når de tar over, det gjør at det settes i gang prosjekter som passer inn i SMIL-ordningen. Nye friske øyne ser andre muligheter enn den tidligere eieren. En fersk gårdbruker med ny giv, pågangsmot og lyst vil kanskje legge ekstra arbeid inn i drifta de første årene. Med en ny bonde på gården kommer nye ønsker for drifta samtidig som man får øynene opp for ting som bør ordnes og tas vare på. Det virker derfor naturlig at nye gårdbrukere har prosjekter de søker støtte til litt oftere enn resten av bøndene.

Når det gjelder arbeidssituasjonen til bøndene som har søkt SMIL-midler, er det like mange som jobber fulltid utenfor gården som det er heltidsbønder (Figur 20). Tjue prosent svarer at de driver annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser. Disse driver skogsarbeid og landbruksrelaterte aktiviteter som rundballepressing og snøbrøyting. Dette er tilleggsnæringer som er relativt vanlige for Vestfoldbønder. De siste årene har flere og flere bønder begynt med leiekjøring og andre tilleggsnæringer i Vestfold (Bunger et al. 2014). Turisme, utleie av festlokaler og hytter med jakt- og fiskeretter er det en del bønder som driver som tilleggsnæring i Vestfoldkommunene (Bunger et al. 2014). Én av SMIL-søkerne skriver at han tar imot besøksgrupper som han viser rundt på gården og det omkringliggende kulturlandskapet.

Figur 20: Svarfordelingen på spørsmål 7: «Driver du gården på heltid?».

De tjue prosentene som har svart «annet» på spørsmålet om de driver gården på heltid er pensjonister, men noen av dem driver gården fortsatt. I undersøkelsen er det bare én som har svart at han arbeider deltid utenfor gården. Figur 20 viser at det er en god spredning på arbeidssituasjonen til de som har avgitt svar i undersøkelsen. Det er både heltidsbønder og bønder som har full jobb utenfor gården som har fått støtte gjennom SMIL-ordningen disse årene. Ordningen favner bredt på dette området, og det er ikke avgjørende for om man søker SMIL-midler om hovedinntektskilden er gårdsbruket eller en annen bransje. Rolledelingen som Martinussen (1984) beskriver har altså ikke innvirkning på hvem som søker SMIL-midler. I undersøkelsen er det 27 % av bøndene som jobber fulltid utenfor gården. Mange bønder er sin egen arbeidsgiver, og bruker all sin arbeidstid på gården eller driver annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser (47 %). En bonde leier ut deler av sin arbeidskraft, og bruker resten hjemme på gården.

Det er ikke bare når det gjelder arbeidssituasjonen at svarfordelingen i undersøkelsen favner bredt, også størrelsen på gårdene varierer kraftig. Den bonden som har oppgitt minst dyrkajord driver 50 dekar, mens det største gårdsbruket har over 2700 mål dyrkamark. I Vestfold drev bøndene i snitt ca. 300 dekar hver i 2015 (Landbrukets informasjonsdatabase 2016). De to gårdene på over 2500 dekar er blant Vestfolds største. Det er 11 gårdsbruk på

over 2000 dekar i fylket (Landbruksdirektoratet 2015e). Størrelsen på gårdsbrukene som er med i undersøkelsen er spredt, men hoveddelen av gårdene er på under 250 dekar (Tabell 3).

Tabell 3: Antall bruk i undersøkelsen fordelt i kategorier med antall dekar dyrkamark som blir drevet.

Antall dekar	Antall gårdsbruk
Under 100	4
100-250	6
251-500	2
500-1000	1
1000-2500	0
Over 2500	2

I 2015 ble 52 % av dyrkajorda som ble drevet i Vestfold leid (Landbruksdirektoratet 2015e). 60 % av de som oppga arealet på driften sin i undersøkelsen drev leiejord. Til sammen utgjorde det leide arealet 4185 dekar, hele 66 % av arealet disse bøndene dyrker. Når en så stor andel av arealene blir leid er bestemmelsene som omhandler hvem som er berettiget SMIL-tilskudd avgjørende. Reglene, som ble innført i 2015, om at det kun er foretak berettiget produksjons- og avløsertilskudd som kan få støtte fra SMIL-ordningen får konsekvenser for mange arealer i Vestfold.

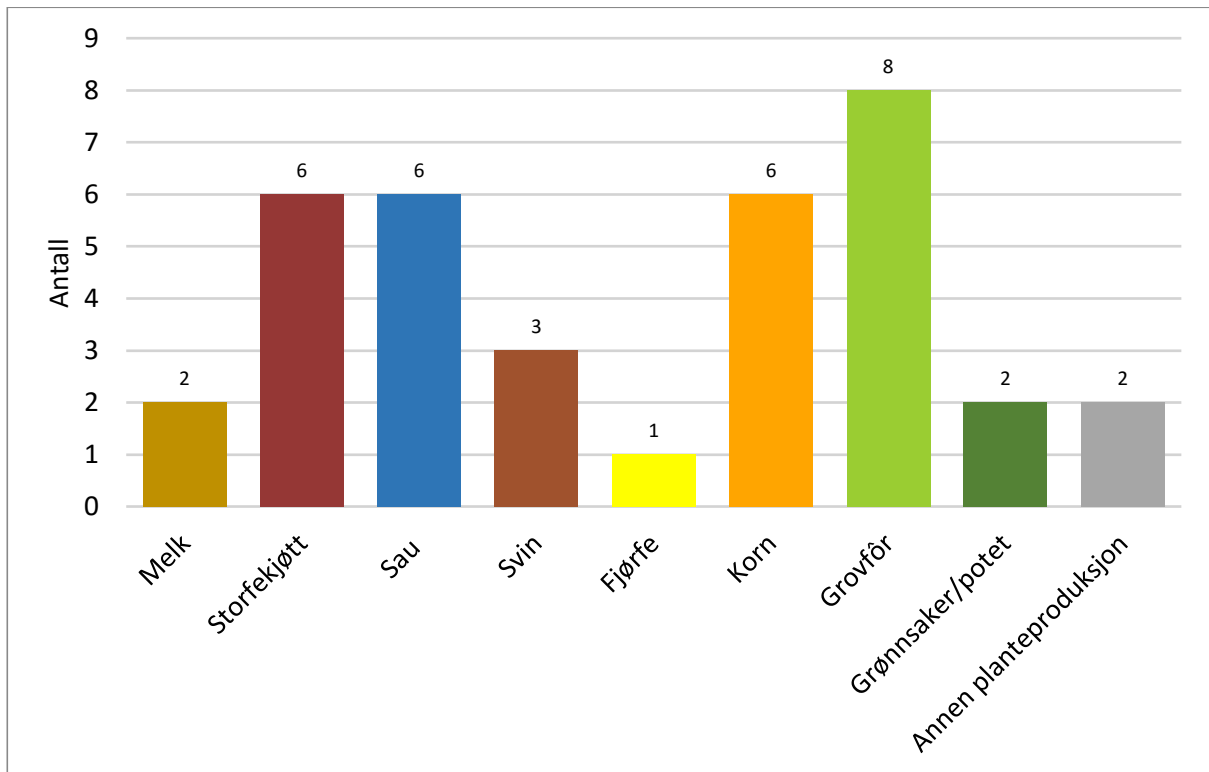
I Vestfold er nesten syv prosent av det dyrka arealet nå drevet økologisk To av bøndene som søkte SMIL-midler i 2008 eller 2009 oppga at de hadde økologisk drift på gården. SMIL-ordningen blir altså benyttet av både bønder som driver konvensjonelt og økologisk. Det er også stor variasjon i produksjonen på gårdene som har søkt SMIL-midler i 2008 og 2009 (Figur 22). Noen gårder driver kun med sau, mens andre har en kombinasjon av dyr- og planteproduksjon. I 2015 var det 70 foretak i Vestfold som drev melkeproduksjon, to av disse var med i undersøkelsen. De fleste bøndene har oppgitt at de har både husdyr og produksjon av fôr. Noen bønder har en ren planteproduksjon av vekster som ikke benyttes som fôr. Disse har da ikke beitedyr selv, men lar andres dyr beite på området de søkte SMIL-midler til. Gårdsdrift med en kombinasjon av korn og svin er representert i undersøkelsen. To av svineprodusentene har sau ved siden av driften i grisehuset. Grovfôrproduksjon er den vanligste produksjonen blant bøndene i undersøkelsen. Dette er naturlig da de fleste av

brukene har drøvtyggere i sin produksjon. Vestfold ligger sentralt på Østlandet, har gode vekstforhold og er et stort kornfylke (Bunger et al. 2014). Det at mange av deltagerne i undersøkelsen dyrker korn er derfor ikke overraskende. Sammen med de to melkeprodusentene utgjør korngårdene de største brukene i undersøkelsen. Seks av bøndene har oppgitt at de har storfeproduksjon. Noen av dem driver kun med ren kjøttproduksjon på storfe, mens andre kombinerer det med produksjon av melk eller andre dyr- og planteproduksjoner. Like mange som oppgir at de driver med storfe er det som sier de har sauer på gården sin. De gårdene som bare driver med sau er av de minste gårdene. Sau er et effektivt beitedyr som beiter nær bakken. I motsetning til storfe har sauen evnen til å velge ut hvilke planter og plantedeler den vil ha. Gras og urter er sauens favoritter, men den beiter også på busker, lyng og løv på trærne (Aunsmo et al. 1998). Antallet sauer i Vestfold har økt de siste årene (Landbruksdirektoratet 2015d). I følge fylkesmannens landbruksavdeling er det fremdeles mest Norsk hvit sau i Vestfold, men økningen i sauetallet på 2000-tallet skyldes hovedsakelig økte besetninger av eller oppstart med Gammalnorsk spælsau (Figur 21). Denne sauerasen er hardfør og kommer seg frem i kupert terreng. Sauene kan ha mange ulike farger og krumma horn. Gammalnorsk spælsau er en fin kulturlandskapspleier. I gamle beiter som er i ferd med å gro igjen spiser de gjerne løv, kvist og bark (Landslaget for Gammelnorsk spælsau u.å.). Som Figur 21 viser, kan sauen stå på to bein å spise, den rydder opp i krattet til omtrent en meter over baken. Disse karaktertrekkene gjør Gammalnorsk spælsau til et fint dyr å sette på arealer som skal åpnes opp og tilbakeføres til den opprinnelige landskapstypen. Med en økning i antallet sauer i fylket og dyrets egenskaper som beiterydder er det ikke uventet at det er mange sauebønder som søker SMIL-midler.

Figur 21: Gammalnorsk spælsau forsyner seg av løvet på en ask. Foto: Ole Christian Torkildsen.

Mange har sau i tillegg til andre dyr på gården. Både storfe og melkeproduksjon kombineres med sauedrifta hos deltagere i undersøkelsen. Det var ingen som krysset av på at de hadde andre typer dyr, eller en produksjon som ikke passet i noen av de oppsatte kategoriene. Disse to svaralternativene er derfor tatt ut av Figur 22.

Figur 22: Produksjonskategoriene for bøndene som avga svar i undersøkelsen. De fleste bøndene driver to eller flere produksjoner på gården sin.

Det er et vidt spekter av produksjonskombinasjoner hos de 14 bøndene som har svart på dette spørsmålet. Dette viser at SMIL-midlene ikke bare deles ut til sauebønder eller bønder som satser stort på beitedyr. Her er for eksempel en grønnsaksbonde uten egne beitedyr tildelt SMIL-midler. Området der SMIL-tiltaket ble gjennomført holdes åpent og beites av andres dyr. Det at bonden selv ikke har dyr, betyr at behovet for beitearealer ikke er motivasjonen for å bevare den gamle kulturmarka. Bøndene uten dyr mener denne naturtypen er viktig, og selv om de ikke har behov for fôrressursene ønsker de likevel å gjøre en innsats for å verne den. De ser verdien av det biologiske mangfoldet og landskapselementet den gamle kulturmarka representerer. Det at en del bønder driver gård uten dyr er en konsekvens av kanaliseringspolitikken som har konsentrert matkornproduksjonen til Østlandet, og da også Vestfold (Vatn 1989). Det finnes nesten 1000 gårder i fylket uten husdyr. Mange av brukene som har dyr driver med slaktegris eller produksjon av fjørfe, noe som gjør beitearealer lite aktuelle (Landbruksdirektoratet 2015c). Dette betyr at det er mange gårder i Vestfold som ikke har direkte behov for beiteressursene i den gamle kulturmarka. Det at bøndene ikke trenger område som beite, betyr ikke at de ikke synes den gamle kulturmarka er viktig. Den gamle kulturmarka de har på gården er viktig for bøndene av andre grunner enn som fôrressurs.

Mangelen på beitedyr hos mange Vestfoldbønder trenger ikke påvirke omtanken de har for kulturlandskapet. Disse bøndene, eller agentene som Bourdieu ville kalt dem har med seg mye av den samme historien og arven fra forfedrene som bønder med husdyr har. De har den samme relasjonen til det tradisjonelle kulturlandskapets karakteristiske trekk selv om de selv ikke har dyr til å forme dette landskapet. Mange av bøndene vil foretrekke det åpne kulturlandskapet med sine landskapselementer uavhengig av om de selv driver med beitedyr eller ikke. Når det gjelder bøndene med husdyrdrift kan man si at har en ekstra motivasjon i at tilbakeføringen av gamle kulturmarker ikke bare gir dem det landskapet de prefererer, men også en ekstragevinst i form av fôrressurser til beitedyra.

Både størrelsen og produksjonen på gården er svært ulik for SMIL-søkerne. Det samme gjelder arbeidssituasjonen til dem som driver disse brukene, men de er alle bønder, de driver alle et gardsbruk og alle er de bærere av en bondeidentitet som på en eller annen måte slekter på hverandre. De er bønder og hører til mye godt det samme sosiale feltet som utgjør det å være en bonde, de deler med andre ord en felles bondehabitus. Det betyr at bøndene har felles perspektiver på seg selv og sine omgivelser. Habitusen bøndene er en del av avgjør hvordan de takler ulike situasjoner (Bourdieu 1977). Dyktig utført jordbruksarbeid gir bøndene symbolsk kapital og er med på å øke deres sosiale status blant bøndene i samme habitus. Bønder har øye for landskap der gården blir drevet på en god måte. De leser dyktigheten til gårdbrukerne ut i fra landskapet på en helt annen måte enn agenter i andre habitus (Burton et al. 2008). Evnen til å lese landskapet er noe alle bøndene i bondehabituset har, og rangeringen innad i jordbruksmiljøet avgjøres i stor grad av disse synlige faktorene i bøndenes gårdsdrift.

6.4 Miljøholdninger

Dersom en miljøbevisst holdning skal etablere seg i kulturen i det konvensjonelle landbruket, må gjennomføringen av frivillige miljøordninger i landbruket også gi en forbedret sosial status. Det å gjennomføre gode miljøtiltak må bli innlemmet i bøndenes habitus og gi en økt kulturell kapital (Burton et al. 2008).

I spørreskjemaet ble bøndene bedt om å svare på hvor enige eller uenige de var i en rekke påstander knyttet til miljø. Tanken bak dette spørsmålet var å lage kategorier som bøndene skulle plasseres i etter hvor miljøbevisste de var. Resultatene viste noe overaskende at

bøndene ikke kunne deles inn i ulike kategorier. Da spørreundersøkelsen ble prøvd ut på testpanelet, sprikte svarene på dette spørsmålet. Bøndernes svar var entydige; de er alle miljøbevisste. Den eneste påstanden der bøndene ikke er enige seg imellom, er om endringer i klimaet vil påvirke dem og deres produksjon. Her svarer like mange at de tror de vil bli påvirket som dem som svarer at de ikke tror dette vil ha noe å si for deres produksjon. Over 80 % av bøndene sier at de er opptatt av globale klimaendringer. Bønderne bryr seg altså i stor grad om de klimautfordringene verden i dag står overfor. En økende temperatur og et mer ekstremt vær med endring i nedbørsmønsteret påvirker matproduksjonen i verden i dag. Endringen rammer hardest i områder der folk har dårligst forutsetninger for å takle matmangel og få ressurser til å tilpasse seg de endringene de opplever (St.meld nr. 9 2011). Bønderne i undersøkelsen ser og bryr seg om hvordan matforsyningene til mennesker i verden trues av endringer i klimaet, men de er uenige om hvor mye deres egne produksjoner vil bli påvirket av disse endringene.

Miljøengasjementet er ikke bare internasjonalt. På spørsmålet om det er viktig for dem at nærområdene deres ikke blir forurenset svarer alle at dette er de enige i. 17 av 18 svarer «helt enig», mens én svarer «delvis enig». Bønderne bryr seg tydelig om sitt lokalområde, og ønsker å sikre en god miljøstatus i sitt eget nabolag. Jordbruket står for en betydelig del av klimagassutslippene i Norge i dag (Miljødirektoratet 2016). Også lokalt fører jordbruket til vesentlig miljøskade. Erosjon og avrenning fra jordbruksområder fører med seg partikler og næringsstoffer ut i vassdrag og fører til redusert vannkvalitet (Bioforsk & Statens landbruksforvaltning 2010). Det at bøndene bryr seg om sine omgivelser, er en viktig pådriver for å redusere den lokale forurensningen. Når bøndene bryr seg om nærmiljøet, vil de i større grad ta på alvor de utslippene de selv står for og prøve å redusere dem.

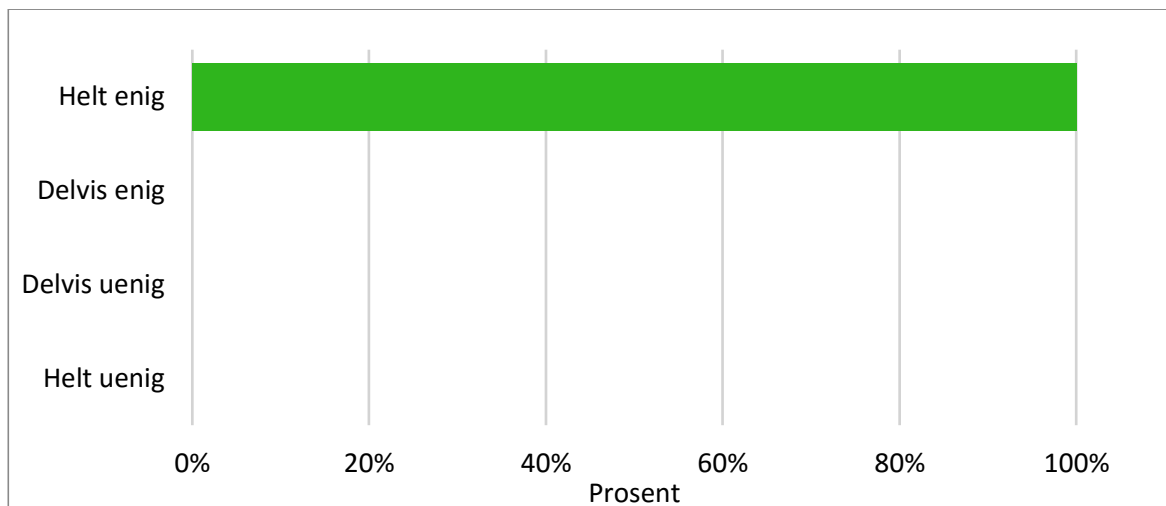
Det biologiske mangfoldet er Vestfoldbønderne også opptatt av. Seksten bønder sier seg helt enig i at det er viktig å bevare det biologiske mangfoldet. De to siste respondentene er delvis enig. Både i Norge generelt og i Vestfold spesielt er det biologiske mangfoldet utsatt for stort press. Arter kan forsvinne både fra lokale områder og dø ut fra den norske naturen dersom deres leveområder ikke blir bevart. Gjengroing er en av de prosessene som blir sett på som den største trusselen mot det biologiske mangfoldet. Mange arter er avhengig av det åpne kulturlandskapet og de tradisjonelle driftsformene for ikke å bli utryddet (Bryn & Flø 2011). Det er bønder som i stor grad holder jordbrukets kulturlandskap åpent. Deres beitedyr holder krattet borte, og skjøtselarbeid både manuelt og maskinelt ivaretar kulturlandskapet. Over 90

% av respondentene sier seg enig i at gjengroing vil redusere det biologiske mangfoldet i naturen. Kulturlandskapet med sine biotoper er utviklet gjennom lang tid og artene er avhengig av denne kontinuiteten for å klare seg (Bryn & Flø 2012). Det at bøndene mener det er viktig å bevare det biologiske mangfoldet og hindre gjengroing for å bevare dette er med på å sikre leveområder til arter som blir sjeldnere med de endringene og moderniseringene som skjer i landbruket i dag. Bøndene ser at det «urnorske» jordbrukslandskapet er i ferd med å gro igjen. Med det forsvinner leveområdene for en del arter i den norske naturen. Bønder har alltid formet landskapet rundt seg og på den måten bidratt til å opprettholde landskapselementer som ulike arter trives i. Det å forme landskapet har alltid vært en del av det å være bonde (Edelmann et al. 1994) og inngår dermed i bøndenes habitus slik Bourdieu bruker begrepet. Man kan si at det å pleie kulturlandskapet og bevare det biologiske mangfoldet er en integrert del av landbruksproduksjonen og har vært med på å forme den norske identiteten.

På kontraspørsmålet «*jeg tenker lite på at arter går tapt*», er bøndene våkne. De velger svaralternativer i andre enden av skalaen, og de aller fleste sier seg uenig i påstanden. Dette viser at bøndene har lest spørsmålene nøye og ikke bare krysset av på «helt enig» for alle påstandene. Bøndene i undersøkelsen er opptatt av det biologiske mangfoldet og bekymret for at arter skal dø ut. De ønsker å motvirke gjengroing og bevare mangfoldet av arter ved å bruke beitedyr og skjøtte de gamle kulturmarkene.

I forskningsprosjektet «Sau i drift» har avdelingen for kulturlandskap og biomangfold i NIBIO vist at beiting bidrar til biologisk mangfold. På arealer der beiting avsluttes etablerer busker og trær seg, og det biologiske mangfoldet endres. Beitedrift opprettholder det åpne kulturlandskapet som inneholder et stort biologisk mangfold. Forskningsprosjektet fant flere plantearter på de arealene som ble benyttet som beite i forhold til arealene der dyra ikke fikk slippe til. Dette viser at beiting og rydding av arealer er viktig for å bevare det biologiske mangfoldet (Wehn et al. 2016).

Alle bøndene var helt enig i påstanden «*Tilbakeføringen av gamle beiter er viktig for å bevare det biologiske mangfoldet i mitt nærrområde*» (Figur 23). Fra de tidligere spørsmålene går det klart fram at bøndene er opptatt av det biologiske mangfoldet. I dette spørsmålet sier alle de spurte at de mener det er viktig å gjennomføre en skjøtselsinnsats slik at gamle beiter igjen kan tas i bruk. På den måten blir den biologiske diversiteten i deres nærmiljø bevart.

Figur 23: Svarene til bøndene på påstanden «Tilbakeføringen av gamle beiter er viktig for å bevare det biologiske mangfoldet i mitt nærrområde».

Syv av de spurte bøndene mener politikere og media overdriver det menneskelige bidraget til de globale klimaendringene. «FNs klimapanel slår fast at det meste av den globale oppvarmingen er menneskeskapt» skriver regjeringen på sine hjemmesider (Regjeringen 2014). De siste årene har en rekke kjente personer kastet seg med i klimadebatten, og skapt fete overskrifter i mediene. I november 2015 publiserte VG saken «Her forsvinner den norske vinteren. – Slik rammes vi av global oppvarming, – 3-4 måneder kortere skisesong, – Vil lage kunstsnø i varmegrader». Saken er illustrert med kart som viser hvor kort skisesongen vil bli i ulike deler av landet om 55–75 år. Skihelt Vegard Ulvang uttaler at han er bekymret (Johnsen & Haugan 2015). Slike saker er ikke unike, de dukker opp i mediene med jevne mellomrom. Det at noen av bøndene mener at de globale klimaendringene enkelte ganger tar for stor plass i mediebildet vil jeg kalle sunn skepsis. Det går godt an å være bekymret for klimaendringer, selv om man mener at kjente fjes og store overskrifter til tider kan drive det for langt i media.

Hvorfor ønsker bøndene som søker SMIL-midler å tilbakeføre den gamle kulturmarka? Hva er det som skaper de personlige egenskapene og evnene som gjør at disse bøndene vil tilbakeføre gammel kulturmark, og hvorfor velger de å prioritere tiltak i den gamle kulturmarka fremfor andre prosjekter på gården? Fysiske, tekniske eller økonomiske faktorer som styrer folks handlinger kalles føringer. Sporer er de verdiene og normene som er med på

å påvirke handlingene bøndene gjør (Martinussen 1984). Hvilke verdier og normer bonden har vil være avhengig av hans miljø og bondekulturen han er en del av. Naturvern- og miljøverdier er eksempler på sporere som kan styre bøndenes handlinger. Bøndene i undersøkelsen er alle opptatt av miljøet. De bryr seg om de globale klimaendringene samtidig som de er opptatt av sine egne nære omgivelser. Det er viktig for bøndene at deres nærområder ikke blir forurenset, og bøndene ønsker å bevare det biologiske mangfoldet og opprettholde leveområder for arter i kulturlandskapet. Alle bøndene mener det er viktig å tilbakeføre gammel kulturmark for å sikre det biologiske mangfoldet. Holdningene som bøndene har til miljøet og naturen både i sitt eget nabolag og verden for øvrig, er sporere som påvirker hvilke handlinger de gjør. Disse verdiene og normene knyttet til miljøet påvirker altså hvilke avgjørelser bøndene tar og hva de gjør i praksis på gården. Dette kaller Martinussen (1984) *kulturelle effekter*.

6.5 Bøndenes motivasjon for å tilbakeføre gammel kulturmark

For å få innblikk i hvorfor bøndene ønsket å gjennomføre tiltak for å bevare gammel kulturmark ble det formulert en rekke påstander som bøndene skulle ta stilling til. For hver påstand skulle bøndene oppgi hvor viktig denne påstanden var for dem personlig. I tillegg til påstandene skulle de selv formulere noen setninger om hvorfor de ønsket å gjenetablere den gamle kulturmarka på sin eiendom.

6.5.1 Gammel kulturmark som naturtype med biologisk mangfold

På påstanden «*Jeg ønsket å ta vare på en naturtype som var i ferd med å gro igjen*» svarte 50 % av SMIL-mottakerne at dette var en svært viktig grunn til at de ønsket å gjennomføre tiltaket. Det var også 45 % som svarte at denne påstanden var ganske viktig for dem. Svarfordelingen viser at gårdbrukerne mente at det å bevare gammel kulturmark og hindre at naturtypen gror igjen var en viktig grunn for at de ønsket å gjennomføre SMIL-tiltak.

Naturtypen som gammel kulturmark representerer forbindes ofte med en høy artsrikdom. Det er den kontinuerlige drifta med beite, slått og rydding i tillegg til lite gjødsel over lang tid som har gitt dette store mangfoldet av arter. På grunn av manglende bruk gror mange av de gamle kulturmarkene nå igjen og denne naturtypen blir sjeldnere (Wehn et al. 2016). Grunnen til dette er i stor grad endringer i landbrukspolitikken og driftsformer på norske gårder.

Figur 24: Samme område på Vasskalven i Tjøme kommune fotografert ca. 1935 av Walther Halvorsen, © Peik Ellingsen (øverst) og i 2015 av Oscar Puschmann (nederst).

Kanaliseringspolitikken som ble innført i Norge midt på 1900-tallet økte matkornproduksjonen. Jordbruksarealene på Østlandet og i Trøndelag skulle brukes til å produsere korn, mens husdyrproduksjonen ble konsentrert til Jæren og distrikts-Norge (Vatn 1989). Denne endringen i produksjonene førte til endringer i kulturlandskapet. Det ble en større grad av ensidig kornproduksjon og husdyra forsvant fra det sentrale Østlandet. Uten dyr til å beite på innmarksbeiter og i utmark er det vanskelig å holde områdene åpne, og kulturlandskapet, inkludert de gamle kulturmarkene, har gradvis grodd igjen (Figur 24) (Skog og landskap 2008). Bøndene ønsker å tilbakeføre de gamle kulturmarkene de har på eiendommen for å øke naturmangfoldet. 14 av de 18 bøndene sier at det var ganske eller svært viktig for dem å bidra til å øke naturmangfoldet i sitt nærområde.

I Norge blir gjengroing regnet som en av de mest betydningsfulle truslene mot det biologiske mangfoldet (Bryn & Flø 2011). Alle bortsett fra én respondent oppgir at de ønsket å ta vare på den gamle beitemarka fordi den er viktig for det biologiske mangfoldet. Én bonde mente dette var litt viktig, mens resten hevdet at dette var en ganske eller svært viktig grunn for at de ønsket å gjennomføre tiltaket. Flere av bøndene poengterer at det biologiske mangfoldet var viktig i sine personlige kommentarer. En av bøndene skriver «*Karvekål og andre urter forsvant fra området når kratt og dårlig løvskog overtok*». I denne kommentaren har bonden gjort en underforstått moralsk vurdering av vekstene. Han ser på karvekål og andre urter som noe mer verdifullt enn kratt og dårlig løvskog. Den britiske sosialantropologen Mary Douglas utviklet teorier om hvordan folk blir påvirket av sosiale og kulturelle forhold, og at fortiden er med på å forme dagens praksis. Hun har i noen av sine verk beskrevet hvordan mennesker verdsetter ting i det sosiale samfunnet. Noen ting verdsettes høyt, mens andre skyves lengre ned på lista (Douglas 1986; Douglas 1992). Denne hierarkiske organiseringen bruker også bønder, og alle i samme sosiale felt er enige om et klassifiseringssystem for å lage denne rangeringen om hva som er rett og galt eller moralsk og umoralsk. Kommentaren til bonden viser at han setter Karvekålen over løvskogen i sitt hierarkiske system. Dette er en rangering mange av hans kollegaer antagelig vil være enige med han i. Ved å gjøre tiltak i området håpet han å få tilbake disse urtene og verne dem som fortsatt fantes der. Det kom tydelig fram i bøndenes svar at de var bekymret for en reduksjon i naturmangfoldet. De var opptatt av å bevare naturtypene og det biologiske mangfoldet disse innehar.

6.5.2 Gammel kulturmark som landskapselement

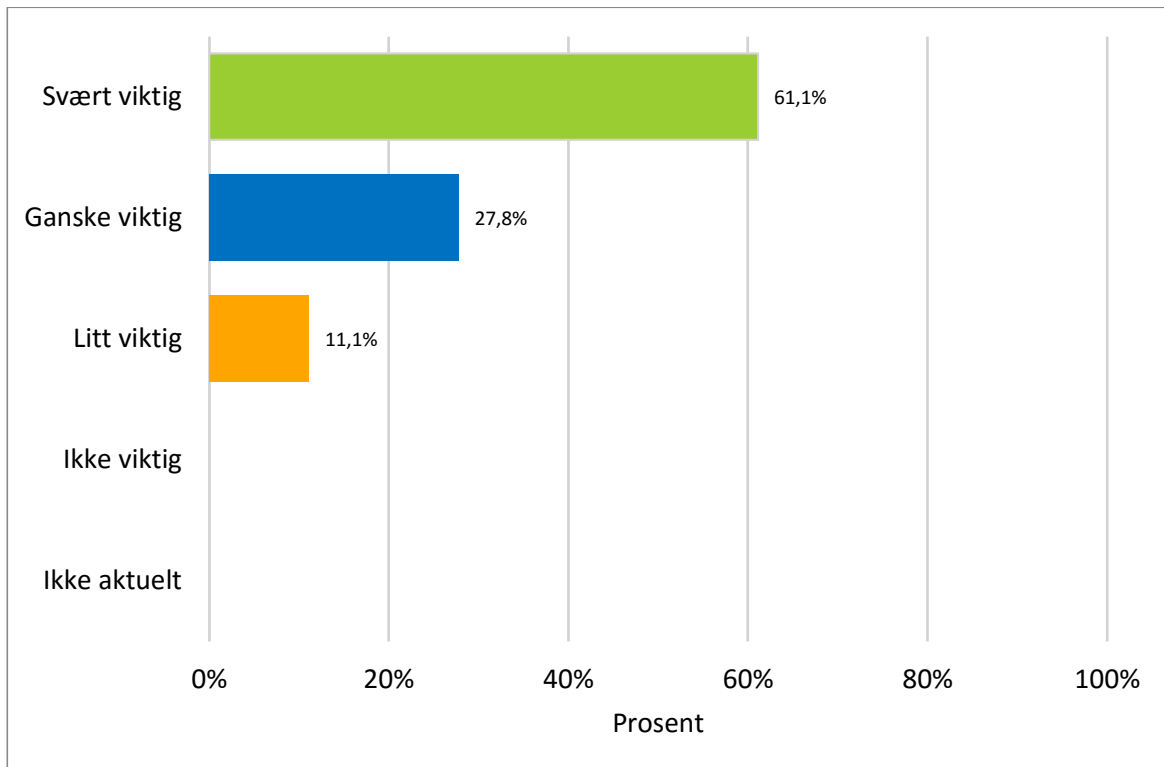
Gårdbrukerne som har svart på undersøkelsen foretrakk et åpent kulturlandskap fremfor et gjengrodd landskap. På påstanden «*Jeg ønsket å lage et åpnere kulturlandskap, da jeg synes det er vakrere enn et gjengrodd landskap*» svarer 16 av 17 at dette er svært viktig. Den siste bonden mener dette er ganske viktig. Preferansen for et åpent kulturlandskap kan henge sammen med den rollen bondekulturen hadde i tida da nordmenn ble nordmenn. Beitebruken og den tradisjonelle jordbruksdrifta gav et åpent landskap. Dette landskapet var viktig da den norske nasjonalidentiteten ble formet (Daugstad 2000). Kulturlandskapet med sine åpne landskapselementer sitter altså dypt festet som ideallandskap for det norske folk. Omtrent halvparten av bøndene nevner et åpnere landskap i sine personlige kommentarer. De mener det er viktig å bevare kulturlandskapet og motvirke gjengroing. En av gårdbrukerne skriver at etter at gården sluttet med husdyr grodde et stort beiteområde ned mot vannet igjen. Til tross

for forsøk på å rydde innimellom grodde krattet fort til. Bonden hadde et ønske om å ta vare på det gamle kulturlandskapet på stedet og ville igjen slippe beitedyr inn på området.

I følge Bourdieu bærer alle agenter med seg en historie. Dette gjør at de kan handle ut i fra forutsetninger de ikke er klar over at de har (Bourdieu & Wacquant 1993). Preferansen for det åpne kulturlandskapet med sine landskapselementer og det biologiske mangfoldet dette legger til rette for er noe bøndene selv ikke kan forklare, det «bor» i dem. Flere av bøndene knytter også barndomsminner til områdene de har søkt SMIL-tilskudd til. De skriver at områdene nå er i ferd med å gro igjen og at dette ønsket de å motarbeide. Med tiltaket ønsket de å bevare naturtypen og åpne opp landskapet. Halvparten av bøndene mente påstanden *«den gamle beitemarka representerer minnet etter mine forfedre og jeg ønsker å føre arven videre»* var ganske viktig for at de ville utføre SMIL-tiltak i den gamle kulturmarka. Fire mente dette var svært viktig, og to stykker mente dette ikke var viktig i det hele tatt. I kommentarene fra bøndene er det også flere som nevner at de vil ta tilbake de gamle beitenene uten at minner blir nevnt.

Femten bønder mente gården deres var blitt finere av tiltaket som ble utført. Dette forteller noe om at SMIL-tiltak er med på å øke trivselen til bonden. Omgivelsene på gården er bøndenes arbeidsplass og påvirker arbeidsmiljøet og bondens tilfredshet. Undersøkelser gjort av bønder i Tyskland og Skottland viste at bøndene foretrakk et ryddig landskap. De prefererte landskapsuttrykk med elementer som rette linjer eller en jevnt farget åker. Disse elementene ble også brukt av bøndene for å avgjøre hvor dyktige kollegaer i landbruket var. En fin pløgsle eller jevn og tett åker øker den sosiale statusen til bonden og med Bourdieus ord – hever den kulturelle kapitalen (Burton 2012).

Det er ikke bare for egen trivsel gårdbrukerne ønsker å gjennomføre SMIL-tiltak, de vil også at folkene som bor i deres nærområde skal trives. Bøndene vil slippe flere dyr ut på beite fordi de mener dette vil øke trivselen for folkene i lokalsamfunnet (Figur 25).

Figur 25: Svarfordelingen på påstanden: «Jeg ønsket å få flere beitedyr i landskapet da jeg mener det øker trivselen for folk i lokalsamfunnet».

Over 80 % av bøndene sier at det at de hadde et ønske om å bidra til produksjonen av goder som kommer befolkningen til nytte, var en svært viktig eller ganske viktig grunn til at de ville gjennomføre tiltak for å gjenetablere gammel kulturmark. Svarene på disse spørsmålene viser at bøndene hadde en større tanke bak tiltaket de ville utføre, det skulle ikke bare gagne dem selv og deres egen produksjon. Bøndene ønsker å bidra i sitt lokalmiljø og produsere goder som felleskapet nyter godt av.

Nordmenn setter pris på den innsatsen bøndene gjør med å produsere mat og fellesgoder i samfunnet. En undersøkelse gjort for Bondelaget viser at rekordmange nordmenn nå støtter landbruket. Siden undersøkelsen startet opp i 1979 har støtten befolkningen gir landbruket aldri vært sterkere. Det er produksjonen av trygg mat som er det flest oppgir som den viktigste grunnen for å bevare landbruket i Norge med samme omfang som i dag.

Selvforsyning, opprettholdelse av bosetning og å bevare kulturlandskapet ved å hindre at åker og eng gror igjen er viktigere for nordmenn i dag enn det var da undersøkelsen ble utført i 2013. Også det å bevare mattradisjoner og det geografiske mangfoldet har blitt viktigere for folk de siste tre årene. «Det motiverer meg at flere enn noen gang ser verdien av landbruket. Jeg ser på de gode svarene som en støtte til det mangfoldige landbruket vi har i Norge, hvor

bønder på små og større gårder bruker jorda si på best mulig måte», uttalte lederen i Norges Bondelag Lars Petter Bartnes da resultatene fra undersøkelsen ble presentert. Han mener Norge må føre en landbrukspolitikk på linje med det befolkningen vil ha, trygg mat og levende bygder (Bjørnstad 2016).

6.5.3 Kulturlandskap og gamle kulturmarker som rekreasjonsområde

Mange mennesker opplever at de får mye energi og overskudd av å drive friluftsliv og være ute i naturen. «*Naturen synes å appellere til noe grunnleggende i oss. Den gir livsglede, og hjelper oss å gjenskape mental balanse*» (Hågvær et al. 1996). SMIL-tiltakene er med på å åpne opp landskapet og legge til rette for aktivitet ute i naturen. Hvilken effekt har dette for folkehelsen? Dersom den innsatsen bøndene gjør med å bevare kulturlandskapet påvirker lokalbefolkningens helse, er verdien av tiltakene store. I 2014 sa direktør i Helsedirektoratet, Christine Bergland, at «*Mer fysisk aktivitet kan gi en samlet velferdsgevinst på 239 milliarder kroner per år*» (Sund & Mihle 2014). Helsedirektoratet var en høstdag i 2014 med på å dele ut hundrelapper til syklister og gående i Lillestrøm. Stuntet skulle skape oppmerksomhet og synliggjøre hvor store helsekostnader det norske samfunnet sparer på at folk sykler og går. I en av prosjektrapportene til et nordisk samarbeidsprosjekt «Frisk i naturen» står det at «*de naturbaserte fritidsaktivitetene synes å ha den avgjort mest allsidig positive effekten når det gjelder psykisk helse*». Naturen og opplevelsene man har knyttet til den påvirker altså vår psykiske helse. Både den fysiske og psykiske helsen er viktig, og SMIL-tiltakene kan påvirke begge deler. Et landskap som innbyr til å gå på tur vil kunne øke folks aktivitet og dermed fysiske helse. Samtidig med dette vil også det åpne kulturlandskapet påvirke folks mentale tilstand.

Det at mange foretrekker et landskapsbilde som er åpent kan forklares med «Savanneteorien». Teorien går ut på at de av våre forfedre som foretrakk savannelandskapet var de som i størst grad overlevde. Deres gener ble videreført og gjør at dagens befolkning foretrekker det samme landskapet: Et landskap som er åpent med utsikt slik at man kan oppdage trusler, samtidig som landskapet har elementer som gjør at man kan skjule seg for farer. Gror området igjen får man dårligere oversikt over mulige trusler og er ikke lenger like trygg (Orians 1998). De SMIL-tiltakene som er med på å bevare et åpent og variert kulturlandskap vil ut i fra dette berøre noe som ligger i menneskets gener og gi det landskapet folk foretrekker og er fornøyde med å leve i. Effekten naturen har på menneskers helse og

tilværelse har fasinert mange forskere. Verderber (1986) og Ulrich (1984) viste blant annet at utsikten fra vinduet til pasienter på sykehus hadde en effekt på deres helsetilstand. Rachel og Stephen Kaplan studerte hvordan mennesker blir påvirket av sine omgivelser. I deres verk «*The experience of nature: A psychological perspective*» (1989) beskriver de hvordan folk foretrekker det åpne landskapet.

Forskning viser at det lokalt forankrede friluftslivet er viktig for folks livskvalitet (Skogen & Jonssen 2009). For å få folk ut på tur er det viktig at forholdene er lagt til rette. Det må ligge områder som er attraktive som turområder nært der folk bor. 500 meter er den kritiske lengden for hvor langt nordmenn er villige til å gå for å finne et friluftslivsområde. Dersom avstanden blir lengre reduseres bruken kraftig (Miljøverndepartementet 2001). Hvis det er utarbeidet gode stinett og tilrettelagt for matpause og gode naturopplevelser underveis blir terskelen lavere for å komme seg ut. Når områder blir utsatt for gjengroing gror også stiene igjen. De blir vanskeligere å finne, eller ikke mulige å gå på. Da vil folks turvaner endres. Når beitedyrene ikke lenger holder turveiene i landskapet åpne må folk fysisk ut og rydde stiene for at de skal kunne brukes. SMIL-tiltak åpner opp landskapet og er med på å bevare stinettet og turmulighetene. Tiltakene motvirker gjengroing og skaper et landskap som mange vil si er «vakrere» enn et gjengrodd landskap. Det at landskapet blir «vakrere» kan man anta at er med på gjøre et område mer populært som friluftslivsområde.

Dersom SMIL-tiltakene er med på å bedre nordmenns fysiske og psykiske helsetilstand, er verdien av SMIL-tiltakene mye større enn den miljømessige gevinsten ordningen hadde som formål. I tillegg til at Natur- og kulturminneverdier i jordbrukets kulturlandskap bevares vil bøndene trives bedre. SMIL-tiltaket vil også kunne fremme lokalbefolkningens helsetilstand, noe som er med på å bedre den norske folkehelsen med alle de fordelene dette har for Norge.

6.5.4 Gammel kulturmark som beiteressurs

Samtidig som bøndene var opptatt av å ta vare på naturmangfoldet i kulturlandskapet var mange av dem også opptatt av å ta i bruk beiteressursene. De vil ikke sløse med beitemark, men ønsker å ta vare på og utnytte de områdene som kan benyttes som beite. Beitene representerer fôrressurser som kan brukes til matproduksjon og være med å øke matsikkerheten i Norge. Stortingsmeldingen «Velkommen til bords» (St.meld nr. 9 2011) lanserte målet om at norsk matproduksjon skulle øke med 20 % de neste tjue årene. Dette

målet ble satt for å ivareta matsikkerheten og møte behovet for mat fra den voksende befolkningen i Norge. Den norske maten skal være trygg og ha høy kvalitet samtidig som den skal produseres på en miljømessig bærekraftig måte. Stortingsmeldingen presenterer fire overordnede mål for norsk landbrukspolitik: matsikkerhet, landbruk over hele landet, økt verdiskapning og bærekraftig landbruk. «*For å øke produksjonen av mat fra norsk landbruk må ressursene tas i bruk der de finnes, gjennom et landbruk over hele landet*» skriver Landbruks- og matdepartementet i meldingen. Det blir lagt vekt på bruk av de nasjonale ressursene som beitearealene representerer. Ved bruk av beiting kan norsk mat produseres på en økonomisk og økologisk bærekraftig måte ved hjelp av norske ressurser (St.meld nr. 9 2011). I følge Rekdal (2014) representerer fôrressursene i utmarka store verdier. Bare i fylkene rundt Oslofjorden har han estimert verdien av fôropptaket på beite til over 100 millioner kroner.

Samtidig som det er med å øke matproduksjonen fører også beitingen med seg positive effekter i kulturlandskapet og bidrar til å bevare det biologiske mangfoldet dette landskapet representerer. Over 90 % av bøndene mener det er svært viktig eller ganske viktig å ta i bruk all potensiell beitemark. «*Området var en ressurs for gården og var i ferd med å gro helt igjen*» skrev en av bøndene i sin kommentar. Over halvparten av bøndene oppgir også at det at de hadde behov for mer beite var viktig for at de utførte tiltaket. Det at bøndene trenger beitearealene som åpnes opp er med på å hindre at områdene gror igjen i løpet av kort tid. Bøndene utnytter verdien arealene har som fôrressurs, samtidig som arealene holdes åpne og det biologiske mangfoldet bevares. Dersom arealene ikke skjøttes gjennom beiting eller annen skjøtsel etter at SMIL-tiltaket er gjennomført vil busker og kratt fort kunne dominere området igjen.

6.5.5 Økonomisk støtte

Føringer som enten er fysiske, tekniske eller økonomiske kan styre bøndenes handlinger. Det samme kan faktorer knyttet til politikk eller juss (Martinussen 1984). Det økonomiske aspektet i gjennomføringen av tiltakene i gammel kulturmark er viktig. Bøndene har ingen motforestillinger mot å ta imot pengene fra SMIL-ordningen. De driver et multifunksjonelt landbruk og mener de bidrar til kollektive goder. Bøndene gjør jobben og synes de fortjener betaling for det. De ønsker derfor å bruke de ordningene staten har for å søke tilskudd. Mange bønder ser kulturlandskapstilskudd som SMIL som en anerkjennelse fra samfunnet for arbeidet

de gjør med å verne og sikre at viktige verdier blir videreført (Rønningen 1999). To av respondentene sa at tilskuddsordningen ikke var en aktuell grunn for at de ville gjennomføre tiltaket. En del mente dette var svært viktig, mens hovedtyngden av bøndene mente det var litt eller ganske viktig for dem. I en kommentar sa en av gårdbrukerne at det var en lavere terskel for å komme i gang når han kunne få støtte til arbeidet. Mange bønder svarte at det var viktig å få dekket mest mulig av kostnadene når de skulle gjøre tiltaket. På påstanden «*jeg trengte støtte for å få gjennomført tiltaket*» svarte 12 bønder at det var en svært eller ganske viktig grunn for at de søkte om støtte fra SMIL-midlene. Også i sluttkommentaren i undersøkelsen var det en bonde som poengterte at støtten fra landbrukskontoret var helt avgjørende. For mange av bøndene er det altså en økonomisk føring for tilbakeføringen av den gamle kulturmarka at de får støtte gjennom SMIL-ordningen. Uten midlene de får gjennom tilskuddsordningen, hadde de ikke fått gjennomført tiltaket i den gamle kulturmarka. Det var like mange bønder som mente at det at SMIL-tilskuddet ville gi drifta en ekstra inntekt var svært viktig, som det var bønder som sa dette ikke var aktuelt for at de søkte SMIL-ordningen om støtte. Ti bønder oppga at den ekstrainntekten SMIL-midlene representerer var en ganske eller litt viktig grunn for at de sendte inn en SMIL-søknad. To gårdbrukere sa dette ikke var viktig i det hele tatt. Én bonde kommenterte også i sluttkommentaren at riktig pris på produktet han produserer er viktigere enn kompliserte søknader.

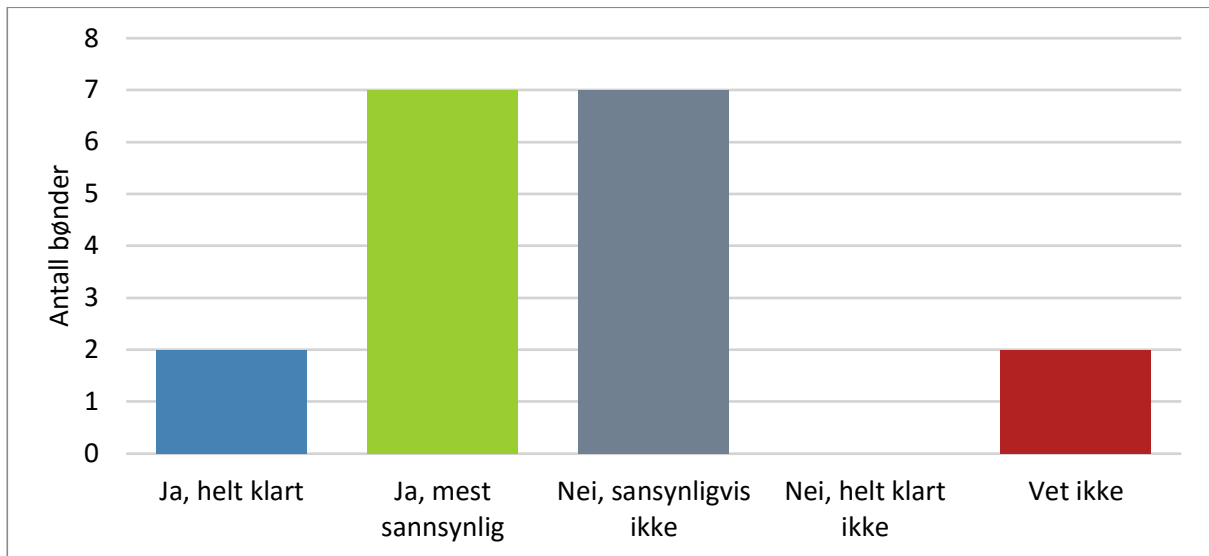
Det er viktig å presisere at SMIL-prosjektene ikke er prosjekter som kan gå i pluss med hjelp av tilskuddsordningen. Bøndene får bare dekket en del av de kostnadene de har. I søknaden må de selv sette opp et kostnadsoverslag for jobben som skal gjøres. Dette inkluderer utstyret som trengs og de arbeidstimene som skal legges ned i prosjektet. Kostnadsoverslaget skal godkjennes av kommunene og tildelingen av midler skjer etter den tilskuddssatsen som kommunen har satt. I Vestfold dekker de fleste kommunene 50 % av det godkjente kostnadsoverslaget. Kommunene Tønsberg, Nøtterøy og Tjøme gir 70 %, mens den store landbrukskommunen Re kun gir 35 % i tilskudd til dem som vil utføre SMIL-tiltak på gammel kulturmark (informasjon innhentet fra de respektive landbrukskontorene). En ansatt på et av landbrukskontorene i fylket sier at i samtale med SMIL-mottakere opplever han at det at bøndene får støtte slik at de får dekket utgiftene til materialene som kreves er avgjørende. Bøndene legger inn en stor egeninnsats, men det er regningene på gjerdestolper og netting som er de mest synlige utgiftene.

Norske bønder er raske til å tilpasse seg nye tilskuddsordninger som blir laget gjennom jordbruksforhandlingene (Almås 2016). Mange gårdbrukere er avhengig av inntekter over tilskuddssystemet for å få økonomi på bruket. Man kan derfor si at bøndene har lært seg å tilpasse seg de støtteordningene som finnes fordi dette er viktig for det økonomiske resultatet for drifta. Ordningene i det norske landbruket er ikke bestemt av staten alene. Gjennom jordbruksforhandlingene har bøndenes organisasjoner hvert år mulighet til å være med å forme politikken som føres. Bøndene har forhandla seg fram til de ordningene som finnes, det gjør at de kanskje handler annerledes enn dersom disse ordningene var tvunget på dem fra staten. Det er også et poeng at det er en fordel at bøndene responderer raskt på de virkemidlene som innføres. Det er med på å få gjennomført den landbrukspolitikken staten, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og småbrukarlag er blitt enige om i forhandlingene. Bøndenes raske tilpasning signaliserer kanskje også en tillitt til systemet. Når landbruksorganisasjonene og staten har bestemt at det skal satses på spesielle miljøtiltak i jordbruket, stoler bøndene på avgjørelsen som er tatt og responderer med å gjennomføre tiltakene ordningen etterspør.

Nesten 80 % av bøndene sier at det at SMIL-ordningen er samfunnets måte å betale bonden for den jobben han gjør for samfunnet var en svært eller ganske viktig grunn for at de søkte støtte. Dette viser at bøndene mener de gjør en innsats som kommer allmennheten til gode, og dette fortjener de å få litt betalt for. Staten og landbruksorganisasjonene har blitt enige om denne ordningen i jordbruksforhandlingene, og dette sender signaler til bøndene om at dette er tiltak som det er viktig at blir utført. Staten og den norske befolkningen setter pris på at de gjør denne jobben og mener de fortjener betaling for den.

6.5.6 SMIL-tilskuddets innvirkning på gjennomføringen av tiltakene

Det er ingen av bøndene som sier at de helt klart ikke ville gjennomført tiltaket de søkte støtte til dersom de ikke hadde fått penger gjennom SMIL-ordningen (Figur 26). Tiltakene bøndene har søkt om midler til å utføre er altså tiltak de virkelig ønsker å gjennomføre. Dersom de ikke hadde fått pengestøtte til dette ville de fortsatt vurdert å gjøre arbeidet. To bønder sier de helt klart ville gjort tiltaket. Like mange mener de sannsynligvis hadde gjort jobben, som de som sier at de ville droppet prosjektet uten SMIL-midlene. To respondenter vet ikke hva de ville valgt dersom de ikke fikk støtte.

Figur 26: Svarfordelingen på spørsmålet: «Hadde du gjort tiltaket uten støtten du fikk gjennom SMIL-ordningen?».

Dette viser at bøndene har en annen motivasjon enn pengene for å tilbakeføre den gamle kulturmarka. Bøndene har tidligere svart at bevaring av beiteområder og det biologiske mangfoldet var viktige grunner for at de ønsket å gjennomføre SMIL-tiltaket. Det er antagelig sterke sporer for å gjennomføre kulturlandskapstiltak blant bøndene. Det å skjøtte jorda og holde den i hevd slik de selv mener dette bør gjøres på best mulig måte ligger sterkt i bondehabitusen. Det å skjøtte arealene gir bøndene selvrespekt, samtidig som de oppnår en sosial status i sin omgangskrets og blant andre bønder som mener det er viktig å holde jorda i hevd. Disse subkultureffektene (Martinussen 1984) knyttet til å drive dyrkajord og benytte de ressursene gården har vil antagelig forme adferden til bøndene. Smitteeffekten Martinussen (1984) snakker om vil nok også i noen grad få gjennomføringen av SMIL-tiltak og andre kulturlandskapstiltak til å spre seg innad i jordbruksmiljøet. Alt dette er med på å begrunne hvorfor bøndene ønsker å utføre SMIL-tiltakene i de gamle kulturmarkene. Likevel er det en del av bøndene som ser at det vanskelig lar seg gjennomføre, antagelig av økonomiske årsaker.

Respondentene fikk muligheten til å formulere motivasjonen til å søke om SMIL-midler med egne ord. I sine kommentarer er det ingen av bøndene som nevner penger som en motivasjon. En bonde kommenterer at terskelen var lavere for å komme i gang med støtte. Det å åpne landskapet og ta vare det gamle kulturlandskapet med sine spesielle naturtyper går igjen når bøndene beskriver hvorfor det var viktig for dem å bevare den gamle kulturmarka.

Nesten 70 % av bøndene sier at de har gjort lignende tiltak med rydding og tilrettelegging for beiting av gammel kulturmark på gården uten å søke om økonomisk støtte. Det at bøndene gjør slike tiltak uten å få støtte for dem er også med på å styrke inntrykket av at slike tiltak ikke blir gjennomført på bakgrunn av ønske om å motta tilskudd. I tillegg til at disse handlingene kan begrunnes ut i fra det Martinussens (1984) presenterer som sporer, kan også Bourdieus teori om kapital benyttes. Den kulturelle kapitalen finnes i tre former: institusjonalisert, objektivert og legemliggjort kapital. Den legemliggjorte kulturelle kapitalen er den mest grunnleggende og inkluderer utviklingen av agentene. Den kan også enkelt benyttes som en symbolsk kapital, fordi bøndene som er innenfor samme sosiale felt og som deler en felles habitus har felles forståelse av den symbolske betydningen av tiltakene som blir gjort. Bøndene oppnår legemliggjort kulturell kapital gjennom arbeidet på gården. Når andre bønder oppdager og verdsetter jobben han gjør vil det kunne gi en økt sosial kapital og høyere status blant bøndene (Burton et al. 2008). Dersom det å utføre SMIL-tiltak i gammel kulturmark er med på å øke den sosiale kapitalen til bonden som utfører tiltaket, vil det muligens føre til en smitteeffekt slik at flere bønder i miljøet utfører tiltak i sine gamle kulturmarker.

Når de blir bedt om å fortelle hvorfor de ikke søkte støtte til disse tiltakene svarer noen at de ikke visste om mulighetene som fantes for å få støtte. En bonde syntes det var for komplisert å søke, en annen glemte det bort. «Området er ikke registrert som gammel kulturmark» sier en av gårdbrukerne. Dette viser at han har oversikt over hvilke deler av eiendommen som er klassifisert som gammel kulturmark og er klar over at støtteordningen kun gjelder disse områdene. Flere bønder sier at områdene de har latt være å søke på er mindre arealer. De synes godt de kan gjøre en del ting uten å få støtte og søker heller på store ting. Det er de store prosjektene som krever en betydelig investering det er viktig å få støtte til å få gjennomført. For mange bønder vil nok gjennomføringen av slike kulturlandskapstiltak øke deres selvfølelse. De mener at de gjøre en innsats for allmennheten, og det får dem til å føle seg betydningsfulle. Dersom de hadde fått god betaling slik at SMIL-tiltakene gikk med overskudd ville det vært vanskeligere for bøndene å rettferdiggjøre handlingene som en god handling. Da ville muligens en del av meningsinnholdet i selve handlingen forsvunnet.

Elleve av søkerne var fornøyd med støttenivået de fikk i sin SMIL-tildeling. Fem stykker sier de gjerne skulle fått mer, men det er bare en som sier at han synes han fikk for lite penger.

Svarene bøndene gir på spørsmålene i undersøkelsen som er knyttet til økonomi tyder på at det ikke først og fremst er pengene som motiverer dem til å søke om SMIL-midler. De fleste bøndene ville vurdert å gjennomføre tiltaket uten støtte, men flere sier samtidig at støtten var viktig for å få gjennomført tiltaket. Dette tyder på at støtten bøndene får er nok til å gå inn for å utføre tiltaket. De kan økonomisk forsvare å gjennomføre prosjektet på gården sin når de får dekket deler av utgiftene gjennom SMIL-midlene.

En slik miljøordning som SMIL-ordningen balanserer antagelig mellom kollektive og individuelle interesser. Dersom betalingen blir for god vil noen kanskje vegre seg for å gjennomføre tiltakene. Da forsvinner noe av meningsinnholdet i handlingen, noe som kan resultere i at færre bønder utfører tiltak. Samtidig kan en kraftig reduksjon eller fjerning av midlene ta fra bøndene det økonomiske grunnlaget de trenger for å sette i gang slike miljøtiltak. Ved å ha en ordning som støtter kulturlandskapsprosjekter med en passe stor sum, gjør det det mulig å realisere de større prosjektene. Prosjekter med mindre omfang kan bøndene fremdeles gjennomføre uten støtte. For å regulere tildelingen av SMIL-midler til prosjektene har noen kommuner satt en grense for minimumsutbetalinger i SMIL-ordningen. På denne måten sikrer kommunen at det er prosjekter av et visst omfang som støttes av ordningen. I Vestfold blir det vært år brukt omtrent 1 million kroner på SMIL-tiltak for å ivareta gamle kulturmarker (Tabell 1). Fram til 2015 har hvert prosjekt for å tilbakeføre gamle kulturmarker i gjennomsnitt fått tildelt omtrent 30 000 kroner. Sammenlignet med de årlige overføringene i landbruket er dette et lite beløp. Bøndene får kun dekket en andel av utgiftene de har med disse tiltakene, og bidrar dermed selv med en innsats for å få tilbakeført de gamle kulturmarkene. Dersom disse relativt små overføringene utgjør forskjellen på om bøndene utfører disse miljøtiltakene og den gamle kulturmarka består eller ikke, vurderer jeg det som at dette er en liten pris å betale for at et betydelig bidrag til kulturlandskap og bevaring av biologisk mangfold består.

6.6 Bruk av områdene som ble tildelt SMIL-midler

En rekke av spørsmålene i undersøkelsen handlet om området bøndene søkte om SMIL-midler til. Bøndene ble bedt om å oppgi både opplysninger om området og beitedriften som foregår der. Tre av de 18 SMIL-søkerne leide området de fikk SMIL-midler til, resten av søkerne søkte om støtte til arealer de selv eide. Seks stykker utførte SMIL-tiltaket som del av et større prosjekt på gården; det dreide seg om oppstart med ammeku og oppbygging av en sauedrift. Én bonde gjorde en omfattende utvidelse av besetningen og beiteområdene på denne tida. En annen gårdbruker la om drifta til fokus på beiting og kulturlandskap disse årene. Utviklingen som har skjedd på gårdene til bøndene i undersøkelsen de siste årene følger den generelle utviklingen i det norske landbruket. De fleste har fått flere husdyr og større areal. Hos noen er driften i dag den samme som den var i 2008 og 2009.

Alle bøndene som svarte på undersøkelsen hadde gjennomført tiltaket de fikk SMIL-midler til. På spørsmålet «*Har området vært beitet etter at tiltaket ble gjennomført?*» svarte alle bøndene ja. Alle oppgir at området de søkte om støtte til å utføre SMIL-tiltak i har vært beita hvert år etter at tiltaket ble gjennomført. Resultatet fra dette spørsmålet er med på å vise at tilskuddsmidlene som blir delt ut fungerer. Pengene brukes til å tilbakeføre gamle kulturmarker slik formålet med ordningen er. Bøndernes svar på spørsmålet om beiting viser at de gamle kulturmarkene også holdes åpne over tid. Bøndene som søker om støtte fra SMIL-ordningen er seriøse og ansvarsfulle overfor det området de har gjort tiltak i. Alle som har avgitt svar i denne undersøkelsen har gamle kulturmarker som beites hvert år. Beitedyrene hjelper til å holde områdene åpne og hindrer at de gror igjen. På den måten sikres kulturlandskapet som et miljøgode og det biologiske mangfoldet ivaretas.

Det er ikke alle bøndene som driver beiteaktiviteten på den gamle kulturmarka selv. Tre bønder oppgir at det er andre som driver beiteområdet. Noen av disse tre kan være pensjonister, eller ha overdratt gården til en sønn eller datter.

Av de 15 som driver beiteområdene selv har 12 stykker sine egne dyr på beitet i området der det ble utført SMIL-tiltak. Tre bønder har andres dyr på SMIL-området sitt. Det er storfe, sau og hest som beiter på områdene. Det er flest bønder som har sau på beitearealene de utførte SMIL-tiltak i. Totalt 7 bønder beiter områdene med sau, mens 6 har storfe og 5 bønder lar hester gå på SMIL-arealet sitt (Tabell 4).

Tabell 4: Fordeling av dyrene som beiter på arealene der bøndene utførte SMIL-tiltak.

Dyreslag	Antall bønder med dyr på beite
Storfe	6
Sau	7
Hest	5
Geit	0
Annet	0

Alle bøndene som avga svar i undersøkelsen har beitedyr på arealene de fikk SMIL-midler til å utføre tiltak i. Det at bønder og nordmenn generelt bryr seg om beitelandskapet og kulturlandskapet som er formet av tradisjonell jordbruksdrift over lang tid, henger ifølge Daugstad (2000) trolig sammen med den rollen bondekulturen hadde i dannelsen av den norske kulturen. Den betydningen dette kulturlandskapet har fått i vårt samfunn er med på å forklare hvorfor bøndene opprettholder disse områdene etter at SMIL-tiltakene er gjennomført. Bøndene ser ikke bare fastsatte eller historiske estetiske elementer i det kulturlandskapet de foretrekker. Landskapet spiller også en viktig rolle i å overføre kulturell og sosial kapital mellom individer og generasjoner. Dette gjør at den kulturelle betydningen av å være bonde er tungt forankret i kulturlandskapet (Burton 2012). Bøndene ønsker å verne det tradisjonelle landskapet og viser med dette andre bønder at de er med på å holde jordbruksarealene i hevd, noe som kan være med på å øke deres selvrespekt og anseelse innen landbruksmiljøet.

6.7 Dagens tilstand på områdene der SMIL-tiltakene ble gjennomført

Smil-tiltaket i den gamle kulturmarka var blitt gjennomført hos alle bøndene som avga svar i undersøkelsen. Nesten 70 % gjennomførte tiltaket i løpet av ett år. Resten av søkerne utførte arbeidet i løpet av det andre eller tredje året etter at søknaden ble innvilget. De ansatte på landbrukskontorene sier at grunnen til den korte gjennomføringstiden er at bøndene har et ønske om å få utført tiltaket raskt. De ønsker å bedre tilstanden til området, har tenkt gjennom tiltaket på forhånd og kanskje også ventet lenge med å søke. *«Jeg er noen ganger overrasket over hvor lenge en skade har fått tid til å utvikle seg. Mens de gruer seg til å ta kostnaden, utvikler omfanget seg og tiltaket blir mye dyrere enn om de hadde gjort utbedringen på et*

tidlig stadium» sier en av landbrukskontorets ansatte. Når søknaden først er sendt er bøndene klare for å få gjort jobben, og landbrukskontorene behandler søknader fortløpende. De fleste får svar i løpet av 3 uker, men dersom søknaden må videresendes til fylkesmannen for spesiell vurdering, av for eksempel kulturminner, kan det ta opptil 3 måneder. Én av bøndene i undersøkelsen skrev i sin sluttkommentar at 3 år for bruk av midlene kan gå fort. Han ønsker seg en effektiv mulighet til å omsøke hva midlene skal brukes til.

Bøndene ble bedt om å vurdere tilstanden til den gamle kulturmarka der de utførte SMIL-tiltak ut fra graden av åpenhet. Over 60 % svarte her at området er mye mer åpent, 17 % sier at det er mer åpent, mens 22 % sier at tilstanden er omtrent som den var like etter at tiltaket ble gjennomført. SMIL-tiltakene som utføres skal skjømte, vedlikeholde og sette i stand områder med gammel kulturmark. Man må derfor gå ut fra at et område der det nettopp har vært gjort SMIL-tiltak er blitt mer åpent enn det var før tiltaket ble utført. Det er ingen av respondentene som sier at områdene der det ble gjennomført SMIL-tiltak i 2008 og 2009 er utsatt for gjengroing i dag. De gamle kulturmarkene har altså blitt åpnet opp og satt i stand med hjelp fra SMIL-ordningen. Flere år etter at tiltakene ble utført er områdene fortsatt åpne slik intensjonen var med ordningen. Dette viser at bøndene som får SMIL-midler er seriøse i sin drift av arealene. Tilstanden SMIL-områdene deres er i viser at tilskuddet de har fått har gitt resultater, også over tid.

Alle bøndene i undersøkelsen har beitedyr på sine gamle kulturmarker. Det er ikke bare beitedyrene som gjør en innsats for å holde disse kulturmarkene åpne. Nesten 70 % av gårdbrukerne sa at det blir gjennomført spesiell slått eller skjømte på området i tillegg til beitingen. Bøndene oppgir at de har vært inne på områdene og skjømte dem både manuelt og med maskiner. De holder nede kratt og uønskede vekster som høymole og tistel. Flere oppga at de luker, går med ryddesag og motorsag. Beitepussere brukes av noen på områder der dette er mulig. Det blir altså hvert år lagt ned skjømtesarbeid på arealene som bøndene fikk SMIL-midler til. Bøndene har stor omtanke for arealene og bruker tid og krefter på å skjømte den gamle kulturmarka. De utfører arbeidet selv om det ikke er direkte økonomisk lønnsomt. Engangsstøtten bøndene fikk til dette formålet er ikke motivasjonen for at de år etter år holder kulturmarka ved like. Det er følelsen av å holde disse betydningsfulle arealene i hevd hos bøndene selv og annerkjennelsen i deres sosiale felt som gjør dette arbeidet meningsfullt for dem. I Vestfold har SMIL-tildelingene til gammel kulturmark i gjennomsnitt ligget på rundt 30 000 kroner de siste årene (Fylkesmannen i Vestfold 2008-2015). Når man ser det

arbeidet bøndene gjør med å opprettholde tiltaket mange år etter at støtten er utbetalt vil jeg si at samfunnet får stor nytte ut av den relativt lille summen bonden har fått i støtte. Innsatsen bøndene gjør er med på å hindre at gammel kulturmark gror igjen og sikrer den særegne vegetasjon som er utviklet ved at en driftsform er utøvd over lang tid. Uten denne innsatsen ville det biologiske mangfoldet i de gamle kulturmarkene vært truet.

6.8 SMIL-mottakernes vurdering av ordningen

Bøndene er svært fornøyde med SMIL-midlene de har fått, og 80 % sier at de gjerne vil søke om tilskudd igjen hvis de får et prosjekt som passer. To stykker forteller at de allerede har planer om å søke midler til nye prosjekter på sin gård. De tre som sier det ikke er aktuelt å søke SMIL-midler på nytt har ikke noe egnet areal, eller er blitt pensjonister og driver ikke lenger gården. Syv bønder sier de har mottatt SMIL-midler flere ganger enn i 2008 eller 2009. Alle bortsett fra en av disse har søkt midler i etterkant av den søknaden spørreundersøkelsen gjelder.

Alle deltagerne i undersøkelsen mener SMIL-midlene er viktige. I kommentarfeltet der bøndene blir bedt om å skrive hvorfor de mener SMIL-midlene er viktige er det en bonde som skriver at midlene «*Stimulerer til innsats for å få gjennomført et tiltak som kanskje hadde blitt utsatt av økonomiske årsaker i en ellers travel hverdag*». Mange av bøndene skriver at den økonomiske støtten er viktig for å få gjennomført tiltaket. Gjerder er dyrt og inntjeningen lang uten noen form for støtte. Bare i underkant av 30 % av bøndene har fått midler gjennom regional miljøprogram, RMP, for området etter at det ble ryddet. Mange arealer blir gjerdet inn takket være denne ordningen og det er med på å bevare kulturlandskapet og de gamle kulturmarkene. Med støtten får man fortgang i gjennomføringen av tiltakene. Det er ofte store investeringer som må gjøres og det er krevende uten økonomisk støtte. En bonde skriver at han ikke hadde klart å finansiere dette på egenhånd og at støtten fra SMIL-midlene dermed var avgjørende for at prosjektet på gården hans ble gjennomført. Bøndene fikk muligheten til å formulere generelle kommentarer med egne ord i slutten av undersøkelsen. Her var det mange som benyttet muligheten til å si at SMIL-ordningen er viktig for å få gjennomført miljøtiltak i landbruket og tilbakeført gamle kulturmarker. De håper derfor at SMIL-ordningen opprettholdes.

Bøndene synes de har fortjent pengene for den jobben de legger ned i områdene. «*Det motiverer meg både økonomisk og mentalt når jeg ser at det jeg ønsker å oppnå også er det andre ønsker*», sier en av bøndene. Denne kommentaren viser tydelig at bonden setter pris på midlene han får ikke bare som økonomisk støtte. Bonden sier at tillitten han får fra samfunnet og takknemligheten midlene representerer fra allmenheten er viktige psykiske faktorer i gjennomføringen av SMIL-tiltaket.

Flere bønder skriver at midlene stimulerer til drift og er med på å ta vare på biologisk mangfold og et kulturlandskap som allmenheten setter pris på. En av bøndene skriver «*Folk er opptatt av et åpent kulturlandskap. Stadig flere bønder slutter med husdyr, så de som blir igjen bør ha gunstige vilkår for å gjøre jobben. Flere steder i landet velger bønder å beite innmark fordi de ikke gidder å holde på med beitebruk på gamlemåten. Det bør være sterke stimuli for å opprettholde beiting i inn- og utmark som ikke egner seg til annet*». Denne bonden peker på behovet for ordninger som sørger for at de norske arealressursene utnyttes slik Stortingsmeldingen «Velkommen til bords» (St.meld nr. 9 2011) beskriver. Norge har lite dyrkajord, men omtrent halvparten av landarealet kan betegnes som nyttbart beite. Bare omtrent 35 % av arealet av utmarksbeite blir brukt av organiserte beitelag (St.meld nr. 9 2011). Det betyr at det ligger et stort potensiale i å utnytte beitearealene i landet på en mer effektiv og bærekraftig måte for å produsere norsk mat.

7 Konklusjon

Bøndene som mottok SMIL-midler til gammel kulturmark i Vestfold i 2008 og 2009 drev en rekke ulike plante- og husdyrproduksjoner. Både økologiske og konvensjonelle bønder var representert, og søkerne skilte seg på ingen måte ut som en spesiell gruppe bønder. Bøndene var tydelig miljøbevisste i sin beslutning om å gjennomføre SMIL-tiltak i den gamle kulturmarka. De var opptatt av å ta vare på den gamle kulturmarka som naturtype og det biologiske mangfoldet som finnes der. Samtidig som disse miljøverdiene ser ut til å danne grunnlaget for det ønsket bøndene har om å tilbakeføre gammel kulturmark, er utnyttelsen av ressursgrunnlaget på gården også viktig. Bøndene ønsker å holde jorda i hevd og ta i bruk de beiteressursene som er tilgjengelige.

Ut fra forvaltningens synspunkt hadde bøndene den rette miljømessige intensjonen bak tiltaket de gjennomførte. Tiltaket og skjøtselen ble seriøst utført, ofte i løpet av svært kort tid. Alle bøndene mener at tilbakeføringen av gamle beiter er viktig for å bevare det biologiske mangfoldet i deres nærområde. Ønsket om å få gjort tiltak for å verne den gamle kulturmarka var så sterkt at selv uten støtte var det ingen av bøndene som sa de helt klart ville latt være å utføre arbeidet. Dette viser at midlene bøndene får gjennom SMIL-ordningen ikke var motivasjonen som lå til grunn da de søkte om støtte. Likevel oppga flere av bøndene at støtten var helt avgjørende for at de fikk gjennomført tiltaket. Støtten var en klar økonomisk føring for restaureringen av den gamle kulturmarka. Uten støtte ville det økonomisk blitt krevende å gjennomføre tiltaket.

Det har etablert seg en oppfatning i landbrukspolitiske kretser om at overvåkningssystemene for kulturlandskapsmidlene er for dårlige. Man vet derfor ikke om midlene fungerer eller ikke. Svarene bøndene gir i denne undersøkelsen viser at SMIL-tilskuddet til de gamle kulturmarkene i Vestfold fungerer. Forvaltningen var i utgangspunktet i tvil om denne tilskuddordningen fungerte etter formålet. Spørreundersøkelsen blant bønder i Vestfold viste at bøndene hadde miljøverdiene som grunnlag i sin søknad slik forvaltningen ønsket. Denne situasjonen kan være tilfelle for flere av kulturlandskapsordningene som ikke er undersøkt. Før man kan si om tilskuddsordningene fungerer må de gjennomgås. Også en kvalitativ gjennomgang av SMIL-ordningen vil være interessant for å få et fyldigere svar på hva som er bøndenes bakgrunn og motivasjon for å søke om SMIL-midler.

Midlene som i dag brukes til gamle kulturmarker i Vestfold er med på å tilbakeføre naturtypen og bevare det biologiske mangfoldet den innehar. Alle bøndene som avga svar i undersøkelsen har gjennomført SMIL-tiltaket og hatt beitedyr på den gamle kulturmarka hvert år etter at tiltaket ble utført. Beitedyrene er med på å holde tiltaket ved like og arealene åpne. Dette gir et kulturlandskap som de fleste både bønder og nordmenn flest setter pris på. Natur- og miljøvernverdier er sporer som påvirker handlingene bøndene gjør knyttet til den gamle kulturmarka. Hvilke verdier bonden har vil være avhengig av hans miljø og bondekulturen han er en del av. Det å drive jorda og holde den i hevd ligger sterkt i bondehabitusen. Mange av bøndene sa også at de i tillegg til beitingen utfører skjøtselstiltak i den gamle kulturmarka enten manuelt eller med maskiner. Det at bøndene gjør en skjøtelsinnsats og har opprettholdt tiltaket i den gamle kulturmarka etter at engangsutbetalingen av SMIL-midler er mottatt styrker forståelsen av at det var miljøgrunnet de hadde som motivasjon og bakgrunn for å søke, ikke pengene i seg selv. Det å skjøtte arealene gir bøndene selvrespekt, samtidig som de oppnår en sosial status innad i landbruksmiljøet. Bøndene er bevisst forvaltningsoppgavene de sitter på og ønsker å gjøre arbeidet for å bevare naturmangfoldet i sitt nærområde. SMIL-midlene gjør dette mulig. Med dette som grunnlag kan man si at SMIL-ordningen fungerer etter samfunnets interesser og målsetningene forvaltningen har satt.

8 Kilder

- Almås, R. (1999). How to secure a multifunctional agriculture in Norway? *Senter for Bygdeforskning* 0802-8788. Trondheim: Senter for Bygdeforskning 35 s.
- Almås, R. (2002). *Norges landbrukshistorie IV 1920-200: Frå bondesamfunn til bioindustri*: Det Norske Samlaget. 456 s.
- Almås, R., Bjørkhaug, H., Campbell, H. & Smedshaug, C. A. (2013). (red.). *Fram mot ein berekraftig og klimatilpassa norsk landbruksmodell*. Trondheim: Akademika forlag. 322 s.
- Almås, R. (2016). *Omstart - forslag til ein ny landbrukspolitik*: Snøfugl. 196 s.
- Askhaven, C. (2016). *Masteroppgave SMIL* (e-post til Maria Backe 03.03.16).
- Aunsmo, L. G., Bøe, K. E., Flatebø, A., Garmo, T. H., Hellebergshaugen, O., Lien, O.-H., Maurtvedt, A., Nedkvitne, J. J., Olesen, I., Olsen, E., et al. (1998). *Saueboka* b. 2. Oslo: Landbruksforlaget, . 382 s.
- Berge, D. (2013). Fiskedød i Hillestadvannet 26-29. september 2012 – vurderinger av mulige årsaker Norsk institutt for vannforskning. 13 s.
- Bergslid, I. K. (2015). Bioforskrapport nr.10 Stofe, klima og bærekraft - en litteraturstudie. . Tingvoll: Bioforsk. 35 s.
- Bioforsk & Statens landbruksforvaltning. (2010). *Veileder for tiltak i landbruket* Bioforsk. Tilgjengelig fra:
http://www.bioforsk.no/ikbViewer/page/prosjekt/forside?p_dimension_id=19627&p_menu_id=19636&p_sub_id=19628&p_dim2=19628 (lest 06.02.016).
- Bjørnstad, G. (2016). *Rekordmange støtter landbruket*: Bondelaget. Tilgjengelig fra:
<http://www.bondelaget.no/forside/rekordmange-stotter-landbruket-article84114-6.html> (lest 06.05.16).
- Bondø, T.-H. & Engebretsen, D. K. (2014). *Norge gror igjen- se historiske bilder. Slik går norsk landskap «åt skogen!*: VG. Tilgjengelig fra:
<http://www.vg.no/nyheter/innenriks/norge-gror-igjen-se-historiske-bilder/a/23263298/> (lest 18.03.16).
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of a theory of practice*. Cambridge: Cambridge university press. 248 s.
- Bourdieu, P. (1983). *Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital*. R.Kreckel, Soziale Ungleichheiten. Soziale Welt. Sonderband 2,. Göttingen: Otto Schartz and Co. 17 s.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*: Harvard University Press. 498 s.

- Bourdieu, P. & Wacquant, L. J. D. (1993). *Den kritiske ettertanke: grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Samlagetets høgskulebøker. 309 s.
- Bourdieu, P. (1998). *Practical Reason: On the Theory of Action*. Stanford, California: Stanford University Press. 146 s.
- Bryn, A. & Flø, B. E. (2011). *Gjengroing i kulturlandskapet*. Kulturarven: Norsk Kulturarv. Tilgjengelig fra: http://www.skogoglandskap.no/filearchive/gjengroing_i_kulturlandskapet.pdf (lest 18.03.16).
- Bryn, A. & Flø, B. E. (2012). Kulturlandskapet gror igjen – hva så? *Nordisk bygd. Kultur, natur og opplevingar*: 9 s.
- Bryn, A., Flø, B. E., Daugstad, K., Dybedal, P. & Vinge, H. (2012). Cultour - et forskningsprosjekt om reiseliv, kulturminner og gjengroing. 52 s.
- Bunger, A., Grimstad, M. L. & Smedshaug, C. A. (2014). Verdiskaping fra jord til bord - om landbruk og matindustri i Vestfold. Oslo. 87 s.
- Burton, R. J. (2004). Seeing through the 'good farmer's' eyes: towards developing an understanding of the social symbolic value of 'productivist' behaviour. *Sociologia Ruralis*, 44 (2): 195-215.
- Burton, R. J. (2012). Understanding farmers' aesthetic preference for tidy agricultural landscapes: a Bourdieusian perspective. *Landscape Research*, 37 (1): 51-71.
- Burton, R. J. F., Kuczera, C. & Schwarz, G. (2008). Exploring Farmers' Cultural Resistance to Voluntary Agri-environmental Schemes. *European Society for Rural Sociology*, 48: 22 s.
- Dalen, M. (2004). *Validitet og reliabilitet i kvalitativ forskning*: Universitetet i Oslo. Tilgjengelig fra: <http://www.uio.no/studier/emner/uv/isp/SPED4010/h08/undervisningsmateriale/ValiditetReliabilitetKvalitativForskning.ppt>. (lest 01.03.16).
- Daugstad, K. (2000). *Mellom romantikk og realisme: om seterlandskapet som ideal og realitet*. Trondheim: Fakultetet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Geografisk institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. 494 s.
- Daugstad, K., Rønningen, K. & Skar, B. (2006). Agriculture as an upholder of cultural heritage? Conceptualizations and value judgements—a Norwegian perspective in international context. *Journal of Rural Studies*, 22 (1): 67-81.
- Digitalt museum. (2012). *Loft fra Øystre Slidre*. Tilgjengelig fra: <http://digitaltmuseum.no/021056019943?query=vestfold%20landbruk&pos=0> (lest 02.05.16).
- Douglas, M. (1986). *How Institutions Think*: Syracuse University Press. 146 s.
- Douglas, M. (1992). *How classification works: Nelson Goodman among the social sciences*: Edinburgh University Press. 281 s.

- Edelmann, A., Sæter, S. & Land, A. (1994). *Bondelandet*. Oslo: Samlaget. 183 s.
- EU. (2015). *What is Transatlantic Trade and Investment Partnership about?:* European Commission, Trade. Tilgjengelig fra: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/about-ttip/> (lest 11.04.16).
- Flø, B. E. (2015). *Bygda som vare - om bygda, elgen og folkeskikken*. Trondheim: NTNU, Institutt for sosiologi og statsvitenskap.
- Forskningsrådet. (2012). *Konferanse om kulturlandskap, kulturminner og reiseliv*. Tilgjengelig fra: http://www.forskningsradet.no/no/Arrangement/Konferanse_om_kulturlandskap_kulturminner_og_reiseliv/1253980862345 (lest 02.05.16).
- Forskrift om investeringsstøtte til miljøtiltak. (1999). *Forskrift om investeringsstøtte til miljøtiltak av 27. desember 1999 nr. 1531*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/pro/#document/SFO/forskrift/1999-12-27-1531?searchResultContext=13205946> (lest 11.02.16).
- Forskrift om jordbrukets kulturlandskap. (1991). *Forskrift for tilskudd til spesielle tiltak i jordbrukets kulturlandskap i 1991 av 15. mars 1991 nr. 151*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/pro/#document/SFO/forskrift/1991-03-15-151?searchResultContext=3421> (lest 12.01.16).
- Forskrift om miljørettet omlegging i kornområder. (1996). *Forskrift om tilskudd til miljørettet omlegging i kornområder av 4. desember 1996 nr.1465*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/pro/#document/SFO/forskrift/1996-12-04-1465?searchResultContext=3233> (lest 12.02.16).
- Forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket. (2004). *Forskrift om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket av 4. februar 2004 nr. 448*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2004-02-04-448?q=forskrift> om tilskudd til spesielle (lest 22.01.15).
- Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. (2011). *Gammel kulturmark: Fylkesmannens landbruksavdeling*. 2 s.
- Fylkesmannen i Sør-Trøndelag. (2005). *Restaurering og skjøtsel av gammel kulturmark*. Trondheim. 13 s.
- Fylkesmannen i Vestfold. (2008-2015). *Statistikk over søknader og tildeling av SMIL-milder 2008-2015*. Tønsberg: Fylkesmannen i Vestfold, . Upublisert manuskript.
- Grønt fagsenter. (2016). *Masteroppgave om SMIL-midler*. Tilgjengelig fra: <http://www.grontfagsenter.no/28280.Masteroppgave-om-SMIL-midler.html> (lest 21.04.16).
- Halvorsen, K. (2003). *Å forske på samfunnet - en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag. 208 s.
- Hellevik, O. (2003). *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget. 487 s.

- Holloway, L. (2004). Showing and telling farming: agricultural shows and re-imaging British agriculture. *Journal of Rural Studies*, 20 (3): 319-330.
- Holloway, L. (2005). Aesthetics, genetics, and evaluating animal bodies: locating and displacing cattle on show and in figures. *Environment and Planning D: Society and Space*, 23 (6): 883-902.
- Holter, H. & Kalleberg, R. (red.). (1994). *Kvalitative metoder i samfunnsforskning*: Universitetsforlaget. 219 s.
- Horten kommune. (2013). Tiltaksstrategi for bruk av tilskuddsmidler til miljøtiltak i jordbruket og nærings- og miljøtiltak i skogbruket 2013 – 2016. 8 s.
- Hågvær, S., Støen, H., Grendstad, K., Asheim, V. & Nordbakke, R. (1996). *Grønn velferd. Vårt behov for naturkontakt: Fra bypark til villmarksopplevelse*: Kommuneforlaget AS, Oslo. 139 s.
- Iltstad, S. (1989). *Survey-metoden. En veiledning i utvalgsundersøkelser*: Tapir forlag. 187 s.
- Johnsen, A. B. & Haugan, B. (2015). *Her forsvinner den norske vinteren*: VG. Tilgjengelig fra: <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/klimatoppmoetet-2015/her-forsvinner-den-norske-vinteren/a/23568944/> (lest 31.03.16).
- Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The experience of nature : a psychological perspective* Cambridge ; New York : Cambridge University Press. 370 s.
- Kleven, G. (2013). *Miljøstatus i Vestfold. Vann*: Miljødirektoratet. Tilgjengelig fra: <http://fylker.miljostatus.no/Vestfold/Tema-A-A/Vann/> (lest 06.02.16).
- Kulturminneloven. (1978). *Lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr.50*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50?q=kulturminne> (lest 08.03.16).
- Ladstein, T. & Skoglund, T. (2009). *Utviklingen i norsk jordbruk 1950-2005*: Statistisk sentralbyrå. 6 s.
- Landbrukets informasjonsdatabase. (2016). Presentasjon data produksjonstilskudd: Landbruksdirektoratet. 12 s.
- Landbruksdirektoratet & Norsk Kulturminnefond. (2014). *Spesielle miljøtiltak i jordbruket - SMIL. Veiledning for søker*. landbruksdirektoratet.no: Landbruksdirektoratet, Norsk Kulturminnefond. 4 s.
- Landbruksdirektoratet. (2015a). *Antall dekar og søkere med de ulike vekstgruppene*: Landbruksdirektoratet. Tilgjengelig fra: <http://statistikk.landbruksdirektoratet.no/skf/PT912/151610/PT912F07.HTM> (lest 16.02.16).
- Landbruksdirektoratet. (2015b). *Jordbruksareal i drift og antall søkere pr. 31.7. :* Landbruksdirektoratet. Tilgjengelig fra: <http://statistikk.landbruksdirektoratet.no/skf/PT910/151610/PT910F00.HTM> (lest 16.02.16).

- Landbruksdirektoratet. (2015c). *Produksjonstilskudd i jordbruket- Vestfold*. Tilgjengelig fra: <http://statistikk.landbruksdirektoratet.no/skf/prodrapp.htm> (lest 22.04.16).
- Landbruksdirektoratet. (2015d). *Produksjonstilskudd i jordbruket - Antallstatistikk pr. 31.07.15*. Tilgjengelig fra: <http://statistikk.landbruksdirektoratet.no/skf/pt900/1510/1510F07f.htm> (lest 02.03.16).
- Landbruksdirektoratet. (2015e). Søknader om produksjonstilskudd, Vestfold.
- Landbruksdirektoratet & Norsk Kulturminnefond. (2015). *Forvaltning av SMIL – kulturlandskapstiltak. Veiledning for kommuner*: Landbruksdirektoratet, Norsk Kulturminnefond. 4 s.
- Landbruksdirektoratet. (2016a). *SMIL i 2016*: Landbruksdirektoratet. Tilgjengelig fra: <https://www.slf.dep.no/no/miljo-og-okologisk/spesielle-miljotiltak/om-tilskudd-til-spesielle-miljotiltak-i-jordbruket#smil-i-2016> (lest 04.03.16).
- Landbruksdirektoratet. (2016b). *Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)*: Landbruksdirektoratet. Tilgjengelig fra: <https://www.slf.dep.no/no/miljo-og-okologisk/spesielle-miljotiltak/om-tilskudd-til-spesielle-miljotiltak-i-jordbruket#smil-i-2016> (lest 11.02.16).
- Landslaget for Gammelnorsk spælsau. (u.å.). *Gammelnorsk spælsau, egenskaper*. Tilgjengelig fra: <http://www.gammalnorskspelsau.org/57598726> (lest 01.04.16).
- Larvik kommune. (2013). Tiltaksstrategi for miljøvirkemidlene 2013 - 2016 for Larvik kommune. 7 s.
- Lien, H. M. (2016). *Tiltaksstrategier* (e-post til Maria Backe 03.03.16).
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Newbury Park: Sage Publications. 415 s.
- Martinussen, W. (1984). *Sosiologisk analyse: En innføring* Oslo: Universitetsforlaget 432 s.
- Mathiesen, H. F. (2014). Fulldyrka jord og dyrkbar jord - en landsoversikt. Ås: Skog og Landskap. 2 s.
- Miljødirektoratet. (2013). *Hva er kulturlandskap?* Tilgjengelig fra: <http://www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Kulturlandskap/Hva-er-kulturlandskap/> (lest 08.03.16).
- Miljødirektoratet. (2016). *Klimagassutslipp fra jordbruk: Miljøstatus*. Tilgjengelig fra: <http://www.miljostatus.no/tema/klima/norske-klimagassutslipp/klimagassutslipp-jordbruk/> (lest 06.02.16).
- Miljøverndepartementet. (2001). *Nærmiljøet - den viktigste arena for friluftsliv*: Regjeringen. Tilgjengelig fra: https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/naermiljoet_-_den_viktigste_arena/id245391/ (lest 05.04.16).

- Nassauer, J. I. (1997). Cultural sustainability: aligning aesthetics and ecology, in: J. I. Nassauer (Ed.). *Placing Nature: Culture and Landscape Ecology*: 16 s.
- Navrud, S. (2005). Verdsetting av goder som ikke omsettes i markede. Institutt for Økonomi og Ressursforvaltning: Universitetet for Miljø og Biovitenskap, UMB.
- Norges Bondelag. (2012). *Hvorfor produsere mat i Norge?* Oslo. 15 s.
- OECD. (2001). Multifunctionality: Towards an analytical framework. Paris: Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling 157 s.
- Orians, G. H. (1998). Address of the Past President. *Human Behavioral Ecology: 140 Years without Darwin Is Too Long. Bulletin of the Ecological Society of America*, 79 (1): 15-28.
- Parsons, T. (1951). *Social system*. Glencoe, Illinois: The Fress Press of Glencoe. 600 s.
- Puschmann, O. (2016). *Utviklingen av kulturlandskapet i Vestfold*. Fylkesmannen i Vestfold, Tønsberg (16.03.16).
- Questback. (2016). *Online spørreundersøkelser. Feedback management*. Tilgjengelig fra: <http://www.questback.com/no/> (lest 22.02.16).
- Regjeringen. (2014). *Klimaendringer*: Regjeringen. Tilgjengelig fra: <https://www.regjeringen.no/no/tema/klima-og-miljo/klima/innsiktsartikler-klima/klimaendringer/id2076641/> (lest 31.03.16).
- Rekdal, Y. (2014). *Utmarksbeite – kvalitet, kapasitet og bru: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, NMBU*. Tilgjengelig fra: https://www.nmbu.no/sites/default/files/sevu_kurs_vedlegg/08_Utmarksbeite%20-%20kvalitet,%20kapasitet%20og%20bruk%20-%20Yngve%20Rekdal,%20Skog%20og%20landskap_redusert.pdf (lest 05.05.16).
- Rogge, E., Nevens, F. & Gulinck, H. (2007). Perception of rural landscapes in Flanders: Looking beyond aesthetics. *Landscape and urban planning*, 82 (4): 159-174.
- Rød, E. (2012). *Fag eller fest? – en studie av hvilke forhold som påvirker dugnadsånden i lokale Bondelag*: Høgskolen i Østfold, Avdeling for økonomi, språk og samfunnsfag,. 136 s.
- Rød, E. (2016). *Utdanningsnivået på bønder i Vestfold* (e-post til Maria Backe 29. mars).
- Rønningen, K. (1999). *Agricultural policies and countryside management : a comparative European study*. Trondheim: Senter for bygdeforskning. 353 s.
- Rønningen, K. (2001). Environmental commodities and rural viability in norway. A literature study. Report to the OECD: Senter for bygdeforskning. 27 s.
- Rønningen, K., Fjeldavli, E. & Flø, B. E. (2005). Multifunksjonelt landbruk - hva slags legitimitet har fellesgodeproduksjon innad i landbrukssektoren? Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning. 54 s.

- Sandefjord kommune. (2013). Strategisk tiltaksplan for miljøvirkemidlene i landbruket. Sandefjord kommune 2013 – 2016. 9 s.
- Skog og landskap. (2008). *Gjengroing har store konsekvenser* Norsk institutt for bioøkonomi. Tilgjengelig fra: http://www.skogoglandskap.no/fagartikler/2008/Gjengroing_har_store_konsekvenser/newsitem (lest 22.04.16).
- Skog og landskap. (2014). Arealbarometer for Vestfold. Oppdaterte kart over areal egnet for matproduksjon. Ås: Skog og Landskap. 2 s.
- Skogen, K. & Jonssen, B. (2009). Friluftsliv i endring: Felles strategisk instituttprogram mellom NINA, NIBR og NIKU. Trondheim. 34 s.
- Solli, P. G. & Askhaven, C. (2015). Kommentarer til forskrift om spesielle miljøtiltak i jordbruket, 15/1. Oslo: Landbruksdirektoratet. 15 s.
- St.meld nr. 9. (2011). *Landbruks- og matpolitikken. Velkommen til bords.* Landbruks- og matdepartementet. Oslo: Landbruks- og matdepartementet,. 302 s.
- Statens landbruksforvaltning. (2009). Evaluering av SMIL - Spesielle miljøtiltak i jordbruket 43 s.
- Statens landbruksforvaltning. (2012). Nasjonalt miljøprogram: Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats: Statens landbruksforvaltning: Miljø og klima. 36 s.
- Statistisk sentralbyrå. (2007). Naturressurser og miljø 2007: Statistisk sentralbyrå. 271 s.
- Statistisk sentralbyrå. (2010). *Jordbruksbedrifter med leige av jordbruksareal og leigd areal* Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=stjord&CMSSubjectArea=jord-skog-jakt-og-fiskeri&checked=true> (lest 04.03.16).
- Statistisk sentralbyrå. (2015a). *Gjennomsnittsalder, alle personlege brukarar. Vestfold.* Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=stjord&CMSSubjectArea=jord-skog-jakt-og-fiskeri&checked=true> (lest 17.03.16).
- Statistisk sentralbyrå. (2015b). *Jordbruksareal (dekar), etter region, jordbruksareal i drift, tid og statistikkvariabel:* Statistisk sentralbyrå. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=stjord&CMSSubjectArea=jord-skog-jakt-og-fiskeri&checked=true> (lest 15.02.16).
- Statistisk sentralbyrå. (2015c). *Personlege brukarar, etter kjønn og gjennomsnittsalder.* Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/statistikkbanken/selecttable/hovedtabellHjem.asp?KortNavnWeb=stjord&CMSSubjectArea=jord-skog-jakt-og-fiskeri&checked=true> (lest 29.03.16).
- Statistisk sentralbyrå. (2015d). *Utslipp av klimagasser, 1990-2014, endelige tall.* Tilgjengelig fra: <http://www.ssb.no/klimagassn> (lest 06.02.16).

- Sund, I. B. & Mihle, A. (2014). *Statens vegvesen delte ut hundrelapper*: Nr. Tilgjengelig fra: <http://www.nrk.no/ostlandssendingen/delte-ut-hundrelapper-1.11933602> (lest 05.04.16).
- Svalheim, E. (2014). *Beitenæringens betydning for kulturlandskap og biologisk mangfold i Norge*: Bioforsk. Tilgjengelig fra: http://www.nsg.no/getfile.php/_NSG-PDF-filer/Beitebruk/Rovdyr/FKT/Beiteseminar%202014/8%20Ellen%20Svalheim.pdf (lest 27.04.16).
- The European parliament & Council of the European union. (2000). Directive 2000/60/ec of the European parliament and of the council. Establishing a framework for Community action in the field of water policy,. *EN Official Journal of the European Communities*,: 72 s.
- Trötscher, T. A., Hundere, G. C., Vikanes, B. H., Mathisen, L. R., Sørli, H. A., Wollebæk, J., Ervik, E. M., Semb, C. E., Strømsæther, J. T. & Akshaven, C. (2015). Miljøstatus i landbruket for 2014. Tematisk gjennomgang av miljøstatus og verkemiddelbruk. 64 s.
- Tönnie, F. (2012). *Gemeinschaft und Gesellschaft*. I: *Studien zu Gemeinschaft und Gesellschaft*, Herausgegeben von Klaus Lichtblau, s. 32: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Ulrich, R. (1984). View through a window may influence recovery. *Science*, 224 (4647): 224-225.
- Vannforskriften. (2006). *Forskrift om rammer for vannforvaltningen av 15. desember 2006 nr. 1446*. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-12-15-1446> (lest 08.02.16).
- Vannportalen. (2014). *Om vanndirektivet - EUs rammedirektiv for vann*: Miljødirektoratet. Tilgjengelig fra: <http://www.vannportalen.no/regelverk1/vanndirektivet/> (lest 08.02.16).
- Vatn, A. (1989). *Landbrukspolitikk og regional spesialisering. Effekten av kanaliseringspolitikken i norsk landbruk*. Ås: Norges landbrukshøgskole. Institutt for landbruksøkonomi. 181 s.
- Verderber, S. (1986). Dimensions Of person-Window Transactions in the Hospital Environment. *Environment and behavior*, 18 (4): 450-466.
- Vestfold fylkeskommune. (2014). *Om Vestfold*. Tilgjengelig fra: <https://www.vfk.no/Om-Vestfold/> (lest 15.02.16).
- Wehn, S., Johansen, L. & Hovstad, K. A. (2016). Sauebeite bidrar til biologisk mangfold. *Norsk Sau og Geit*, 2: 2 s.
- WTO. (2016). *The World Trade Organization*: WTO. Tilgjengelig fra: <https://www.wto.org/> (lest 11.04.16).
- Yarwood, R. & Evans, N. (2006). A Llyn sweep for local sheep? Breed societies and the geographies of Welsh livestock. *Environment and Planning A*, 38 (7): 1307-1326.

Vedlegg A – Spørreundersøkelsen

SMIL-midler til gammel kulturmark

Du mottar denne undersøkelsen fordi du fikk støtte iform av SMIL-midler til gammel kulturmark fra din kommune i 2008 eller 2009. Denne undersøkelsen er en del av et masterprosjekt som i samarbeid med Fylkesmannens landbruksavdeling ser på effekten av rydding og gjerdning av gjengrodd beitemark med støtte fra SMIL-midler i Vestfold.

Undersøkelsen skal besvares av den personen som søkte om SMIL-midler i 08 eller 09.

Du vil nå få en rekke spørsmål om SMIL-midler, i tillegg til noen spørsmål om deg som bonde.

1) Kjønn

- Mann
- Kvinne

2) Hvilket år er du født? Tast inn hele årstallet med fire siffer.

3) Hva er din høyeste fullførte utdanning?

- Grunnskole eller lignende
- Videregående skole (yrkes-/landbruksfag)
- Videregående skole (allmennfag/gymnas)
- Universitet/høyskole inntil 4 år
- Universitet/høyskole over 4 år

4) Har du fullført landbruksfaglig utdanning?

- Nei
- Ja, på videregående skole/ landbruksskole
- Ja, på universitet/høyskole

5) Hvilket år overtok du hovedansvaret for driften av gården? Tast inn hele årstallet med fire siffer.

6) Driver du gården i dag?

- Ja
- Nei, sønn/datter har overtatt drifta
- Nei, en annen i slekta har overtatt
- Nei, gården er solgt
- Nei, drifta er nedlagt

7) Driver du gården på heltid?

- Ja, jeg har ikke jobb utenfor gården
- Ja, men jeg driver annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser
- Nei, jeg jobber deltid utenfor gåren
- Nei, jeg jobber fulltid utenfor gåren
- Annet

8) Hva slags annen næringsvirksomhet driver du med utgangspunkt i brukets ressurser?

De neste to spørsmålene handler om dyrkajorda du driver. Tast inn antall dekar(mål) i hele tall. Dersom du ikke lenger driver dyrkajord taster du inn "0" (null).

9) Hvor stort areal dyrkajord (fulldyrka + innmarksbeite) drives av bruket? (Oppgi svaret i antall dekar)

10) Hvor mye av jorda du driver er leid? (Oppgi svaret i antall dekar)

11) Nedenfor blir det nevnt en rekke påstander knyttet til miljø. Hvor enig eller uenig er du i følgende påstander?

	Helt enig	Delvis enig	Delvis uenig	Helt uenig
Jeg er opptatt av globale klimaendringer	☐	☐	☐	☐
Det er viktig å bevare biologisk mangfold	☐	☐	☐	☐
Media og politikere overdriver menneskets bidrag til de globale klimaendringene	☐	☐	☐	☐
Det er viktig for meg at mine nærområder ikke blir forurenset	☐	☐	☐	☐
Tilbakeføringen av gamle beiter er viktig for å bevare det biologiske mangfoldet i mitt nærområde	☐	☐	☐	☐
Jeg tenker lite på at arter kan gå tapt	☐	☐	☐	☐
Gjengroing vil redusere det biologiske mangfoldet	☐	☐	☐	☐
Endringer i klima vil ikke påvirke meg og min produksjon	☐	☐	☐	☐

12) Driver du konvensjonell eller økologisk produksjon?

- Konvensjonell
- Økologisk (Debio- registrert)
- Begge deler/under omleggelse

13) Hvilke typer produksjon har du på gården?

- Melk
- Storfekjøtt
- Sau
- Svin
- Fjørfe
- Annen husdyrproduksjon
- Korn
- Grovfôr
- Grønnsaker/potet
- Annen planteproduksjon
- Annet

Du vil nå få noen spørsmål om søknadsprosessen du var i gjennom da du søkte SMIL-midler til gammel kulturmark.

14) Hvordan fikk du vite at du kunne søke om SMIL-midler?

- Rådgiver på landbrukskontoret tipset meg
- Familie/venner
- Kollega/nabo
- Tidligere søker
- Informasjonsskriv
- På internett
- Annet

15) Rådførte du deg med landbrukskontoret før du søkte?

- Ja, jeg var i kontakt med dem i forkant av søknaden
 - Ja, fikk hjelp til utformingen av søknaden
 - Nei
-

Under er det listet opp en del påstander om hvorfor bønder ønsker å gjennomføre tiltak for å gjenetablere gammel beitemark. Kryss av for hvor viktig hver av grunnene var for deg personlig.

16)

	Svært viktig	Ganske viktig	Litt viktig	Ikke viktig	Ikke aktuelt
Jeg ønsket å ta vare på en naturtype som var i ferd med å gro igjen	☐	☐	☐	☐	☐
Den gamle beitemarka representerer minnet etter mine forfedre og jeg ønsker å føre arven videre	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg ønsket å bidra til å øke naturmangfoldet i mitt nærområde	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg hadde behov for mer beiteområde	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg ønsket å ta vare på den gamle beitemarka fordi den er viktig for det biologiske mangfoldet	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg ønsket å lage et åpnere kulturlandskap, da jeg synes det er vakrere enn et gjengrodd landskap	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg ønsket å få flere beitedyr i landskapet da jeg mener det øker trivselen i for folk i lokalsamfunnet	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg synes det er viktig å ta i bruk all potensiell beitemark	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg ønsket å dra nytte av muligheten til å få tilskudd fra staten og ordningen med gjenetablering av gammel beitemark passet bra	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg ønsker å bidra til produksjonen av goder som kommer befolkningen til nytte	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg ønsket å gjennomføre tiltaket for at gården min skulle bli finere	☐	☐	☐	☐	☐

17) Skriv med egne ord hva som var de viktigste grunnene for at du ønsket å gjennomføre tiltaket for å gjenetablere gammel beitemark

18) Under blir det listet opp noen påstander om hvorfor bønder søker støtte (SMIL-midler) for å gjenetablere gammel beitemark. Kryss av for hvor viktig hver påstand var for deg personlig.

	Svært viktig	Ganske viktig	Litt viktig	Ikke viktig	Ikke aktuelt
Landbrukskontoret oppfordret meg til å søke støtte	☐	☐	☐	☐	☐
Kollegaer i landbruket eller andre kjente oppfordret meg til å søke	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg trengte økonomisk støtte for å få gjennomført tiltaket	☐	☐	☐	☐	☐
Støtteordningen er samfunnets måte å betale bonden for den jobben vi gjør for samfunnet	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg ville skape en ekstra inntekt til drifta	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg trengte mer beitearealer og SMIL-ordningen var en måte å få dekket rydde og gjerdekostnaden på	☐	☐	☐	☐	☐
Når jeg uansett skulle gjøre jobben var det viktig å prøve å få dekket mest mulig av kostnadene	☐	☐	☐	☐	☐

Her kommer noen spørsmål om området du søkte SMIL-midler til gammel kulturmark for.

19) Var området du søkte støtte til på din egen eiendom?

- Ja, jeg eier området
- Nei, jeg leier området
- Annet

De neste spørsmålene handler om tiltaket du fikk støtte til gjennom SMIL-midlene.

20) Ble tiltaket du søkte støtte til gjennomført?

- Ja, i løpet av ett år
- Ja, i løpet av 2. eller 3. år etter at søknaden ble innvilget
- Nei

21) Hvorfor ble ikke tiltaket gjennomført?

22) Har området vært beitet etter at tiltaket ble gjennomført?

- Ja
 Nei

23) Hvem driver beiteområdet i dag?

- Jeg driver beiteområdet
 Andre driver beiteområdet

24) Hvor ofte har området blitt beita?

- Hvert år
 Noen år

25) Hvem eier dyra som har beitet området?

- Det er mine dyr
 Det er andres dyr

26) Hvilke dyr har beitet på området der tiltaket ble gjennomført?

- Storfe
 Sau
 Geit
 Hest
 Annet

27) Har du fått RMP-midler for området etter at det ble ryddet?

- Ja
 Nei

28) Hvordan er dagens tilstand for området du fikk støtte til?

- Mye mer åpent
- Mer åpent
- Tilstanden er omtrent som den var like etter at tiltaket ble gjennomført
- Noe gjengrodd
- Helt gjengrodd
- Annet

29) Blir det gjennomført spesiell slått eller skjøtsel på området i tillegg til evt. beiting?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

30) Hvordan skjøttes området?

31) Var tiltaket du fikk støtte til del av et større prosjekt på gården?

- Ja
- Nei

32) Hva slags prosjekt var tiltaket du fikk støtte til del av?

I de neste spørsmålene skal du svare på hva du synes om støtten du fikk og om du vil søke SMIL-midler igjen en annen gang også.

33) Var du fornøyd med støttenivået du fikk?

- Ja, jeg er fornøyd med min tildeling
- Jeg skulle gjerne fått mer dekket
- Nei, det var alt for lite
- Annet

34) Er det aktuelt for deg å søke SMIL-midler om igjen?

- Ja, hvis jeg får et prosjekt som passer
- Ja, jeg har planer om å gjøre det
- Nei

35) Hvorfor vil du ikke søke om SMIL-midler igjen?

36) Hadde du gjort tiltaket uten støtten du fikk gjennom SMIL-ordningen?

- Ja, helt klart
- Ja, mest sannsynlig
- Nei, sannsynligvis ikke
- Nei, helt klart ikke
- Vet ikke

37) Har du fått smil-midler flere ganger enn i 2008 eller 2009?

- Ja
- Nei

38) Hvilke år fikk du SMIL-midler? Dersom du har fått SMIL-midler flere år skiller du årstallene med et komma

39) Har du gjort lignende tiltak med rydding og tilrettelegging for beiting på gammel kulturmark på gården uten å søke om økonomisk støtte?

- Ja
 Nei

40) Hvorfor søkte du ikke støtte til dette tiltaket?

41) Hva har skjedd med drifta etter at du fikk SMIL-midler i 08/09?

	Flere/større	Færre/mindre	Uendret	Vet ikke	Annet	
Husdyr	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
Areal dyrkamark (inkl. innmarksbeite)	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>

Tilslutt ønsker vi at du svarer på hva du synes om ordningen med SMIL-midler

42) Mener du SMIL-midlene er viktige?

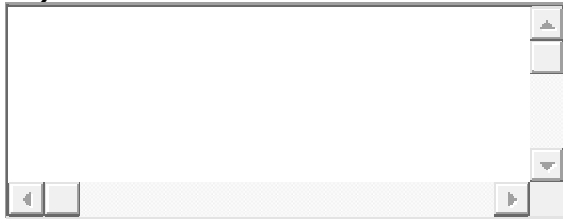
- Ja
 Nei

43) Hvorfor mener du SMIL-midlene er viktige?

44) Hvorfor mener du SMIL-midlene ikke er viktige?

45) Har du andre kommentarer du ønsker å gi til ordningen med SMIL-midler?

Vedlegg B – Informasjonsskriv til deltagerne i spørreundersøkelsen

Til

Søkere av SMIL-tilskudd i 2008-2009

Vår saksbehandler / telefon:

Hilde Marianne Lien
33 37 23 71

Deres ref:

Vår referanse:

16/381

Vår dato:

15.01.2016

Spørreundersøkelse

SMIL-midler til rydding og gjerding av gammel kulturmark

Du mottar dette brevet på bakgrunn av at du i 2008 eller 2009 søkte om SMIL-midler til rydding og gjerding av gammel kulturmark. Fylkesmannens landbruksavdeling samarbeider med en masterstudent fra Norges miljø- og biovitenskapelige universitet på Ås. Masteroppgaven skal se på virkningen av SMIL-ordningen med tilskudd til gammel kulturmark. Det tildeles støtte fra SMIL til gjennomsnittlig 25 områder med gammel beitemark hvert år rundt i fylket. Masteroppgaven vil dokumentere virkningen dette har på kulturlandskapet i Vestfold, og synliggjøre effektene av dette tilskuddet i jordbruket.

Du vil om kort tid motta en *epost med en spørreundersøkelse* om SMIL-midler. Det er dere som søkte i årene 2008 og 2009 som blir invitert til å delta. For å kunne dokumentere effekten av tilskuddet må masterstudenten se på SMIL-saker som ligger litt tilbake i tid. Undersøkelsen gjelder kun søknadene om tilskudd til gammel kulturmark (rydding og gjerding).

Spørreundersøkelsen vil blant annet inneholde spørsmål som belyser din motivasjon og bakgrunn for å søke SMIL-midler. Prosjektet vil også se på om tiltaket det ble søkt SMIL-midler til er gjennomført, opprettholdt, beitet mm, for på denne måten å vise fram hvilke virkninger tilskuddet har på landskapet. Noen av dere vil bli kontaktet av masterstudenten senere i vår for en *samtale, og befaring* på området dere søkte tilskudd til.

Ditt lokale landbrukskontor er informert om dette prosjektet. Det er frivillig å delta, men både Fylkesmannens landbruksavdeling og landbrukskontorene håper du vil sette av tid til å svare på undersøkelsen. Vi kan kontaktes om du lurer på noe i forbindelse med dette.

Dersom du har endret epostadresse de siste årene vil vi gjerne ha din nye adresse. Du kan sende den til mabacke@gmail.com.

Masterstudent Maria Backe er vokst opp på gård i Botne i Holmestrand, og studerer plantefag på Ås.

Med hilsen
Landbruksavdelingen

Hilde Marianne Lien
Seniorrådgiver

Maria Backe
Masterstudent NMBU Ås

Norges miljø- og biovitenskapelig universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway